

Департамент науки і освіти
Харківської обласної державної адміністрації

Харківська академія неперервної освіти

Микола Куліш
(1892—1937)

Матеріали

**Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції,
присвяченої 120-річчю від дня народження,**

**«Микола Куліш:
драматургія долі й культура творчості»**

м. Харків, 9 - 12 грудня 2012 року

Харків
2013

УДК 371.214.46
ББК 74.268.3 Укр1
М 34

Рекомендовано до видання вченою радою
Харківської академії неперервної освіти
(протокол № 1 від 20.03.2013 р.)

Редакційна колегія:

Покроєва Л.Д., канд. пед. наук, доцент, ректор Харківської академії неперервної освіти;

Кравченко Г.Ю., канд. пед. наук, проректор з наукової та експериментальної роботи Харківської академії неперервної освіти;

Ганіна Н.В., завідувач секції методики викладання мов і літератури Харківської академії неперервної освіти;

Дегтярьова Г.А., канд. пед. наук, доцент секції методики викладання мов і літератури Харківської академії неперервної освіти

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, присвяченої 120-річчю від дня народження, «Микола Куліш: драматургія долі й культура творчості» (м. Харків, 9 - 12 грудня 2012 року) / За заг. ред. канд. пед. наук Л.Д. Покроєвої. – Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2013. – 244 с.

Збірник містить матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, присвяченої 120-річчю від дня народження, «Микола Куліш: драматургія долі й культура творчості» (м. Харків, 9 - 12 грудня 2012 року). У матеріалах розглянуто актуальні питання вивчення життєвого шляху та творчої спадщини Миколи Куліша, актуалізовано увагу на проблемах виховання національної свідомості та естетичних смаків у молодого покоління на прикладах творів письменників.

Для широкого кола наукових співробітників, педагогічних працівників, громадських діячів, культурологів.

Відповідальність за точність викладених у виданні фактів несуть автори

© Харківська академія неперервної освіти

Зміст

Зміст	3
<i>Покроєва Л.Д.</i>	
Переднє слово	6
Напрям: Життєвий і творчий шлях М. Куліша: від Чаплінки до Соловків	
<i>Світлана Верхогляд</i>	
Літопис життя та творчості Миколи Куліша. Сучасний погляд.....	9
<i>Вікторія Гоженко</i>	
Творча співдружність Миколи Куліша і Леся Курбаса.....	15
<i>Наталія Зінченко</i>	
Із забуття – в безсмертя.....	22
<i>Тетяна Коляда</i>	
Драматургія долі Миколи Куліша.....	31
<i>Людмила Мажнікова</i>	
Трагізм долі митця.....	38
<i>Тетяна Пилипчук</i>	
Два товариша: Микола Куліш та Іван Дніпровський.....	43
<i>Олена Седунова</i>	
«Маклена Ѓраса» М. Куліша на сцені «Березолу» – Харківського академічного драматичного театру імені Т. Шевченка.....	54
<i>Наталія Студенцова</i>	
Микола Куліш «без політики».....	76
<i>Артур Ярещенко</i>	
Дві долі (коротке есе) Юрій Шерех і Микола Куліш.....	82
Напрям: Наскрізний конфлікт драматургії М. Куліша	
<i>Наталія Мельник</i>	
Крик враженого почуття українця.....	87

Напрям: Мова – фундаментальна категорія у творчості М. Куліша

Марія Безпала

Українізація – і шалений опір міщанства за п'єсою М. Куліша «Мина Мазайло».....	95
---	----

Напрям: Український національний світ творів М. Куліша

Оксана Волошенюк

Кіноінтерпретації творів М. Куліша: тільки кіно публіцистика.....	106
---	-----

Ольга Данько

Національний матеріал у п'єсах М. Куліша.....	111
---	-----

Тетяна Колосовська

Художнє відтворення проблеми українізації у комедії «Мина Мазайло».....	117
---	-----

Олександра Скоробагатько

Психологічна вмотивованість характерів у драмах М.Куліша.....	120
---	-----

Напрям: Від теорії до практики: методика викладання творів М. Куліша

Галина Дегтярьова

Можливості Інтернету для вивчення постаті та творчості письменника: Микола Куліш.....	131
---	-----

Галина Дегтярьова, Олена Полєшко

Комікс. Відоме і нове (Створення коміксів за творами української літератури як один із прикладів інтеграції медіаосвіти у викладання літератури).....	138
---	-----

Світлана Клімова

Застосування тестових технологій під час вивчення життя і творчості Миколи Куліша.....	160
--	-----

Лариса Кохан

«Дай волю думкам» (Структурно-логічні схеми як один із різновидів аналізу художніх творів, вивчення біографії письменника «мовою» цитат, крилатих фраз, власних висновків).....	172
---	-----

Ірина Кротова

Особливості вивчення драматичного твору в школі (на прикладі п'єс Миколи Куліша)..... 190

Світлана Ламанова

Розробка уроку з української літератури в 11 класі за темою: «Комедія М. Куліша «Мина Мазайло». Особливості сюжету. Розв'язання національного нігілізму, духовної обмеженості на матеріалі українізації. Сатиричне викриття бездуховності обивателів, що зрікаються своєї мови, культури, родового коріння»..... 199

Наталія Марченко

Розробка уроку за темою «Презентація дослідницького проекту «Життєва дорога Миколи Куліша – шлях через Голгофу»..... 210

Олена Овдієнко

Формування літературних компетенцій під час вивчення творів М. Куліша через використання технології критичного мислення..... 211

Надія Полянська

Твори Миколи Куліша у фонді Харківської державної наукової бібліотеки ім. В.Г. Короленка..... 218

Сусанна Хавіна

Розробка уроку позакласного читання за темою «Сучасник поколінь прийдешніх. Микола Гурович Куліш «Патетична соната»..... 228

Інформація про авторів..... 240

Переднє слово

На початку XXI століття у світі відбуваються глобальні зміни, результатом яких є перехід людства на якісно новий рівень цивілізації, характерними рисами якої стануть інтелектуалізація суспільства і новий етап розвитку системи освіти, формування нової інформаційної культури суспільства й інформаційного способу життя, нові характеристики забезпечення якісного життя людини тощо. Таким чином, радикальні зміни, які матимуть найбільш сильний вплив на всю подальшу долю цивілізації, відбудуться саме в гуманітарній сфері, адже її головною рушійною силою є саме людина, її світогляд, система цінностей, моральні установки, інтелект і освіта, які в умовах глобалізації суспільства приречені на суттєві трансформації.

Процеси модернізації галузевих систем гуманітарної сфери в Україні, підвищення ролі регіонального компонента в їх розвитку стали підґрунтям для розробки комплексної Програми розвитку гуманітарної сфери в Харківській області, що була затверджена рішенням Харківської обласної ради від 03.02.2009 р. № 1103-V (XXXVIII сесія V скликання) і в основу якої було покладено 21 регіональну Програму різного спрямування.

У Комплексній Програмі наголошено на необхідності створення в Харківському регіоні цілісної системи єдиного гуманітарного простору, поступального розвитку міжкультурного діалогу, цілеспрямованого розвитку за допомогою освіти, науки, культури, інституту сім'ї, комунікації, інформації, спорту, туризму, роботи з молоддю і т. ін., а стрижнем усієї багатопланової роботи Харківської обласної державної адміністрації – подальше удосконалення гуманітарної складової середовища регіону, у якому забезпечені оптимальні умови для розвитку інтелектуального, культурного, наукового, освітнього потенціалу окремої особистості та суспільства в цілому.

Важливим є те, що значна частка фінансового забезпечення Програми здійснюється за рахунок коштів обласного бюджету і місцевих бюджетів.

У 8 розділі цієї Програми «Розвиток і функціонування української мови» зазначається, що зв'язок мови і мислення має завжди конкретно-історичний вияв

для кожної нації, тому державна мова має бути об'єктом державної підтримки. Однак, на Харківщині існує потреба в активізації цілеспрямованої роботи із забезпечення використання української мови в засобах масової інформації, сфері культури, освіти та науки, в інформаційних технологіях, рекламі тощо. У межах реалізації одного із завдань цього розділу протягом 2009-2012 рр. було проведено низку Всеукраїнських науково-практичних конференцій із проблем викладання української мови та літератури, присвячених ювілейним датам від дня народження видатних українських письменників. Це Всеукраїнська науково-практична конференція «Патріотизм українського народу у творчості Олександра Довженка» (09.09.2009), Всеукраїнська науково-практична конференція, присвячена 165-річчю від дня народження І. Карпенка-Карого (30.09.2010), Всеукраїнська науково-практична конференція, присвячена 155-річчю від дня народження І.Я. Франка «Іван Франко – європейський геній та національний мислитель» (28.09.2011), Всеукраїнська науково-практична конференція, присвячена 185-річчю від дня народження Леоніда Глібова та 200 років від дня народження Євгена Гребінки (22.02.2012).

За підсумками цих конференцій було впорядковано та видано матеріали учасників конференцій.

У цьому збірнику матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Микола Куліш без політики», яка була присвячена 120-річчю від народження драматурга і відбулася 12 грудня 2012 р., подано статті науковців, методистів, учителів, працівників музеїв і бібліотек, присвячені життєвому і творчому шляху видатного українського драматурга Миколи Гуровича Куліша, ювілей якого ми відзначаємо у грудні 2012 року.

Гадаємо, ці наробки будуть цікаві широкому загалу читачів, яким не байдужа історія української літератури.

Покроєва Любов Денисівна,

ректор Комунального вищого навчального закладу

«Харківська академія неперервної освіти»,

завідувач кафедри виховання та розвитку

особистості, кандидат педагогічних наук, доцент

Напря́м: Життєвий і творчий шлях М. Кулі́ша: від Чаплинки до Соловків

Світлана Верхогляд

Літопис життя та творчості Миколи Куліша. Сучасний погляд

Анотація: У статті розглядаються основні віхи життєвого, інтелектуального й естетичного розвитку Миколи Куліша, висвітлюється широке коло питань – формування особистості й світогляду драматурга, його освітянська діяльність, педагогічні погляди, провідні засади художнього мислення, творчі взаємини з мистецькою елітою 20-х – 30-х років XX ст.

Микола Куліш належить до того типу письменників, про яких можна сказати: художником слова він народився. Був багатогранно обдарованою особистістю від природи – талановитим військовим, громадським діячем, керівником й адміністратором, газетярем і редактором, публіцистом, співтворцем системи національної освіти, педагогом теоретиком й освітянином-практиком, нарисовцем і прозаїком, полемістом, естетиком-інтелектуалом, концептуологом художньої культури й літератури, й одним з лідерів українського художнього-мистецького процесу, речником національного руху в Україні.

Але насамперед Микола Куліш – драматург, творчість якого відкрила нові напрями в розвитку національного й світового драматичного мистецтва XX і XXI століть.

Микола Гурович Куліш народився 19 грудня 1892 р. у селі Чаплинці Дніпровського повіту Таврійської губернії (зараз – Херсонська область) у бідній селянській сім'ї. Закінчив церковно-парафіяльну школу. 1905 року на зібрані односельцями гроші продовжив навчання в Олешківському міському училищі, звідки Куліша неодноразово відраховували, як він писав в автобіографії, «за організацію кружков молодежи и непочтение к начальству». В Олешках юнак

почав писати: спочатку вірші, фейлетони, епіграми, гострі статті, сатиричні поеми, які розміщував в учнівських часописах «Наша жизнь», «Колючка», «Стрела», «Веселое язычество». За часів навчання в Олешківському міському училищі Куліш створив учнівський драмгурток, у якому був і режисером, і актором, і драматургом.

У 1908 р. Микола вступив до Олешківської гімназії. Але заклад було закрито, тому Куліш поїхав на Кавказ, де склав екстерном екзамени на атестат зрілості. 1913 року написав російською мовою п'єсу, що не збереглася до нашого часу, – комедію «На рыбной ловле», яка стала основою для створення комедії «Отак загинув Гуска». М. Куліш вступив на історико-філологічний факультет Одеського університету у 1914 р., але з початком Першої світової війни був мобілізований на фронт, де зробив військову кар'єру, дослужившись до поручика. 1915–1917 рр. він провів на передовій. 1917 року в армійській газеті надрукував свої вірші на громадсько-політичні теми. Одним із перших серед офіцерів полку перейшов на бік революціонерів.

У 1919 р. М. Куліш сформував у Херсоні Дніпровський селянський полк, із яким воював проти Денікіна на боці Червоної армії. Враження від цього періоду відбилися у драматичній поемі «Патетична соната». Завершивши у 1921 р. військову службу військовим керівником Херсонського та Дніпровського повітових військкоматів, М. Куліш перейшов на цивільну службу. Цього року він був заарештований і помилково звинувачений у хабарництві на посаді члена лікарської військової комісії, але через кілька днів був звільнений з-під арешту. Після цього завідував Дніпропетровським відділом народної освіти, редагував газету. Протягом 1921–1922 рр. він написав літературно-публіцистичний твір «По весям и селам», де відбив враження від побаченого в цей період, у 1922 р. переїхав до Одеси, де працював інспектором шкіл. В Одесі Куліш став членом письменницької спілки «Гарт», захопився ідеями літературного угруповання М. Хвильового «Урбіно», закінчив п'єсу «97».

З 1925 р. письменник жив у Харкові, тут він плідно співпрацював із режисером театру «Березіль» Лесем Курбасом, був обраний другим (після

М. Ялового) президентом ВАПЛІТЕ – найбільшої на той час літературної організації, входив до складу редколегії провідного часопису України «Червоний шлях». За десятиліття творчої праці створив понад десять п'єс, які принесли йому світову славу: «97», «Мина Мазайло», «Народний Малахій», «Патетична соната», «Маклена Граса», а ще «Комуна в степах», «Прощай, село», «Вічний бунт», «Хулій Хурина», «Зона», «Закут».

Щоб побачити, що відбувається в суспільстві, у 1933 р. драматург вирушив із Харкова до рідної Херсонщини. Через два тижні повернувся додому пригніченим від побаченого. У 1934 р. на першому Всесоюзному з'їзді радянських письменників за п'єси «Народний Малахій», «Мина Мазайло», «Патетична соната» М. Куліш був звинувачений у буржуазному націоналізмі. 1935 року на похоронах друга І. Дніпровського він був заарештований. Драматурга звинуватили в участі в «контрреволюційній організації», яка нібито ставила перед собою мету повалити радянську владу в Україні.

Миколу Куліша було розстріляно 3 листопада 1937 р. на Соловках на відзначення 20-ї річниці більшовицького жовтневого перевороту.

Відомий літературознавець Н. Кузякіна відзначала, що М. Куліш розумів побудову соціалізму «як здійснення мрії про справедливе суспільство, в якому особистість розкривається в кращих своїх якостях». Отже, розкриття найкращих рис особистості – сенс будь-яких історичних перетворень. На жаль, життя іноді спростовує цю думку. У п'єсі «97» М. Куліш звертається до трагічних подій років голоду в Україні. Драматичний твір є художньою панорамою років холокосту в Україні. Це твір глибоко правдивий. У ньому розповідається про події жорстокої післяреволюційної дійсності – голод, людоїдство, самосуд. Це і є новаторством письменника, який віддзеркалив напруженість ситуацій, що виникали між двома групами дійових осіб – сільською біднотою (Мусій Копистка, Іван Стоножка, Орина, Ларивон та ін.) та заможниками-глитаями (Гиря, Годований). У центрі твору – реалізація рішення обміняти церковні цінності на хліб для голодуючих. Представники сільради та комнезаму вирішили не скликати зборів, а підписати ухвалу, обійшовши хати голодуючих.

97 зі 189 незаможників підписало документ. Це і стало зав'язкою твору. Наступні події посилюють напруженість ситуації, загострюється основний конфлікт твору. Перед читачем постають страшні картини страти збожеволілої старчихи Орини, глухонімого Ларивона. Письменник майстерно відтворює шаленіючу від крові юрбу, що є найнебезпечнішою силою, бо панує над нею звіриний інстинкт. Увесь твір пронизує трагічне світобачення і світосприймання. Це теж є новаторським підходом до зображуваних подій. В авторській концепції того часу село зображено без прикрас, без спрощення, у складній ситуації голоду.

Варті уваги й колоритні образи п'єси. Якщо представників народних мас автор змальовує відданими справі революції, здатними на самопожертву, то глитаї вражають байдужістю, відвертим презирством до трудящого люду. За допомогою показу персонажів М. Куліш передає складність боротьби. Секретар сільради Панько не зміг до кінця вистояти у боротьбі та продався за шматок хліба; незаможник Іван Стоножка в голодному розпачі зраджує своїх товаришів. А от глухонімих наймит Гирі Ларивон вчасно підтримує незаможників, винісши скарби з церкви. Дід Юхим вписав своє ім'я у протокол замість зрадника сина, внаслідок цього рішення набуло ваги. Автор із винятковою точністю описує психологічний стан героїв завдяки влучним висловам, деталям, ремаркам.

Відомо, що М. Куліш хотів трагедійною кінцівкою підкреслити складність і жорстокість боротьби, що точилася на селі, намагався подати таку розв'язку, «щоб глядачі, прийшовши додому, не лускали насіння і не пили чайок... Щоб вони якнайглибше відчували сувору, гостру боротьбу революції з голодом». Але кінцівка п'єси виявилася досить благополучною: було привезено 97 пудів хліба, Копистка врятований. Це, звичайно, не задовольняло М. Куліша як справжнього реалістичного художника слова. Незважаючи на дещо спрощений підхід до розв'язання конфлікту, п'єса «97» є новаторською за змістом і психологічно переконливою. Перед глядачами – віковічні питання: «Чи завжди історичні колізії розкривають найкращі риси особистості?» Драматичний твір М. Куліша залишає це питання без позитивної відповіді.

Серед його драматичної спадщини важливе місце посідає комедія «Мина Мазайло». Розчарування М. Куліша в радянській дійсності посилювалося зростаючою гостротою національної проблеми. На зламі 20–30-х рр. уже було зрозуміло, що політика українізації згортається. Міщанство раділо цьому, ставало войовничо-самовдоволеним. Наприкінці 1928 р. Куліш написав комедію «Мина Мазайло», темою якої, за його ж словами, стало «міщанство і українізація». Поява твору відразу ж стала подією літературно-мистецького й духовного життя. Уже навесні, в березні та квітні 1929 року, комедію було поставлено в багатьох театрах – у Дніпропетровському театрі ім. Т.Г. Шевченка, Курбасівському «Березолі» (Харків), театрі імені Івана Франка, яким керував Г. Юра (Київ). Протягом року п'єсу «Мина Мазайло» було надруковано. Спочатку в одному з найбільш самобутніх і «європейських» українських видань кінця 20-х років ХХ століття – гумористично-сатиричному альманасі «Літературний ярмарок» (шосте число за 1929 рік), а пізніше, усе в тому ж 1929 р., п'єса вийшла в Харкові окремою книжкою.

Після постановки й публікації комедія швидко одержала визнання. Проблематика, художні реалії твору жваво обговорювалися у пресі, стали предметом дискусій, у процесі яких висловлювалося чимало високих і дуже високих оцінок. Так, масштабний естетик М. Хвильовий оцінював комедію «Мина Мазайло» як «епохальне» для української літератури художнє явище. А Остап Вишня говорив про п'єсу як про «надзвичайної краси річ», рівень же художньої довершеності Кулішевої роботи у цій комедії вважав недосяжним не тільки для критики, але й для колег-письменників, і відзначав: «Про автора не говоритимемо: це вище за нас». Автор поставив у п'єсі важливе для України питання: бути чи не бути українській нації? Тому немає нічого дивного, що для тогочасної влади цей твір виявився небезпечним, і як наслідок – він був заборонений, а сам драматург – звинувачений у буржуазному націоналізмі і страчений.

Кожна з Кулішевих п'єс, що дійшла до нас, – явище непересічне в

українській драматургії та заслуговує на те, щоб стати об'єктом ґрунтовного культурологічного, компаративістського, лінгвостилістичного дослідження. Кожна з них вимагає того, щоб її не тільки уважно читали, а й уважно перечитували. Зараз очевидно, що майже вся драматургічна спадщина М. Куліша входить до національної літературної класики, а п'єси «Народний Малахій», «Патетична соната», «Маклена Граса» складають європейську світову художню скарбницю. На перший погляд кожен із творів розкриває свою тему, проте тематично вони ніби продовжують один одного, бо саме на сторінках цих п'єс порушується споконвічна тема – суспільство й особистість, конфлікт людини з суспільством. Це, по суті, найтрагічніша тема впродовж всього літературного життя.

Творча спадщина Миколи Куліша ще й донині залишається малодослідженою. Чим це пояснюється? Тим, що він був пророком, і в цьому його трагедія. Він бачив те, чого інші не могли і не хотіли бачити, сповідував красу і добро, славив чисту людську душу, справжню людину, гармонію в житті.

Двадцять років в житті нашої держави були найтрагічнішими, що наклало свій відбиток і на розвиток новітньої української літератури. І не дивний той факт, що лише сьогодні ми відкриваємо для себе нові імена українських літераторів, яких було викреслено з національного і культурного життя: або розстріляно, або репресовано. Серед них Микола Гурович Куліш, чия творчість заслужила високої оцінки: «талант світового масштабу».

Микола Куліш – «явище всесвітнього значення», «геніальний митець», який вивів українську літературу на світову арену.

Література:

1. Застеба М. Про Миколу Куліша і п'єсу «97» / М. Застеба. // Українська мова і література в школі. – 1993. – № 7.
2. Кузякіна М. Ув'язнений за суворою ізоляцією... / М. Кузякіна. // Київ. – 1993. – № 7.

3. Семенюк С.Ф. Микола Куліш і становлення української драматургії радянської доби / С.Ф. Семенюк. – 1991.
4. Голобородько Я. Микола Куліш: сучасний погляд. / С.Ф. Семенюк. – Х., 2004.
5. Кузякіна Н. Доля Миколи Куліша / Наталя Кузякіна // Траєкторії доль. – К. : Темпора, 2010.

Вікторія Гоженко

Творча співдружність Миколи Куліша і Леся Курбаса

Анотація. У статті подається характеристика творчого тандему Миколи Куліша та Леся Курбаса.

«Коли природі потрібно щось створити, вона народжує генія, який зробить це за неї», – писав Ральф Емерсон Уолдо. Наша література налічує не один десяток геніїв. Іван Тобілевич створив класичну драму народного театру, Леся Українка – класичну європеїзовану українську драму. Микола Куліш був творцем модерної драми українського революційного відродження. Його п'єси послужили драматургічним матеріалом для вершинних режисерських творів Леся Курбаса і його театру «Березіль», що вивели український театр на рівень кращих сучасних театрів світу.

Історія культури неодноразово переконує в тому, що знайомство художників здатно не лише створювати непересічні умови для розвитку й розквіту мистецтва, але й сприяти формуванню самого мистецтва в усій його величі й нетлінності.

Так було і з Лесем Курбасом та Миколою Кулішем. Обидва блискучі оратори, обидва фанати театру й, сьогодні можемо сказати, – масштабні фігури свого часу. Обом була притаманна романтична тональність душі, і надихалися вони в драматургічній і сценічній діяльності романтичним

пафосом творіння. Обидва відчували поклик, покликання на створення такого мистецтва, що було б відкриттям для українського суспільства, для часу, для доби, – з гротеском і побутовістю, іронією і щирістю, фантазмагорією і прозорістю, ритмомелодійністю і сюжетністю, філософічністю і натуралістичністю. Обидва творчо мислили у спільному напрямі – вираження глибини художньо-образного змісту за рахунок відкриття нових, безмежного потенціалу мистецької форми. Обоє, пересвідчившись у своєму призначенні й досягнувши свій хист, були переконані в тому, що їхнє призначення в мистецтві – беззастережна сміливість і послідовність самотності, наполегливість пошуку і подолання шаблонності. Обидва за природою натури душевних поривів, характером підсвідомості належали до нонконформістів і протестантів. Для них сутність творчості полягала в сукупності мотивів утвердження власних моральних та художніх норм і протесту проти стереотипності й псевдокультури. Обидва розуміли мистецьке значення одне одного і своє значення один для одного.

Обидва вирізнялися надзвичайно високим рівнем чутливості – до болю, несправедливості, соціальних і духовних негараздів у суспільстві. Обоє супроводжували глибокі сумніви щодо правильності вибору власного мистецького шляху.

Вони зустрілись у 1925 році. Здавалося б, доля зробила все, щоб Лесь Курбас і Микола Куліш сформувалися особистостями протилежних устремлінь, цінностей, людьми несумісних мистецьких смаків, поглядів. Здавалося б, доля старанно вела кожного з них такими шляхами, щоб вони не зустрілися. Одного елітарними й мистецькими, другого випробувальними й провінційними. Проте не кожна елітарність є синонімом творчості; водночас спостерігається протилежна закономірність, принаймні на тернах українського художньо-естетичного розвитку.

Та все ж не зустрітися М. Куліш і Л. Курбас не могли. А зустрівшись, не могли не зблизитися. Л. Курбас, тоді вже знаменитий і досвідчений режисер, творець театрів і самотньої сценічної школи, та М. Куліш –

драматург, перша п'єса якого була поставлена у Харкові і яка принесла йому всеукраїнську популярність. Микола Куліш вважав Леся Курбаса видатним режисером і мислителем. Куліш цінував Курбаса як аналітика мистецтва і літератури, як людину широкої гуманітарної освіти, одного з теоретиків української культури. Увага до досягнень нової драми й експресіонізму, одного з провідних напрямів модернізму, об'єднує митців. Леся Курбас знайомиться з цими явищами безпосередньо під час навчання на філософському факультеті у Відні, а Куліш доходить до цього більшою мірою інтуїтивно, що засвідчують його твори, зокрема п'єса «97». Нова драма відмовляється від слова-дії, натомість головним стає показ історії буття душі, її порухів. Ці зміни світовідчуття фіксує режисюра Леся Курбаса й втілює драматургія М. Куліша.

Дружба між Кулішем і Курбасом тривала 8 років – аж до смерті і мала значний вплив на становлення українського театру у першій половині 20 століття.

Курбас шукав – свідомо чи підсвідомо – серед українських драматургів такого митця, який був би адекватним йому (а, може, й більшим) за масштабом таланту й самобутності. Йому необхідний був сучасний письменник, драматург, твори якого б дали змогу втілити в сценічній формі його, Курбасові, найважливіші знахідки режисерської філософії та театральної системи.

Драматургія Куліша рясніє автобіографічними елементами, зокрема неодноразово в ній виникає й любовний трикутник, який мав місце і в біографії письменника. Він переживає історію, характерну для більшості творчих людей (М. Коцюбинський, М. Булгаков, Л. Курбас та ін.): жінка опікується вихованням дітей, облаштуванням побуту, проте душа чоловіка прагне бачити перед собою передусім Музу, яку Куліш зустрів в «мещанствующей» Одесі навесні 1924 р. під іменем Ладушки, або офіційно – Олімпіади Костянтинівни Корнеєвої (за чоловіком Маслової), яка працювала завідувачем дитячого садка. Це було кохання, сповнене чар весни й

південного аромату. Микола Куліш не зміг розірвати стосунки з родиною, але до останньої його п'єси лунатиме мотив поетичного, нездійсненого кохання-туги. Недарма дослідниця його творчості Наталя Кузякіна, яка найповніше реконструювала біографію митця, після особистого спілкування з коханою драматурга напише: «Ясний і тверезий розум її не був схильний до ілюзій: вона бачила в Кулішеві насамперед поета, якому бракувало душевної підтримки, романтичної мрії».

Лесь Курбас вважав Миколу Куліша провідним українським драматургом і неодноразово говорив про це у численних виступах, диспутах, статтях. Курбас був також одним із найретельніших аналітиків творчості Куліша. Відзначаючи особливість драматичної манери, режисер акцентував увагу на тому, що вона «романтична в реалістичному». Завдяки тому, що Лесь Курбас дуже шанував Куліша, його п'єси ставилися в театрі «Березіль» найчастіше. Безпосередньо Лесь Курбас поставив п'єси «Народний Малахій», «Мина Мазайло», «Маклена Граса», а за його підтримки відбулися постановки п'єс «Комуни в степах» і «97». Якби не заборони реперткому, у цьому театрі також було би поставлено комедії «Отак загинув Гуска», «Хулій Хурина», драми «Зона», «Закут», «Вічний бунт», «Патетична соната» – це було в намірах театру «Березіль».

«...По-людському Курбас і Куліш – навдивовижу різні, зовсім не подібні один до одного, я б навіть сказав – абсолютні антиподи: Курбас – витончений інтелігент, Куліш... – обрубкуватий сільський дядько. Чого було в одного надміру, того не тільки бракувало, а взагалі зовсім не було в другого», – писав сучасник [1, 28]. Їхня виразна несхожість, зовнішня контрастність була цілком зрозумілою. Представники фактично одного покоління, Лесь Курбас і Микола Куліш, формувалися за різних регіональних, загальнокультурних умов, мали різний життєвий досвід і йшли до мистецтва, театру різними шляхами.

Лесь Курбас понад усе поцінював неординарність людини, її індивідуальну й мистецьку яскравість. Один із провідних принципів його мистецько-театральної педагогіки полягав у тому, щоб словом, спеціальними

заняттями, створенням необхідних умов формувати талановитих, “зоряних” майстрів сцени. Це в нього було від Йосипа Стадника, галицького актора й режисера, який, за словами В. Русанова, “шанував і по-батьківському плекав молоді таланти” [5, 115], який “дав путівку у велике мистецтво Лесю Курбасові, Амвросію Бучмі та іншим українцям.

Микола Куліш від природи потребував оточення, натхненників, які б власними ідеями, оригінальними гаслами, критичними міркуваннями сприяли його творчому розвою. Він відчував потребу в могутній діяльній постаті, на яку міг би орієнтуватися у своїй творчості. Кулішеві бракувало режисера, який би підтримував і поглиблював його драматургічні пошуки, узагальнення, відкриття. Поруч із ним мала знаходитися людина-концепція. Одна або декілька. Ними й стали Лесь Курбас та Микола Хвильовий.

Зустріч Л. Курбаса й М. Куліша стала значно більшою подією, ніж знайомством двох митців. Це була зустріч двох блискучих талантів, що переймалися проблемами сцени, художніх інновацій, динамічного мистецтва й представляли два полюси (драматург – режисер) єдиного мистецького цілого – феєричного театрального дійства.

Ця зустріч мала неабияке значення і для них обох, і для українського освіченого суспільства. Вона стала початком їх дружніх стосунків і творчих контактів, що продовжувалися близько восьми років. Вона сприяла піднесенню рівня українського театру, у якому на той час домінувала агітаційно-плакатна тема й стилістика [3, 186]. Їхня зустріч виявилася однією з тих сил, що допомогла національній свідомості глибше пізнати, осмислити й відобразити себе [2, 14].

М. Куліш активно вводив до структури п’єс символічні та алегорійні образи, динамічну та ємну дію, збагачував твори пластикою світла й тіні, мелодійних малюнків, суперечливою душевною динамікою дійових осіб, що давало можливість акторам використовувати широку палітру пантоміміки, сценічних рухів. Л. Курбас теж, за словами одного з його вихованців В. Василька, ставив за мету “розширити звичні засоби подачі слова, ритму,

інтонування, мелодики мови, сили динамічного напруження, емоційного забарвлення, взаємозв'язку слова і руху (жесту, міміки) тощо..." [4, 28].

Микола Куліш вважав Леся Курбаса видатним режисером і мислителем, одним із центрів національної духовності 20 – 30-их років XX століття. Його вражала сфера Курбасових мистецьких виявів. В. Русанов, характеризуючи розмаїтість особистісних амплуа Л. Курбаса, відзначав: "Важко навіть перелічити коло його творчих захоплень: ставить кінофільми, спектаклі, читає лекції, викладає акторську майстерність в інституті, виступає в пресі, керує театром, перекладає п'єси, пише сценарії..." Це була та постать-сонце, що випромінювала інтелектуальну енергію, життєдайну для розквіту драматургічного таланту Куліша.

Л. Курбас для М. Куліша був не просто митцем, котрий давав сценічне життя його творам (п'єси Миколи Куліша ставили й інші режисери), а органічним режисером, що робив це надзвичайно талановито й своєрідно. Куліш розумів, що Курбас не прагнув "підігнати" його п'єси під свої режисерські смаки, погляди, а суголосно своїм концепціям неперевершено розкриває в них те, що намагався сказати він, драматург. М. Куліш бачив, що саме Л. Курбас з особливим інтересом стежить за його творчістю, уважає її провідною в українській літературі.

Не всі вистави на березільській сцені, здійснені за Кулішевими творами, набували широкого розголосу. Характерно, що ті п'єси, режисерським осмисленням і розробкою яких переймався Л. Курбас, ставали подією року. Його інтерпретації "Народного Малахія", "Мини Мазайла", "Маклени Граса" викликали широкий глядацький інтерес, пристрасну й максималістську полеміку, активне обговорення у пресі, театральній критиці. Масштаб режисера дорівнював масштабів драматурга. Спектаклі, поставлені іншими режисерами "Березоля", не мали значного сценічного успіху й не сприяли розкриттю самотності драматургії Куліша.

Леся Курбаса звинувачували в тому, що "Березіль" вдався до правого ухилу, що він пропагує ідейно хибні твори в той час, як загострюється боротьба з ворогом,

що його постановки здійснені в антиреалістичному дусі й суперечать принципам соціалістичного мистецтва. Йому приписували свідоме здійснення “антипартійної лінії” шляхом вистави крамольних, “ідеологічно не витриманих” п’єс.

Тиск був занадто сильним, і обидва митці почали визнавати свою провину. Провину, котрої не було.

Л. Курбас на першому засіданні партчистки у 1931 році говорить, що постановки “Народного Малахія” й “Мини Мазайла” “на сьогодні ми розцінюємо як неприпустимі”, хоча й намагається відстоювати право свого театрального колективу на ці твори. М. Куліш двічі перероблює “Народного Малахія”, на межі 20-х – 30-х років пише нові редакції драм “97” і “Комуни в степах”. У грудні 1933 року в листі до Івана Дніпровського він стверджує, що останні сім років “перебував на антипартійних позиціях і ходив шляхами місцевого націоналізму”.

І Куліш, і Курбас ще не знали, що їхня трагедія тільки розпочинається, що для них вже пишеться сценарій страти. «Вони ще не знали, що будуть заарештовані протягом одного року: Курбас на початку 1934-го, у січні, а Куліш наприкінці, в грудні. Не знали, що Курбаса, мужнього Леся Курбаса, примусять давати свідчення проти свого друга й однодумця Миколи Куліша (Н. Кузякіна), що й Куліш не витримає і підпише те, що від нього вимагали під час слідства – зізнання про участь у діяльності контрреволюційної організації» [7, 34]. Вони ще не знали, що доля їх зведе знову, на цей раз на Соловках, зведе назавжди, навічно; що й страчені вони будуть не тільки в один рік, а й в один день, в одній партії в’язнів – 3 листопада 1937 року; що й після смерті вони будуть разом – Куліш і Курбас, Курбас і Куліш. Тоді вони ще не знали, що їхні імена, ідеї, твори важко повертатимуться на рідну землю.

Є зустрічі, що мають велику духовну цінність. І хто знає, можливо, прийде час, коли ми будемо відзначати ювілей їхньої зустрічі – Леся Курбаса і Миколи Куліша. А поки я нагадую: вони зустрілися 1925 року. Митець із Митцем. Драматург і Режисер. Кулішу було 32, Курбасу – 38. І попереду в них було – Життя.

Література:

1. Бажан М. У світлі Курбаса / М. Бажан // Вітчизна. – 1982. – № 10. – 150 с.
2. Гармідер Т. Лесь Курбас / Т. Гармідер, А. Овчиннікова. // Бористен. – 2002. – № 7. – 22с.
3. Горбенко А.Г. Харківський державний орден Леніна академічний український драматичний театр ім. Т.Г.Шевченка / А.Г. Горбенко. – К. : Мистецтво, 1979. – 200 с.
4. Запорожець О. Уроки: спогади про Леся Курбаса / О. Запорожець. // Київ. – 1987. – № 2. – 146 с.
5. Масоха П. "О, якби можна було в ті часи "Березолеві" стати на шлях суто експериментального театру..." / П. Масоха. // Сучасність. – 2002. – № 3. – 131-136 с.
6. Скалий Р. Лесь Курбас. Дорога на Соловки / Р. Скалий. // Театр. – 1992. – № 4. – 122 с.
7. Шерех Ю. Лесь Курбас: Харків / Ю. Шерех // Сучасність. – 1993. – № 12. – 52с.

Наталія Зінченко

Із забуття – в безсмертя

Анотація: У статті висвітлюється життєвий і творчий шлях видатного українського драматурга епохи «розстріляного відродження» Миколи Куліша, трагедія його життєвої долі.

Чому серед славних імен нашої історії Україна найбільше шанує Шевченка, Франка, Лесю Українку? Адже не пролили вони й краплі крові на полі слави, не вибороли народів за своє життя свободи й незалежності, хоч і боролись за неї, не примножили земель власної держави. Але вони славніші

від багатьох відомих державних мужів і прославлених лицарів меча. Славніші, бо завжди живі, бо промовляють до нас зі сторінок своїх творів, і на їхній голос озивається наша душа. Бо вони – творці слова, вічного, невмирущого. Їх естафету продовжили інші письменники – Микола Хвильовий, Григорій Косинка, Микола Куліш – представники соціалістичної доби. Доля їх була трагічнішою від їхніх попередників. Вони повернулися до нас із попелу забуття. Із забуття – в безсмертя. Микола Зеров, Євген Плужник, Валер'ян Підмогильний... Усі вони були знищені в епоху сталінських репресій. Цей список можна продовжувати. Їх – сотні.

Всіх не злічить. Усіх не розстріляти!
Але за що? Не можу зрозуміть.
За те, що Україну звали мати,
Що не цуралися її рясних суцвіть?
Любили слово рідне до загину,
Не йшли в мовчальники, в юрбу глухоніму,
І боронили рідну Україну,
Немов мадонну – матінку саму.

Імена цих письменників відносять до трагічного періоду, який пережила наша література в 30-ті роки ХХ століття, що отримав назву «Розстріляного відродження». Яке жахливе за своїм змістом словосполучення – «розстріляне відродження»! Сотні кращих синів України стали жертвами злочинного сталінського режиму. Ці люди були винні лише в тому, що Бог зронив у їхні серця зерно внутрішньої свободи й гідності, які є супутниками справжнього таланту. Вони були винні в тому, що понад усе любили Україну і свій безталанний народ, плекали українське слово в часи тотальної русифікації, прагнули бачити свою країну вільною і незалежною від Росії, що в ті часи уже було злочином. Передчасно обірвалися струни їхнього життя, стерлись у пам'яті народу їх імена, замовкли пісні, щоб потім усе ж таки повернутись до рідного народу, заради якого пішли на Голгофу.

Одним із таких яскравих талантів був Микола Куліш. Микола Куліш –

драматург зі світовою славою. Трагічна доля відвела йому лише 45 років життя, безжально обмеживши їх датами: 1892 - 1973, із них – 10 письменницьких років.

Народився Микола Гурович 6 грудня 1892 року в с. Чаплинка Дніпровського повіту Херсонської губернії у бідній селянській сім'ї. Дитинство майбутнього письменника проходило серед степів неповторного, пропахлого терпким різнотрав'ям і сонцем українського півдня. Саме ці місця майстерно змалював Ю. Яновський у своєму романі «Вершники» (новела «Дитинство»), де прототипом Миколи Куліша став маленький чабанець Данилко:

«Перекопська рівнина, цей український Техас, починається за Дніпром, на південь від Каховки... Рівна, безмежна просторінь, гола рівнина без ріки, без дерева, окремі села й хутори стоять рідко, сонце велике й пекуче котиться по небі і поринає за землю... Той дикий степ був полем бою на гранях багатьох епох, і це не заважало перекопській рівнині пишно зацвітати щовесни і вигоряти за літо, мокнути восени і замерзати на зиму, тоді по ній ходили люті й прокляті хуговії, а по селах плодилися степовики. І один із них народився в цьому Техасі, і ріс серед степу, а його смалило сонце та обпікав вітер, і завше йому хотілося їсти, бо народився в бідній хаті, і першим спогадом дитинства був степ» [4, 47].

Жив Микола серед трудового селянства, у нього він вчився мови, переймав давні народні звичаї, обряди, пісні. Сувора природа степу поклала відбиток на його характер: хлопець зростав наполегливим, впертим і завзятим, як і більшість степовиків.

Батько й мати змолodu наймитували, таку ж долю уготували й Миколі. Батько пиячив, намагаючись у чарці втопити безрадісне гірке своє життя. Мати, що родом була з Полтавщини, яка дала світові багато визначних особистостей, була поетичною, талановитою жінкою, уміла гарно розмальовувати хати. Для Миколи мати залишилася назавжди молодою, бо померла дуже рано. Хлопцеві теж довелося змалку наймитувати, пасти чужих

телят і ягнят, нянчити чужих дітей, поратися по господарству. Природа наділила його прекрасною пам'яттю, кмітливістю, допитливістю.

У 1900 році Микола навчався в Чаплинській початковій школі. Учився він охоче й старанно, дуже любив читати книжки, але для подальшого навчання потрібні були гроші. Тоді місцева інтелігенція збрала для Миколи 100 карбованців, щоб здібний хлопець міг продовжувати навчання далі. Хлопця було зараховано до Олешківського міського училища, де він виявив неабиякі здібності. Але коштів на закінчення навчання не вистачило, і Микола опинився в притулку Олешківського благодійного товариства.

1908 року М. Куліша виключили зі школи, але завдяки турботам молодих учителів він вступив до громадської чоловічої гімназії, де виявив себе як талановитий та всебічно розвинений юнак: випускав рукописний журнал, писав вірші, ставив аматорські вистави.

У гімназії Микола познайомився і почав товаришувати з І. Шевченком, майбутнім драматургом і прозаїком, відомим під псевдонімом Івана Дніпровського.

У 1913 р. гімназію було закрито і Микола, сподіваючись отримати атестат про закінчення гімназії, без жодних засобів до існування поїхав на Кавказ, де було легше скласти екзамени екстерном.

Підготовку до вступу в університет перервала світова війна, тому М. Куліш, замість Одеського університету, вступив до Одеської школи прапорщиків. Закінчивши її 1915 року, він відправився на фронт. Згодом, незважаючи на загрозу трибуналу, залишив військову частину та поїхав до Олешок, щоб заручитися і попрощатися зі своєю дівчиною Антоніною, а вже на фронті він знайшов можливість взяти з нею шлюб.

У 1918 році Микола Гурович прибув до рідних Олешок і відразу з головою поринув у культурно-громадське життя: очолив виконком міської Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, організував у Дніпровському повіті культурно-політичне українське товариство «Просвіта» і став його головою. Того ж року М. Куліш вступив до Комуністичної партії.

Коли на Олешки почали наступати десантники Антанти, що знищували всіх причетних до української революції, Директорія наказала всім відступати без бою. Незважаючи на це, М. Куліш у Херсоні зібрав півтори тисячі олешківських утікачів, сформувавши таким чином Перший Український Дніпровський полк. Ці воєнні події Юрій Яновський описав у новелі «Батальйон Шведа» з роману «Вершники», а Куліша вивів в образі Данила Чабана: «Цвіте липа і пахне неймовірно, тече вулицями повною водою, марширує олешківський партизанський загін у складі двох босих сотень – батальйон Шведа. Веде його молодий комісар, товариш, товариш Данило Чабан, цвіте липа так буйно й розкішно, що все місто плаває в задушливому мареві. О дев'ятнадцятий рік поразок і перемог, кривавий рік історичних баталій і нелюдських битв, критичний по силі, незламний по волі, клятий і ніжний, наріжний і вузловий, безсонний дев'ятнадцятий рік!» [4,61].

Саме таким він і був для Куліша – повен надій і розчарувань, сподівань і несподіванок, звершень і падінь, поразок і перемог.

Улітку 1919 року, під час другого наступу Денікіна, Куліш перебував у підпіллі. Коли ж Радянська влада знов утвердилася на східній Україні, Куліш повернувся до Олешок. Тут, аж до переїзду в Одесу, він редагував газету, завідував повітовим відділом народної освіти, сприяв відкриттю українських шкіл і дитячих притулків, написав буквар «Первинка». У той самий час драматургу довелося вперше потрапити за ґрати, адже його діяльність під час війни «не зовсім збігалася з інтересами більшовицької партії». Олешківський виконком взяв Куліша на поруки. Перебуваючи на посаді, яка вимагала постійних поїздок по району, Микола Куліш на власні очі бачив страшну трагедію голоду 1921 року. Побачене спонукало драматурга до написання першого твору – драми «97».

У 1922 р. Куліш переїхав до Одеси, де працював в губнаросвіті й закінчував драму «97». 9 листопада 1924 року в театрі імені Франка відбулася прем'єра цієї п'єси, а у 1925 році, лише за рік після написання, «97» було поставлено в Нью-Йорку та інших містах США.

Тема села та його знищення знайшла своє відображення в драмах «Комуна в степах» та «Прощай село!».

Особливо резонансною стала трагікомедія «Народний Малахій», прем'єра якої відбулася на сцені «Березолу» 31 березня 1928 року. П'єса була нищівно розкритикована та з часом знята з репертуару.

1925 року М. Куліш переїхав до Харкова, тодішньої столиці України. Він жив із родиною у невеликій кімнатці старого двоповерхового будинку на Михайлівській площі. Знайомство і дружба Куліша з Миколою Хвильовим, Павлом Тичиною, Юрієм Яновським, Володимиром Сосюрою, Лесем Курбасом і його театром «Березіль» вчинили справжню революцію у творчості Куліша. Першого ж року життя в Харкові Куліш закінчує три п'єси, які одразу перекинули місток від побутового натуралізму його двох перших п'єс до тодішнього харківського неоромантизму. Це драма «Зона», інтермедія «Хулій Хурина» та комедія «Так згинув Гуска». У них виявився комедійний талант Куліша, шукання нових форм драми і гостра та незалежна суспільно-критична думка. Ці високі мистецькі й суспільні якості одразу відчула цензура, не допустивши до вистав жодної із трьох п'єс. У Харкові тоді визрівала атмосфера гострих політичних дискусій. Вони точились і в літературному середовищі. Проблема була надзвичайно актуальною на той час: визначення сучасного стану і подальшого шляху розвитку українського мистецтва. Проблеми дискусії хвилювали багатьох митців, але сміливо й гостро про них наважився сказати Микола Хвильовий. Куліш став на його бік.

Період із 1927 по 1933 роки був для Куліша часом душевного сум'яття. Співець комуни, М. Куліш бачив, що село живе в злиднях дуже погано й брудно, бачив, як зростає партійна бюрократія, яка встановлює дедалі жорстокіший контроль над усіма сферами суспільного життя, включно з духовною. Людина розчиняється в масі, втрачає свою цінність як особистість, у суспільстві наростає атмосфера підозрілості та страху, а значна частина української інтелігенції стає об'єктом переслідувань і репресій. У

душі його загострювалася внутрішня драма: вірячи в ідеали революції, партії, соціалізму, він бачив інші реалії життя, які не відповідали тим ідеалам. Червоні зорі його комуни, як і вогні загірної комуни Хвильового, відходили в небуття...

М. Куліш був президентом ВАПЛІТЕ, проте вже починався процес знищення новітньої української літератури. На початку 1927 року він разом з іншими членами ВАПЛІТЕ на вимогу ЦК КП(б)У змушений був виключити з організації Хвильового, Ялового та Досвітнього. 25-28 січня 1927 року з метою створення нової літературної організації ВУСПП (Всеукраїнська Спілка Пролетарських Письменників), що мала стати опозицією до ВАПЛІТЕ, було проведено з'їзд пролетарських письменників від ЦК КП(б)У. Не допомогли навіть виправдання і покаяння Хвильового, Ялового та Досвітнього. За резолюцією загальних зборів ВАПЛІТЕ від 14 січня 1928 року в місті Харкові, більшістю голосів спілка, яка об'єднувала найталановитіших письменників (І. Дніпровського, М. Йогансена, М. Куліша, П. Панча, Ю. Смолича, П. Тичини, Ю. Яновського та ін.), самоліквідувалась.

Чорні хмари біди почали насуватись на Куліша і нагромаджувалися над його головою після постановки п'єси «Мина Мазайло».

Тодішні критики неоднозначно оцінили твір. Були його противники: «Сюжет нецікавий і неправдоподібний. Хай собі перейменовуються хоч аристотелями, що нам до цього? А де комсомолец на виробництві? А де соціалістичне змагання? А комсомол у боротьбі з класовим ворогом?» [2]. Були й прихильники: «Комедія найцікавішого сучасного драматурга – це дуже вчасний, дуже потрібний і дуже щасливий голос письменника – громадянина про той дуже складний і багатогранний комплекс культурних проблем, що ім'я йому – «українізація» [1].

Та життя розпорядилося таким чином, що всі вони – і палкі прихильники п'єси, і жорстокі огудники згодом були однаково репресовані й зустрілися на Соловках...

Після вбивства С.М. Кірова почалися масові репресії української інтелігенції.

Звинувачення були надуманими: участь у контрреволюційній організації, яка прагнула утворити українську буржуазну республіку.

Миколу Куліша було арештовано 7 грудня 1934 року, коли він ішов на похорон свого друга Івана Дніпровського, звинувативши у належності його до боротьбистського терористичного центру і вбивстві першого секретаря Ленінградського обкому партії Сергія Кірова. Після страшних тортур Куліш визнав усі звинувачення. Його разом із Валер'яном Підмогильним, Григорієм Епіком, Олександром Ковінькою, Євгеном Плужником, Валер'яном Поліщуком та іншими інтелігентами було засуджено до 10 років таборів як ворогів народу. У цьому полягає вся абсурдність ситуації: може бути десять ворогів народу, може бути двадцять, але сотні, тисячі – це вже не вороги, це є сам народ!

На Соловки письменники прибули 9 червня 1935 року. На відміну від інших, хто з Кулішем проходив за однією кримінальною справою, він не мав права працювати, перебувати надворі, користуватися медичними послугами. Для нього була відведена камера-одиночка. З-поміж усіх засуджених українських письменників за таких нелюдських умов відбували покарання лише М. Куліш та В. Підмогильний. Останню звістку про себе Микола Гурович подав дружині 15 червня 1937 року. Але сталінський терор тривав: до двадцятиліття жовтневої революції 1917 року відбулося масове знищення політв'язнів. Видатного драматурга було розстріляно разом з іншими українськими інтелігентами 3 листопада 1937 року в урочищі Сандармох у Карелії (поблизу Медвежегорська). Можливо, режисери цього кривавого дійства вважали, що червоні зорі соціалізму після цього світитимуть яскравіше. Чужа країна прихилила небо до могили українського письменника, хоча, власне, і могили його немає: до недавнього часу вважали, що його могила на дні Білого моря. Чужа земля дала українському письменнику останній притулок...

Микола Куліш жив в епоху величезних історичних потрясінь: перша

світова війна, революція, громадянська війна, голодомори. Ця буремна, сповнена протиріч доба поклала свій відбиток на долю цієї обдарованої людини – романтика революції, українського інтелігента, який раніше від багатьох своїх сучасників збагнув страшну істину: вартість людського життя в умовах радянської тоталітарної системи дорівнює нулю. На жаль, цю істину йому довелося підтвердити ціною власного життя.

У Бориса Олійника є такий вислів: «Вбивають людей, та народ не вмира».

Жорстокий вислів, але в ньому – гірка правда. Скільки їх, українців, розстріляних, замучених голодом, знищуваних, але незнищених!

Тож попри всі трагедії, що випали на долю українського народу, хай домінуючим акордом звучать оптимістичні, життєствердні, повні віри в непереможність народу слова Василя Симоненка:

Народ мій є! Народ мій завжди буде!

Ніхто не перекреслить мій народ.

Поцезнуть всі перевертні й прибуди

І орди завойовників – заброд!

Література

1. Бобинський В. М. Куліш. «Мина Мазайло» / В. Бобинський. // Вікна. – Львів. – 1930. – № 1.
2. Котко Кость Німець у пляшку / Кость Котко. // Комуніст. – 1929. – 21 квітня.
3. Танюк Л.. Драма Миколи Куліша. / Л. Танюк. // Куліш М. Твори: У 2 т. – Т.1. – К., 1990.
4. Яновський Ю. Вершники / Ю. Яновський. // Дніпро. – 1970.

Драматургія долі Миколи Куліша

Анотація: У статті висвітлюються сторінки життя одного з найяскравіших українських драматургів першої половини минулого століття Миколи Гуровича Куліша.

Микола Куліш – один з найяскравіших та найоригінальніших українських драматургів першої половини минулого століття. Розквіт його творчості припав на 20-ті – початок 30-их років – період відродження, розвитку та трагедії України.

Миколі Гуровичу Кулішу судилося прожити лише 45 років. Але за цей час він встиг зробити незрівнянно багато. Його творче життя сучасники порівнювали з фейерверком – яскраве і ... скороминуще.

М.Куліш – один із засновників української модерної драматургії. Його п'єси є кращим зразком світового мистецтва. Їх постановка у «Березолі» Леся Курбаса дала можливість двом корифеям українського театру, синтезувавши текст і режисерський талант, показати найболючіші проблеми тих років.

Микола Гурович Куліш народився 19 грудня 1892 року у селі Чаплинці Дніпровського повіту Таврійської губернії (зараз – Херсонська область) в бідній селянській сім'ї. Батько митця майже все життя провів у наймах.

Мати була родом з Полтавщини, але прийшла у Таврію на заробітки і залишилася там назавжди. Була неграмотною, але від природи – надзвичайно обдарованою. Вона мала хист у розмалюванні хат, за що добре платили. На ці кошти родина і жила. Для Миколи вона назавжди залишилася молодою: померла, коли синові було всього 8 років. Хлопчиків довелось змалку служити у панських економіях та заможних селянських родин. З п'яти років він уже пас чужих овець, зазнав гіркоти перебування в наймах. «Люблю ... голоту. Серцем її люблю», – напише згодом драматург.

У неповних 8 років мати найняла його пастишити до багатого

селянина. Наперед виплачені гроші вона необачно витратила на хатні потреби, а Микола втік і відмовився повертатись наймитувати. Лише обіцянка матері віддати його восени до школи заставила хлопця повернутися до осоружної праці.

Як тільки Микола навчився грамоти, ніщо вже не могло завадити йому читати книжки, ні в ранньому віці, ні в юнацькі роки. Хлопчик практично не обминав жодної бібліотеки, і вже в чотирнадцять років залюбки розмовляв з дорослими про досягнення світової літератури, виявляючи такі знання класики, які мав далеко не кожен дипломований фахівець.

Спочатку Миколка пішов до початкової школи. Незважаючи на тяжкі злидні, хворобливість і відсутність умов для навчання, вчився охоче й старанно. Учителі відзначали його надзвичайні здібності. Бажання продовжувати освіту у хлопчика було настільки великим, що односельці зібрали 100 карбованців для його навчання. І в 1905 році він став учнем чотирикласного Олешківського училища, звідки Куліша неодноразово відраховували, як він писав у автобіографії, «за організацію кружков молодежи и непочтение к начальству». Але гроші закінчилися і Микола позбувся даху над головою і шматка хліба. На щастя, хлопчика прийняли до сирітського притулку і він продовжував відвідувати училище. Але життя його в притулку не було легким: завідуюча притулком знущалася з хлопчика, а він не вмів і не хотів терпіти. Згодом ця черства й жорстока жінка стане прототипом шовіністки Баронової-Козино в п'єсі драматурга Куліша «Мина Мазайло».

У 1908 році через бунтарський дух Миколу Куліша виключили зі школи. Тут вдруге на допомогу майбутньому драматургові приходить допомога, зокрема від прогресивної інтелігенції. Завдяки турботам молодих вчителів Микола вступає до громадської чоловічої гімназії. Він виявив себе як талановитий та всебічно розвинений юнак: випускав рукописний журнал, писав вірші, ставив аматорські вистави. В гімназії Микола знайомиться й починає товаришувати з І.Шевченком (гімназійне прізвисько «Жан»),

майбутнім драматургом і прозаїком, відомим під ім'ям Івана Дніпровського.

Жити не було де. Найчастіше Миколу приймали друзі, зокрема брати Невелі, в яких була сестричка Тося. Вродлива дівчина з розкішними косами й великими зеленими очима. Між красунею Антоніною та непоказним Миколою виникла велика любов, яка виявилася єдиною у їхньому житті. Та коли гімназію закрили, Куліш поїхав на Кавказ, де склав екстерном екзамени на атестат зрілості. У 1933 році написав російською мовою п'єсу, що не збереглася до нашого часу, – комедію «На рыбной ловле», яка стала основою для створення комедії «Отак загинув Гуска». Юнак мріяв вступити до вищого навчального закладу, був прийнятий на історико-філологічний факультет Одеського університету, але Перша світова війна перекреслила усі плани.

Солдатів з атестатами зрілості набирали в Одеську школу прапорщиків. Перед відправкою на фронт юнакові дали відпустку, і він поїхав до нареченої. Молодята вирішили повінчатися. Микола поїхав до Смоленська у розпорядження штабу (служив у чині штабс-капітана).

Після призову на фронт Микола побоявся, що загине й більше не побачить свою кохану, ризикуючи головою (за дезертирство тоді розстрілювали), на короткий час вирвався до Олешок, щоб попрощатися й заручитися з нею. З Херсона довелось діставатися на пароплаві, а тоді ще 72 верстви – пішки. Причиною такої поведінки було ще й те, що колись він дав слово Антоніні обов'язково зустрітися з нею, якщо прийдеться йти на війну. Коли полковник довідався, куди запропастився новобранець, то виніс такий вердикт: «Миколу Куліша, що без дозволу покинув казарму на п'ять днів, покарати – місяць чистити клозети беззмінно». Та цю огидну роботу Микола виконував тільки п'ять днів, бо був відправлений у школу прапорщиків.

А третього квітня 1915 року штабс-капітан Куліш знову порушив військові настанови – одружився без дозволу військового начальства. Така непокора з боку офіцера тоді каралась відправленням на фронт. Тож щойно

обвінчаного, 23-річного нареченого посадили на гауптвахту. Покарання мало тривати цілий місяць, але полковник, який симпатизував Миколі, врятував його. П'ять місяців молоде подружжя прожило щасливо. А тоді Куліш сам вирішив іти на фронт.

Штабс-капітан Куліш погодився добровільно залишити штаб і піти на передові позиції. Навіть під час війни письменник продовжував писати вірші, а також одноактові п'єси для солдатського драмгуртка.

24 лютого 1917 року в подружжя народилась дочка Ольга. У кінці квітня Микола ще раз навідався додому з фронту. Був дуже перевтомлений і налаштований песимістично. Дружині на прощання сказав: «Молись, Тонюсю, за мене, щоб повернувся ще раз до тебе і до доньки живим». Восени 1917 року Куліш після кількох поранень повернувся з фронту, трохи пізніше у подружжя народився син Володимир.

У 1917 році Куліша, як найавторитетнішого і найпрогресивнішого офіцера, обрано депутатом на військовий з'їзд Західного фронту, що проходив у Луцьку.

1918 року Микола Гурович Куліш повернувся з фронту, прибув до рідних Олешок і відразу з головою поринув у культурно-громадське життя. Він очолює виконком міської Ради робітничих селянських і червоноармійських депутатів, у Дніпропетровському повіті організовує культурно-політичне українське товариство «Просвіта» і стає його головою. Намагається вирішити питання економічного плану, щоб дати товари і заробіток населенню, скасовує царську тюрму в Олешках з наміром перетворити її на майстерню. Того ж року вступає до Комуністичної партії.

Коли на Олешки почали наступати десантники Антанти, що знищували всіх причетних до української революції, Директорія наказала відступати всім без бою. Незважаючи на це Микола Куліш у Херсоні зібрав півтори тисячі олешківських утікачів, сформувавши таким чином «Перший Український Дніпровський Полк». З цим полком Куліш, як начальник штабу, проходить шлях від Херсона до Києва. Юрій Яновський у своєму романі

«Вершники» описав полк Куліша під назвою «олешківського батальйону Шведа», а сам Микола Гурович став прототипом комісара Данила Чабана, якого Яновський характеризує як «майбутнього письменника». До речі, коли роман «Вершники» (1935) вийшов друком, сам Куліш перебував уже на Соловецькій каторзі.

Влітку 1919 року, під час наступу Денікіна, Куліш перебуває в підпіллі.

Коли радянська влада знов утвердилася на східній Україні, Куліш знову повертається до рідних Олешок. Тут, аж до переїзду в Одесу, він редагує газету, завідує повітовим відділом народної освіти, сприяє відкриттю українських шкіл та дитячих притулків, пише буквар «Первинка».

В той час драматургу довелося вперше потрапити за ґрати, адже його діяльність під час війни «не зовсім співпадала з інтересами більшовицької армії» (зі слів дружини письменника Антоніни Куліш, полк Миколи, змальований у романі Ю.Яновського «Вершники», зовсім не «сповідував» більшовицької політики). Олешківський виконком бере Куліша на поруки. Перебуваючи на посаді, яка вимагала постійних поїздок по району, Микола Куліш на власні очі бачив страшну трагедію голоду 1921 року. Побачене спонукало драматурга до написання першого твору – драми «97».

1922 року Куліш переїжджає до Одеси. Там він працює в губнаросвіті і остаточно закінчує драму «97» (1924).

Цього ж 1924 року у Куліша виникла нагода вирватися до Харкова, де вирувало мистецьке життя. Нарком освіти О.Шумський запропонував Кулішеві посаду шкільного інспектора в тогочасній українській столиці. Драматургові здавалося, що тут йому створять всі умови для творчості, тому в листі додому писав: «Моя бандо! Негайно приїздіть до Харкова. Маю мешкання з усіма вигодами. Подробиці на місці. Ваш чоловік-батько й він же Микола».

Помешкання сім'ї Куліша запропонували в будинку, другу половину якого займали малолітні злочинці. У першу ж ніч сім'ю Куліша обікрали. Та драматург здружився з хлопчиками, вивчив їх жаргон, організував хлоп'ячий

хор. Ейфорія перших днів і великі сподівання на розквіт творчості швидко зникли, коли Микола Гурович глибше познайомився з темною стороною харківського мистецького і літературного життя, в якій панували дріб'язковість, політиканство, заздрість, конкуренція і плітки.

У Харкові драматург плідно співпрацює з режисером театру «Березіль» Лесем Курбасем, був обраним другим (після М.Ялового) президентом ВАПЛІТЕ. В цей період починався процес знищення новітньої української літератури. На початку 1927 року Микола Куліш та інші члени ВАПЛІТЕ на вимогу ЦК КПУ (б)У змушені були виключити з організації Хвильового, Ялового та Досвітнього. Це був початок кінця. І за Резолюцією Загальних зборів ВАПЛІТЕ від 14 січня 1928 року в місті Харкові більшістю голосів спілка, яка об'єднувала найталановитіших письменників, самоліквідувалась.

У 1932 році виходить постанова про ліквідацію літературних угруповань і створення єдиної Спілки письменників. Між Хвильовим і Кулішем виникає розрив у стосунках, але через спільних знайомих обидва цікавляться справами один одного, отже, жаліють про те, що сталося.

Зацькований пресою Микола Куліш, на початку 1933 року не витримав атмосфери Харкова і, як Хвильовий, зробив подорож по селах України. Побував і в своєму рідному селі, де колись прийшов на світ. Від побаченого волосся підіймалось дибом, і Куліш повернувся до столиці зламаним. Кілька днів він стогнав і кричав, як божевільний. Коли дружина пробувала умовити його не робити шуму, відповідав: «Про це не лише писати треба, а кричати, бити у дзвони на сполох!».

Дочка Ольга, навчаючись одночасно у школі й консерваторії, падала з ніг від виснаження й недоїдання, але страждання власної дитини для батька здавалися тільки маленькою краплиною у морі народних страждань. Дружина згадувала: «Я бачила, що голод нищить мою дитину... і просила Миколу роздобути десь грошей, щоб прикупити харчів. Микола мені відповів: «ЩО Ольга? Коли вмирає з голоду цілий народ, вся Україна?». Куліш не думав ні про дружину, ні про дітей, ні про себе – ледве пересував

ноги, бо був виснажений до краю.

Восени 1933 року Кулішеві з Курбасом ще вдалося поставити у «Березолі» «Маклену Грасу». Ця п'єса виявилась останнім твором драматурга, який побачила публіка. Та правляча верхівка прекрасно збагнула підтекст драми, те, що твір не про Польщу, а про Україну, що демонологічна роль в ній належить компартії. Після сьомої вистави п'єсу заборонили, «Березіль» ліквідували. Хоч Куліш після «Маклени Граси» написав ще «Закут», «Діалоги», «Вічний бунт», «Такі», але ці твори не друкувались, не інсценізувались й пропали в роки Другої світової війни.

1934 року М.Куліша виключають з Комуністичної партії за написання «антипартійних націоналістичних п'єс». Позбавлений права заробити на прожиття, Куліш знаходився під постійним наглядом НКВД. А 8 грудня 1934 року під час похорону найближчого друга – І.Дніпровського – Куліша прямо з вулиці заарештовують. Вилучена під час обшуку п'єса «Такі» (рукопис) зникла в архівах НКВД. З кіносценарію «Парижком» залишився лише уривок. Рукопис роману згорів під час війни в окупованому Харкові.

Коли 1 грудня 1934 року у Ялті помер від туберкульозу Іван Дніпровський, Микола Куліш вирішив їхати на похорон. На стіл він поклав свою останню п'єсу «Такі» й довідку, що здав у міліцію револьвер. Дружина згадувала: «Очевидно, він відчував, що його заарештують, бо вранці попросив чистої білизни, теплі чоботи й теплу куртку. Поїв похапцем, одягнувся й сказав: «Ну, старенька (так, жартома, він звертався до дружини ще до одруження), ти не підеш хоронити Дніпровського (він знав, що в мене слабе серце й бачив, як я хвилювалась), так, мені з тобою треба попрощатися, бо, може...» - і він не договорив.

Драматургові висунули звинувачення у вбивстві першого секретаря Ленінградського обкому партії Кірова, інкримінували приналежність до неіснуючого всеукраїнського терористичного центру.

27 – 28 березня 1935 року велику групу «націоналістів», серед них і Куліша, засудили на 10 років спецтаборів. Окрім стандартних у таких

випадках звинувачень Кулішеві інкримінували ще й членство в ОУН. Під час відбуття покарання Микола Куліш, як «особливо небезпечний злочинець», утримувався в спецізоляторі. Його ніхто не бачив, що призводило до існування різних чуток щодо його перебування та смерті в таборі. Із архівних документів відомо, що «особлива трійка» УНКВД Ленінградської області постановою від 9 жовтня 1937 року засудила видатного драматурга до розстрілу.

Письменника разом з Миколою Зеровим розстріляли 3 листопада 1937 року на честь двадцятиріччя більшовицького перевороту.

Література

1. Мелешко В.А. Українська література: довідник для абітурієнтів та учнів загальноосвітніх навчальних закладів \ В.А.Мелешко, І.О.Радченко, О.М.Орлова, А.О.Панченков. – К.:Літера ЛТД, 2012. – 544с.
2. Усі українські письменники \ Упорядники Ю.І.Хізова, В.В.Щоголева. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005. – 384с.
3. Марченко О.Д. Українська література:практичний довідник \ О.Д.Марченко, А.С.Марченко. – Харків: ФОП Співак В.Л., 2009. – 768с.
4. Нечволод Л.І. Українська література. – Харків: ФОП Співак ВІ.Л., 2011. – 608с.

Людмила Мажнікова

Трагізм долі митця

Анотація: У статті подано екскурс в життя Миколи Куліша..

Микола Куліш належить до “командної” верхівки митців Розстріляного Відродження – поруч із Тичиною, Хвильовим, Рильським, Довженком і Курбасом. Будучи їхнім однолітком, він дебютував лише в 1926 році, коли настала друга й остання критична фаза Відродження. Уже в перші роки цієї

другої фази були подавлені неокласики, Вапліте, Марс, Академія Наук, а потім почався і геноцид над українським населенням. Драматургові Миколі Кулішу, як і режисеру-постановщику його п'єс Лесю Курбасу доля дарувала надзвичайний талант, поєднаний із протестантським духом, спрямованим проти пануючого в “новому” світі зла. Це і приречло їх на вірну смерть в північних російських таборах.

Якби Миколі Кулішу в юні або молоді роки сказали, що йому призначено стати одним із знакових імен української драматургії (разом із Лесею Українкою та Володимиром Винниченком), він, мабуть, дотепно пожартував би з цього передбачення. І не тільки тому, що любив і шанував жарт, а тому, що М. Куліш тривалий час не вбачав у собі якоїсь особливої талановитості й занадто критично оцінював власний художній потенціал. Уже будучи відомим митцем, він мав глибокі сумніви щодо свого драматургічного таланту.

На початку творчого життя Куліш не ставив перед собою великих і масштабних цілей, проте досяг їх. Він був від природи багатогранно обдарованою особистістю: талановитим військовим, громадським діячем, газетярем і редактором, публіцистом, діячем української освіти, соціальним педагогом, нарисовцем і прозаїком, полемістом, естетиком і теоретиком художньої культури, літератури, організатором літературного процесу в Україні.

Могутня постать письменника увібрала в себе поетичну безмежність і епічну велич землі, на якій він формувався й зростав, драматизм змін і перманентну поліпроблемність суспільства, у якому проходило його життя.

Микола Гурович Куліш народився 6 грудня (за новим стилем – 19 грудня) 1892 року в селі Чаплинці Дніпровського повіту Таврійської губернії (зараз – територія Херсонської області).

Життя його не милувало з самого народження – один за одним помирають передчасно спрацьовані батьки, він змушений наймитувати з восьми років і жити в сирітському будинку. Але своєю впертістю, наполегливістю, виключною здібністю Микола добивається того, що отримує добру класичну освіту і в 1914 році вступає на історично-філологічний факультет Одеського університету.

Та перша світова війна повернула його життя, розбила мрії. Два роки він воює на протинімецьких фронтах коло Вільно, на Волині, в Галичині. Куліш був лицар і в любові, і на війні. Мобілізований до війська в Одесі він, ризикуючи карою за дезертирство, вирвався до Олешок попрощатися і заручитися зі своєю дівчиною Антоніною, зумів, будучи вже на західному фронті, одружитися з нею і мав до кінця війни дочку Олю і сина Володимира. Це анітрохи не перешкодило йому бути першорядним воїном і дослужитися до звання штабс-капітана. У вільні години Куліш писав сатиричні вірші, а також одноактові п'єски для солдатського драматурга. Був він улюбленцем свого полку, який на початку революції 1917 року вибрав його депутатом на військовий з'їзд Західного фронту.

Добравшись восени 1917 року до родини в Олешки, Куліш із головою поринув у кипучу працю і боротьбу, у той "світлоярливий пафос" визволення і державного та культурного відродження нації, що його він пізніше відтворив у "Патетичній сонаті". Кулішів характер химерно поєднував у собі найретельніший практицизм і найпоетичніший пафос. Він організував у Дніпропетровському повіті товариство «Просвіта», став його головою; водночас його обрали на голову міської управи. Щоб дати заробіток, товари населенню, Куліш скасував непомірно велику тюрму в Олешках, почавши перебудовувати її на майстерні. Потім йому двічі довелося відбувати в ній ув'язнення при німецькій окупації та при більшовиках.

На порозі 1919 року від моря почали наближатися антанто-денікінські десанти. Куліш не послухав наказу Директорії відступати без бою, зібрав у Херсонщині 1500 олешківських утікачів у «Перший Український Дніпровський Полк», що потім уклав себе славою в боях. Саме цей полк був описаний у «Вершниках» Юрія Яновського, неважко впізнати і самого Куліша під іменем Данила Чабана. Із цензурних міркувань полк названо більшовицьким, так як роман було написано 1935 року, коли командир полку знаходився на Соловках.

Улітку 1919 року, під час другого наступу Денікіна, Куліш разом із Червоною Армією з боями відступає на північ України, але не бажаючи

опинитися на еміграції в Росії, іде в денікінське підпілля. Потрапляє під розстріл, хворіє на тиф, нарешті добирається до рідних Олешок, заставши там уже більшовицьку владу.

А потім напружена праця на ниві освіти, черговий присуд до розстрілу, дивовижне порятуння і знову праця, прийом у партію.

Сліпа віра у «вищу» ідею, вождя не полонили Куліша. Він ніяк не міг зрозуміти кому і для чого потрібні репресії на Україні та штучний голод, який доводив людей до безумства, людоїдства. На цю трагічну тему написані його перші твори, драми «97» і «Комуна в степах».

Переїзд до м. Харкова, яке на той час було столицею, дружба із Хвильовим, Тичиною, Курбасом мали свій вплив на талант драматурга. Він закінчує драму «Зона», інтермедію «Хулій Хуліна», комедію «Так загинув Гуска». Ці п'єси були заборонені одразу ж.

Якраз у той час розпочався «похід» проти друзів Куліша: наркома освіти Шумського, Хвильового і всього ВАПЛІТЕ. Це було свідченням того, що вони не правильно зрозуміли сталінську політику “українізації”, бо вождю зовсім не потрібна суверенна Україна з високо розвиненою культурою, освітою і т. ін. Цілком досить формальної “українізації” та закріплення рабського малоросійства. Куліш у 1926 році стає президентом ВАПЛІТЕ, замінивши Хвильового, Ялового, Досвітнього, які на той час були вже “битою картою” в політичному розумінні. Аж до примусової ліквідації ВАПЛІТЕ 14 січня 1928 року Куліш, запеклий у боротьбі, обороняв ВАПЛІТЕ й об'єднаних у ній кращих українських письменників.

За цей час він передумав і переоцінив увесь шлях української революції, українсько-російський взаємин, зокрема шлях українських комуністів і власний. З іншого боку, поглиблюючи знання з історії світового театру та драми, він готувався до основної справи свого шиття, яким і стали п'єси “Народний Малахій”, “Мина Мазайло” та “Патетична соната” – трилогія блискучої духовної перемоги над месіанізмом російського “світового поліцая”. Перші два твори були заборонені ще з початку 1930 року, після того, як провалилася

спроба партії змусити М. Куліша і Л. Курбаса до ідейної капітуляції на театральному диспуті в Харкові 1929 року. Той диспут був важливою подією. В обличчя партійним емісарам Москви Курбас, Хвильовий і Куліш заявили, що справжній митець ні перед якою силою не поступиться своїм мистецьким суверенітетом, своєю гідністю, совістю. Після цього Москва не допускала на українську сцену вже жодної п'єси Куліша про Україну. Потім був ще останній триумф – “Патетична соната”, поставлена в Камерному театрі в Москві. А 1932 року статтю “О патетической сонате Кулиша”, написаною Кагановичем (“Украинцам”) почалося справжнє цькування драматурга в пресі, у повсякденному житті. Це був страшний 1932 рік – початок організованого масового голоду на Україні.

Те, що на власні очі побачив Куліш під час своєї поїздки по Україні – до Олешок і назад до Харкова, підірвало його здоров'я. Він повернувся додому душевно хворий. Якраз у той час, 13 травня 1933 року, сталося самогубство Хвильового. Після похорон чорна туга огорнула Куліша так, що дружина, боячись, щоб він не вчинив собі чого, заховала його револьвери. Помітивши це, Куліш сказав: “Будь спокійна, я не зроблю того, що зробив Хвильовий. Я знайду в собі сили і буду боротися до кінця”.

І дійсно, Кулішеві ще восени 1933 р. вдалося разом із Курбасом поставити в “Березолі” п'єсу “Маклена Граса”. Щоб це могло відбулося, Куліш оминув українські теми, перенісши дію в Польщу, та це не обмануло радянської цензури. Після спеціальної ухвали ЦК партії п'єсу було заборонено, театр “Березіль” ліквідовано, режисера Леся Курбаса, а потім і драматурга Миколу Куліша заарештовано. Ця подія сталася 7 грудня 1934 року під час похорону їхнього друга Івана Дніпровського, який помер від сухот. Кулішу інкрименували приналежність до неіснуючого “Всеукраїнського боротьбистського терористичного центру”. Він підписався під усіма запропонованими слідчим “злочинами”, одержав 10 років далеких концтаборів і був відправлений на Соловки, де сидів у темниці – без права працювати на вільному повітрі й користуватися шпиталем, хоча був тяжко хворий. Писав повні любові й турбот

листи до родини, яку брутально викинули із помешкання, де вони мешкалі, так що дружина і двоє дітей кілька днів жили і спали фактично на вулиці. Піаніно Кулішевої доньки Олі, на якому вона грала йому “Патетичну сонату”, коли він писав однойменну п’єсу, було від неї забране – як у Марини – героїні тієї п’єси. Останній лист Куліша до родини мав дату 15 червня 1937 року. Із Соловків його вивезли етапом десь на переломі 1937-1938 років, коли такі етапи означали вивіз на розстріл. На всі запити Кулішевої дружини відповідні вищі установи в Москві відповідали – “Не знаємо”.

Тетяна Пилипчук

Два товариша: Микола Куліш та Іван Дніпровський

Анотація: У статті висвітлюються взаємини двох непересічних особистостей: Миколи Куліша й Івана Дніпровського на основі їх листування з величезного архіву останнього, що був збережений дружиною І. Дніпровського Марією Пилинською, і знаходиться в Харківському літературному музеї.

2012 року ми відзначаємо 120-річчя від дня народження визначного українського драматурга Миколи Куліша. Його п’єси у 1920-х роках у Харківському драматичному театрі ставили його друзі-режисери Гнат Юра (театр ім. Франка) та Лесь Курбас (театр «Березіль»).

Куліша розстріляли 1937 р., його архів вилучили, твори не публікували. Реабілітовано Куліша 1956 року, однак українці до початку 1990-х років не знали про існування талановитого письменника. Сьогодні творчість і біографія Миколи Куліша вивчаються літературознавцями, театрознавцями та істориками. Підґрунтям для цього стали праці Ю. Шереха, Н. Кузякіної, В. Агєєвої, Я. Голобородька та інших дослідників, а також найповніше на сьогодні двотомове видання «Твори» М. Куліша, упорядковане й відкоментоване Л. Танюком. Крім того, важливе значення в дослідженні долі драматурга мають

експонати, що зберігається в фондах Харківського літературного музею. До нашої колекції матеріали, пов'язані з життям М. Куліша, потрапили разом із величезним архівом його близького друга, поета, прозаїка та драматурга Івана Дніпровського, що був збережений його дружиною, Марією Пилинською. Взаємини двох непересічних особистостей заслуговують на окрему наукову розвідку (почасти до неї наблизилася Н. Кузякіна в монографії «Доля Миколи Куліша» [1], хоча в її дослідженні можна знайти низку тенденційних тверджень). Метою цієї статті буде спроба реконструювати біографію М. Куліша та його стосунки з І. Дніпровським, залучаючи матеріали Харківського літературного музею.

Микола був першою дитиною в родині бідних селян Гурія та Уляни Кулішів. Про дитинство письменника відомо з його автобіографії 1921 р. (написана російською мовою, знайдена і зберігається в Херсонському обласному архіві) та зі спогадів його дружини Антоніни Іллівни Куліш, опублікованих у Філадельфії, США, 1953 року. Автобіографія написана для радянської установи, спогади дружини – суб'єктивні, з деякими неточностями.

Народився Микола Куліш 6 грудня (за ст. стилем) 1892 року в селі Чаплинка Таврійської губернії (сьогодні – Херсонська обл.). Із восьми років змушений був працювати пастушком. Хлопчик витримав декілька місяців важкої роботи за обіцянку матері віддати його до школи. У початковій школі в Чаплинці був найкращим учнем, і за сприяння свого учителя й фінансової допомоги заможних односельців (в складчину зібрали 100 рублів) вирушив у повітове містечко Олешки до міського училища для продовження навчання. Так, 1905 року хлопець назавжди покинув Чаплинку.

Благодійних грошей вистачило на два роки (Микола знімав помешкання в Олешках), а на третій рік навчання підліток як сирота (на той час померла його мати) оселився в притулку для бідних. Опікунка закладу пані Софія Ліснобродська («стара карга») була жінкою норовливою, і молодий Куліш на її день народження написав про неї сатиричний вірш, за що хлопця викинули на вулицю. «За организацию кружков молодежи и непочтение к начальству», як

писав Куліш в автобіографії 1921 року, пізніше його виключили і з училища. Але за підтримки вчителів він як здібний учень був прийнятий до громадської чоловічої гімназії.

У гімназії Куліш познайомився з братами Невелями – Петром і Всеволодом, і закохався в їх сестру Тосю (Антоніну). У шостому класі гімназії майбутній драматург зайнявся самвидавом: був автором, згодом ініціатором і редактором рукописних російськомовних шкільних журналів «Наша жизнь», «Колючка», «Стрела», «Веселое язычество». Редакторський псевдонім Куліша – Гурій Коняга. Псевдонім був необхідний, щоби редактора не виключили з гімназії. Про гімназію М. Куліш 1934 року згадує вже в останньому листі до свого давнього побратима: «Пам’ятай мудрі слова, що їх ми вивчили в Олешківській **безправній** гімназії: «Medicus curat, natura sanat» [Лікар лікує, природа виліковує]. Здається, так? Так за “Братину”, Жане, і за “Веселое язычество”» [2, 559].

У сьомому класі Гурій Коняга видавав «Колючку». Авторам на той час було вже по 18–19 років (1910-й рік). «Колючку» згадувала Антоніна Невель: «[...] журнал став змістовний і цікавий: були в ньому вірші, присвячені погоді, учителям, директорові, якого прозвали Козлом (його прізвище було Козловський), були й оповідання на злобу дня. Писали в тому журналі мій брат і Іван Шевченко, пізніше відомий як драматург Ів. Дніпровський; останній часто присвячував свої твори дівчаткам із гімназії, у яких був закоханий» [3, 705]. Для своїх дописів Іван Шевченко використовував псевдонім «Жан» (його гімназійна кличка) або Генрих Кирдяга, Миколу Куліша співучні в гімназії називали Кляусом.

Про те, що спогади дитинства й юності багато важили для друзів, свідчить те, що в листах М. Куліш постійно звертається до теми «малої батьківщини»: «Іще напиши, Жане, чи не видно тобі з гори нашої Таврії, Каланчака та Чаплини. Якщо видно, то негайно сповісти. Може, легше стане, як згадаю, що колись і ти, і я курили цигарки з кізяку – легкий, коров’ячий – мархотка» (3 листа Куліша Дніпровському від 13.04.1927 року з Харкова до Ялти) [4, 548].

1913 року Кляус пише свій перший драматургічний твір – «На рыбной

ловле» (згодом переробить на драму «Отак загинув Гуска»). Того ж року Олешківську гімназію закриють, і друзі (Іван і Микола) змушені будуть екстерном скласти іспити в іншій гімназії для підтвердження повного курсу освіти. Хлопці довідалися, що найлегше отримати атестат на Кавказі. Репетиторство дозволило Кулішеві зібрати гроші на поїздку, і друзі вирушили до Поті. За спогадами Івана Шевченка (на які теж спираються біографи Куліша), для молодих людей настільки важливим був атестат зрілості (для подальшого навчання), що вони готові були продати чорту душу.

У Поті Іван Шевченко одразу провалив іспит і повернувся додому, а Куліш захворів на малярію. Його іспит було відкладено. Знесилений хворобою, Куліш таки успішно отримав атестат. «Приїхав і побачив, що вже й сочинський берег постарів (не той уже, що був він 1913-го року, коли ми здобували свідоцтво за 6 класів, коли ми розчиняли двері в життя)» [5, 559], – згадував Куліш у листі до Дніпровського 7.08.1932 р.

Кулішеві йшов 22-й рік, коли 1914 р. він вступив на перший курс філологічного факультету Новоросійського університету. Навчанню завадила Перша світова війна. Хлопця забирають на фронт. Впродовж кількох років війни Куліш встигає закінчити школу прапорщиків, попрацювати в штабі, одружитись із Антоніною Іллівною Невель (3 квітня 1915 року), яка на той час працювала народною вчителькою, повоювати на передовій (отримати контузію), народити дочку Ольгу (Льолю, Лелеку), написати для вояків кілька маленьких п'єс (і поставити їх просто в бойовій частині), 10 липня 1917 року народити сина Володимира, примкнути до революційних подій і стати депутатом військового з'їзду...

1918 року Куліш повернувся в Олешки до родини і став головою міського виконкому Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів (з більшовиків та лівих есерів), а також організатором і головою місцевої «Просвіти». За Гетьманщини був ув'язнений, за Директорії став членом Олешківської міської управи, під час наступу білої армії в Херсоні організував Дніпровський селянський полк, із яким воював проти денікінців, у 1919 році

вступив до партії більшовиків, партизанів, перехворів на тиф... У 1921 році в Олешках вже була радянська влада, і Куліш дістав посаду інспектора Наросвіти (організовував й інспектував дитячі садки і школи). Це була виснажлива й емоційна робота з дітьми, зважаючи на голод, холодні необлаштовані приміщення, загальне зубожіння.

Але й тут не оминув ув'язнення: Ревтрибунал хотів засудити майбутнього письменника до розстрілу за зловживання службовим становищем під час громадянської війни (давав зайвий тиждень відпочинку воякам, що перехворіли на тиф). Олешківський виконком бере Куліша на поруки, і «злочинця» звільняють. Із 1922 року Куліш працює в Наросвіті в Одесі, у 1925 році його переводять до Зинов'євська (тепер – Кіровоград) на посаду редактора україномовної газетки «Червоний шлях».

Із 1923 року активізується листування Куліша з другом Іваном Шевченком, який за цей час теж встиг побувати на фронтах Першої Світової, народити доньку Валю, закінчити історико-філологічний факультет Кам'янець-Подільського університету, там же, у Кам'янці, одружитись із Марією Пилинською (лінгвістом, перекладачем) і 1923 року переїхати до тодішньої столиці УРСР Харкова. Ще в Кам'янці Шевченко починає писати українські

вірші (1922 рік – збірка поезій «Донбас»). Наприкінці кам'янецького періоду бере псевдонім Дніпровський (справжнім прізвищем підписувати свої твори не ризикнув – надто знамените, а в псевдонімі згадав своє рідне село Каланчак на березі Дніпра (на Херсонщині)). У Харкові з початку 1920-х років відбувалося справжнє відродження української культури. У столиці Дніпровський працює в Держвидаві та редакції літературного журналу «Червоний шлях» (іл. 1)

(серйозного часопису, на відміну від кулішевої газетки «Червоний шлях»).

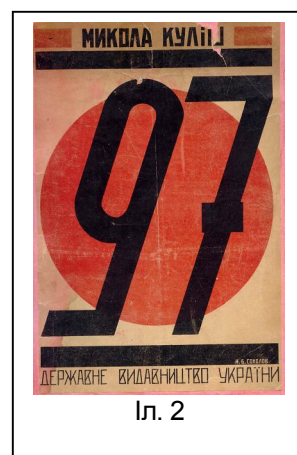
Щире листування двох друзів допомагає нам реконструювати деталі біографії Миколи Куліша, його світогляд, настрої, вподобання, творчі плани,

починаючи з 1923 року. Із листів ми дізнаємось і про родинні стосунки письменника.

На сьогодні відоме листування Куліша з Іваном Дніпровським і його родиною, російським перекладачем П. Зенкевичем, письменниками Аркадієм Любченком, Іваном Кочергою, з одеським коханням Куліша Олімпіадою Корнєєвою-Масловою (Ладушкою), а також із дружиною Антоніною. У листах до Дніпровського Куліш згадує гімназійні прізвиська друзів – Жан і Кляус. Свої листи також іноді підписує як Гурій Коняга, Август (улюблений місяць Куліша), Август Халява. Марію Пилинську називає «тьотя Маруся», «Марі», а дружину – старенька.

Ще в Одесі Куліш пише свою першу справжню драму – «97» – про голод 1921 року і боротьбу з куркулями на селі (іл. 2). Плануючи видати п'єсу для сільських самодіяльних театрів, Куліш звертається наприкінці 1923 – у 1924 рр. до Дніпровського по допомогу. Драма викликала чималий резонанс у мистецьких колах, і її до постановки взяли одразу кілька професійних театрів, у тому числі столичний театр ім. Франка під керівництвом Гната Юри. Зацікавився молодим драматургом і «Березіль» Леся Курбаса. А на той час «молодому» письменнику було вже 33 роки. Як видно з листів до Дніпровського, він втомився від чиновницької роботи і хотів перебратися до Харкова для письменницької діяльності, хотів бути ближче до «буремного» літпроцесу.

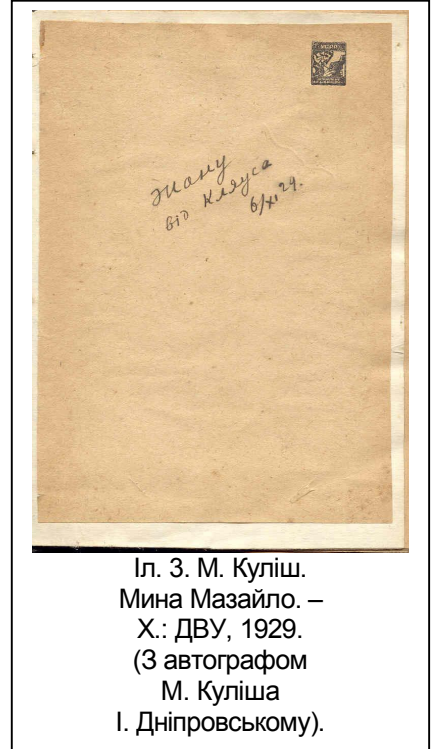
«Ну а як приїду в Харків та притулюсь де-небудь – загуляємо, Жане. Зберемо «Урбіну» і заспіваємо. Тичина візьме свою чудову ліру і заграє на струнах вічності, Хвильовий з динамічної рушниць стрілятиме в тайну вечерю зорь, ти на конструкціях дядьківські сорочки почепиш, штани, спідниці тощо або коників ловитимеш, тих, що у стременах (а ригати ми виведемо тебе на кришу того будинку, де живе Хвильовий), а я, затаївши в куточках очей теплий щирий сміх, методично і цілком реально **випиватиму з усіх пляшок** і п'янітиму не так від питва того, як од вас, моїх друзів...» [6, 536]. Так написав у листі до

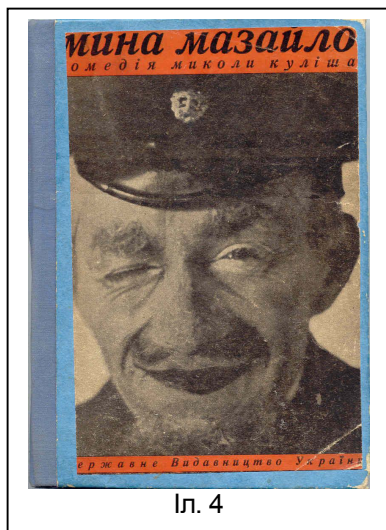
Дніпровського «старенький уже Кляус» 15 травня 1925 року з Зинов'євська до Харкова.

І того ж 1925 року стараннями Дніпровського, Любченка, Гната Юри, Хвильового нарком освіти Шумський забирає Куліша до столиці.

Усе життя Микола Куліш мріяв відійти від драматургії і написати великий роман (робоча назва «Леміш»). 1926 року головним драматичним театром Харкова стає «Березіль» Леся Курбаса, режисера-експериментатора. У Харкові Курбас знайшов свого драматурга, а Куліш – свого режисера. Куліш продовжує писати те, що в нього виходить найкраще – драми. Творчий тандем Курбас – Куліш створив кілька визначних постановок. Ще в Києві у 1925 році в «Березолі» поставили другу п'єсу Куліша «Комуна в степах» (режисер – Павло Кудрицький). Наприкінці 1920-х

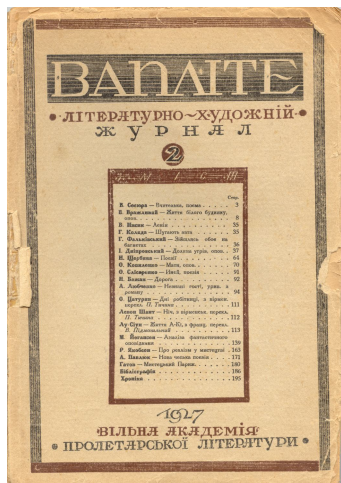
Іл. 3. М. Куліш.
Мина Мазайло. –
Х.: ДВУ, 1929.
(З автографом
М. Куліша
І. Дніпровському).

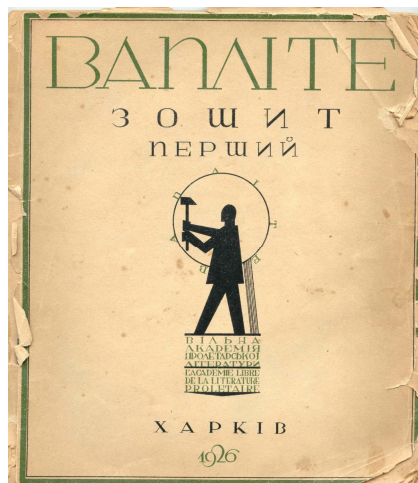
Іл. 4

– початку 1930-х років харківські глядачі побачили п'єси «Народний Малахій» (іл. 3), «Мина Мазайло» (іл. 4), «Маклена Граса» (режисер – Лесь Курбас). Щоправда, у Харкові вистави трималися в репертуарі недовго: після нищівної офіційної критики їх забороняли до показу, незважаючи на успіх у публіки. Якби не заборони реперткому, у цьому театрі також було би поставлено комедії «Отак загинув Гуска», «Хулій Хурина», драми «Зона», «Закут», «Вічний бунт», «Патетична соната».

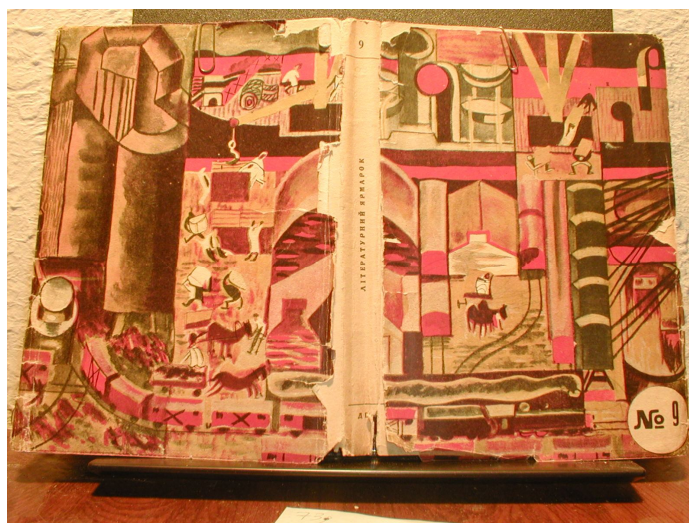
Із приїздом до Харкова Куліш поринає й у літературно-організаційне життя. Одразу долучається до кола Хвильового, стає президентом ВАПЛІТЕ (1925 – 1928 роки) (іл. 5-6), після самоліквідації Академії працює в «Літературному ярмарку» (іл. 7).

Іл. 5

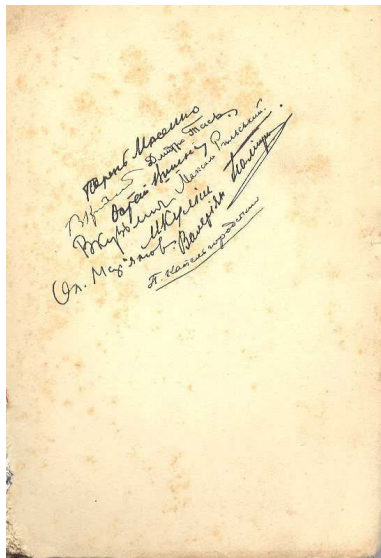

Іл. 6

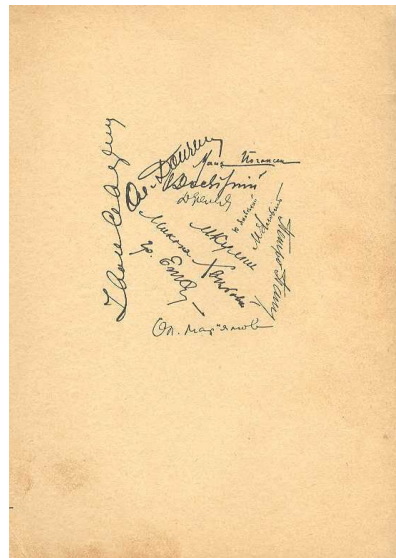

Іл. 7. Літературний ярмарок, ч. 9, 1929 рік. У цьому числі часопису було надруковано п'єсу М. Куліша «Народний Малахій», сорочка (суперобкладинка) роботи А. Петрицького.

На одному числі журналу є підпис Куліша «різними мовами» (іл. 8-9). Потім був журнал «Пролітфронт».

Іл. 8

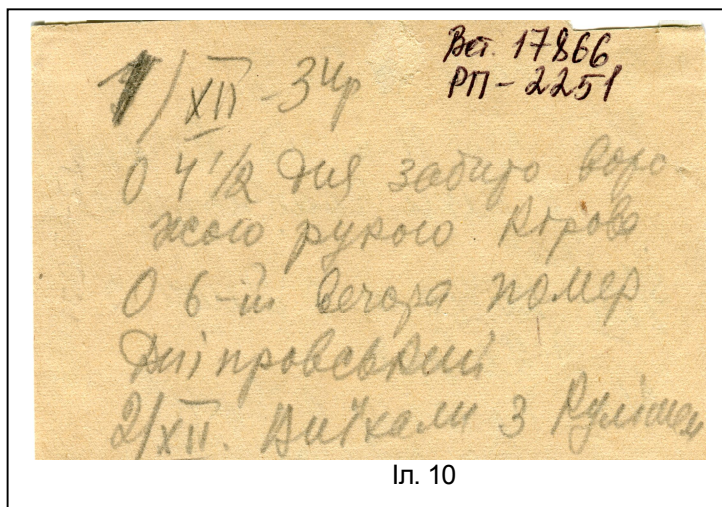

Іл. 9

Життя Куліша цього періоду також реконструюється за допомогою листів до друзів і колег. Збереглося листування з Дніпровським із 1927 року й до 1934 року (до смерті Дніпровського). Обидва друга жили в Харкові, але обидва були хворими на туберкульоз, у Куліша ще було хворе серце. Тому вони часто перебували на лікуванні в санаторіях. Хвороба Дніпровського (туберкульоз горла) посилилась у 1927 році, що спричинило майже постійне перебування письменника в Криму або на Кавказі. Куліш підтримував друга, восени 1934 року «вибігав» йому путівку до Ялти. Хоча з листів до Дніпровського знаємо, який важкий період переживав сам Куліш (його не прийняли до новоствореної спілки письменників, позбавили можливості друкувати й інсценізувати твори, а без гонорарів єдиного годувальника родина жила в скруті, влаштовували виснажливі партійні чистки).

У ялтинському тубсанаторії 1 грудня 1934 року Іван Дніпровський помер. Його смерть збіглася в часі з убивством у Ленінграді секретаря Політбюро ЦК ВКПб С. Кірова, що спровокувало хвилю арештів «неблагонадійних» діячів культури. У фондах Харківського літературного музею зберігається записка Марії Пилинської про те, що вони з Кулішем виїхали до Ялти (іл. 10-11). У Харкові тіло письменника було виставлено для прощання в будинку літераторів ім. Блакитного, похорон призначений на 7 грудня. Зранку 7 грудня Микола Куліш прямував від будинку «Слово» (в якому мешкав) по вулиці Ветеринарній

(тепер – Іванова) до будинку Блакитного. Дорогою його зупинили енкаведисти й заарештували. Про арешт чоловіка Антоніна Куліш дізналась за два дні, коли до

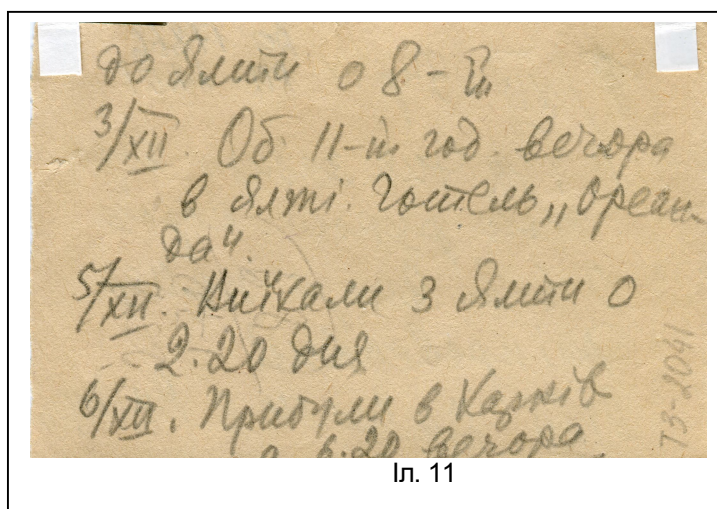
Іл. 10

квартири прийшли з обшуком.

Архів письменника

конфіскували. У родини також конфіскували все майно, а самих Кулішів (Антоніну з двома дітьми) виселили з квартири, залишили без засобів до існування. Бібліотеку письменника родина змушена

була продати. Замість навчання Ольга і Володимир влаштувались на роботу, Антоніна підробляла нянькою. Збереглося листування Антоніни з чоловіком у

Іл. 11

засланні. Останній лист від Куліша датований 15 червня 1937 року. Тривалий час нічого невідомо було про смерть письменника. Під час Другої Світової війни Куліші виїхали за кордон.

Сьогодні відкриті архіви

розстріляних на Соловках. У списку розстріляних в урочищі Сандармох, Карелія, 1937 року є також і М. Куліш. Доля була більш милосердною до його друга Жана, однак і його життя було сповнене постійної внутрішньої боротьби, передчуттям неминучих репресій, намаганням залишити в літературі твори, що були би правдивим свідченням про буремні події революції та громадянської війни. Власне, про це пише М. Куліш в одному з останніх листів, відповідаючи на бажання І. Дніпровського покинути лікування, що забирало в нього останні душевні сили: «Не роби цього, чуєш? Перебори свою хворобу так, щоб вона притихла, пригасла, а тоді, друже... – за роботу. За творчу роботу! Ми не

можемо, ми не маємо права піти за межі життя, не написавши кілька творів про перейдені (покривлені й важкі) шляхи нашого життя» [7, 565].

Можна стверджувати, що на сьогодні в історії української літератури та театру лишається ще багато неопрацьованих тем та «білих плям». Для подальших досліджень у цій царині може прислужитись і наша стаття, адже саме через розгляд взаємини між митцями можливо більш об'єктивно реконструювати культурне життя 1920 – 30-х рр. XX ст., відчутти дух епохи та її непрості колізії.

Література

1. Кузякіна Н. Доля Миколи Куліша / Наталя Кузякіна // Траєкторії доль. – К. : Темпора, 2010.
2. Куліш А. Спогади про Миколу Куліша / Антоніна Куліш // Куліш М. Твори : у 2 т. – Т. 2. – К. : Дніпро, 1990.
3. Лист Куліша Дніпровському від 30.10.1934 року / Микола Куліш // Куліш М. Твори : у 2 т. – Т. 2. – К. : Дніпро, 1990.
4. Лист Куліша Дніпровському від 13.04.1927 року / Микола Куліш // Куліш М. Твори : у 2 т. – Т. 2. – К. : Дніпро, 1990.
5. Лист Куліша Дніпровському від 7.08.1932 року / Микола Куліш // Куліш М. Твори : у 2 т. – Т. 2. – К.: Дніпро, 1990.
6. Лист Куліша Дніпровському від 15.05.1925 року / Микола Куліш // Куліш М. Твори : у 2 т. – Т. 2. – К.: Дніпро, 1990.
7. Лист Куліша Дніпровському від 16.06.1934 року / Микола Куліш // Куліш М. Твори : у 2 т. – Т. 2. – К. : Дніпро, 1990.

**«Маклена Граса» М. Куліша на сцені «Березолю» –
Харківського академічного драматичного театру
імені Т. Шевченка**

Анотація: Метою статті є висвітлення проблем, пов'язаних із цими сценічними творами. Матеріали, що стосуються вистави «Березоля», представлені також з огляду на нові наукові видання, що були опубліковані протягом останніх років.

«Березіль» – Харківський академічний драматичний театр ім. Т. Шевченка двічі звертався до сценічного втілення «Маклени Граса» Миколи Куліша. 1933 року вона вперше побачила світло рампи в постановці Леся Курбаса та головного художника керованого ним театру «Березіль» Вадима Меллера, залишивши довгий шлейф суперечок і театральної легенди – особливо для тих, кому не довелося її бачити. 60 років по тому режисер Степан Пасічник і сценограф Тетяна Медвідь поставили виставу «Маклена Граса», яка йшла не тільки на стаціонарному майданчику, але й на сценах Львова, Севастополя, Кракова (Польща).

Метою статті є висвітлення проблем, пов'язаних із цими сценічними творами. Матеріали, що стосуються вистави «Березоля», представлені також з огляду на нові наукові видання, що були опубліковані протягом останніх років.

На початку весни 1933 року М. Куліш завершив роботу над «Макленою Граса», а наприкінці театального сезону стало відомо, що Курбас її ставитиме. 24 вересня прем'єрою «Маклени Граса» відкрився «березільський» сезон 1933-1934 років. Ця вистава пройшла 5 – 7 разів, після чого її зняли «зверху», але ж її поява знаменувала одну з творчих кульмінацій «Березоля».

Очевидець цієї події український режисер М. Станіславський згадував про мистецьку оригінальність постановки, у якій усі ролі були відшліфовані. На його

думку, Л. Курбас створив музичну партитуру вистави, просякнутої ритмічним малюнком мізансцен, пластикою рухів, чітким і виразним сценічним словом [2]. Один із найвідоміших дослідників історії «Березоля» і зокрема творчості М. Крушельницького Лесь Танюк також вважає, що за кількістю акторських удач «Маклена Граса» була кращою виставою театру [2].

«П'єса мала великий успіх, – згадувала Антоніна Куліш, дружина письменника. – На прем'єрі було багато людей. Це вже була звичка: коли йшла п'єса Куліша, то театр, як кажуть, тріщав від публіки. Проте офіційна партійна критика відразу гостро заатакувала п'єсу. Вона закинула Кулішеві, що він належно не показав, як запільні комуністичні організації в капіталістичних країнах під час кризи допомагають безробітним, та зробила ряд інших несусвітних і безглузвих закидів» [3].

«Маклена Граса» одержала своє сценічне життя у складній політичній ситуації, коли «дужче і гостріше почали лунати закиди і щодо Курбаса, і щодо «Березоля» [4]. Офіційна критика рішуче засудила виставу – перш за все з ідеологічних причин. «Я був на прем'єрі, читаючи потім рецензії, – згадував Микола Бажан 1982 року, – не я один дивувався і тривожився з тих вигадок і причіпок, що з цих рецензій загрозливо стирчали. Адже вистава була однією з найкращих вистав «Березоля»... Тодішня критика цього не побачила, чи, певніше, вдавала, що не побачила» [5]. Тогочасні рецензенти від партапарату засудили з тих же причин і п'єсу М. Куліша.

Доктор мистецтвознавства Наталя Кузякіна присвятила творчості драматурга монографію під назвою «Доля Миколи Куліша», у якій на широкому матеріалі розгортається трагедія життя видатного українського письменника. На сторінках цієї фундаментальної наукової роботи постає образ українського інтелігента, який «увібрав у себе найкращі сторони української селянської культури – це було обдарування його народу» [6]. Дослідниця наводить слова М. Куліша, висловлені ним 1926 року, на початку його співтворчості з Л. Курбасом: «Гарні були струни чесності, непіддатності злу».

М. Куліш, уже відомий на той час як автор найрепертуарнішої в Україні

п'єси «97» (1924), яку він оцінював, до речі, дуже скромно – «Недороблена п'єса, правда – щира, тепла, з живими постатями, але ж п'єса середньої ваги» [7], – осягав принципи і закони драматургічної творчості саме в «березільському» річищі. На відміну від Мейєрхольда, Вахтангова, Таїрова Лесь Курбас протягом 1926-1933 років мав «свого» сучасного драматурга – в особі М. Куліша.

Коли 1925 року в «Березолі» успішно здійснили Кулішеву «Комуну в степах», Л. Курбас вітав прихід нового драматурга, якого він відчув насамперед як поета: «У Куліша є ще один момент – національний, – говорив Л. Курбас, – який у мене викликає завжди, коли я читаю Куліша, абсолютно такі ж асоціації, як полтавські рисунки: тонкий рисунок, м'яка комбінація барв, не згущений, погідний рисунок, як український пейзаж» [8].

Марина Цвєтаєва стверджувала: «Поет неслухняний для театру» («Поет неблагоприятен для театру»). Велика російська поетеса, для якої театр був «запомогою для нищих духом», вважала недоцільним сценічну візуалізацію поетичних образів через незбіжність одного з другим. Звичайно, загадки поетів покладають на режисерів обов'язок робити невидиме видимим. Але і Куліш, і Курбас – кожен у своїй справі – були поетами.

Трагічний тріумф вистави «Маклена Граса» був спричинений низкою попередніх подій у житті та творчості драматурга. Узимку 1926 року М. Куліш вступив до літгрупи під орудою М. Хвильового «Вільна Академія пролетарської літератури», а пізніше виконував обов'язки президента ВАПЛІТЕ. Із середини 1926 року він очолив Українське товариство драматургів і композиторів (УТОДІК), а 1927 року – фактично став головним редактором «позагрупового» журналу «Червоний шлях». Після примусового розформування ВАПЛІТЕ М. Куліш започаткував 1929 року журнал «Літературний Ярмарок». Коли припинили це видання, на початку 1930 року він створив новий журнал і організацію, що об'єднали літстудії – «Пролітфронт», та згодом закрили і їх. На початку 1931 року більшість членів

«Пролітфронту» були прийняті до Всеукраїнської Спілки пролетарських письменників (ВУСПП) – крім М. Куліша.

У червні 1927 року драматург читав дві дії «Народного Малахія» Л. Курбасу, а у травні наступного року в «Березолі» вийшла вистава за цією п'єсою. У квітні 1929 року відбулася прем'єра «Мини Мазайла» в постановці Курбаса – Меллера. Обидві вистави викликали гостру критику, незважаючи на їхній високий мистецький рівень, і згодом, після рекомендованих «зверху» коректив і переробок, були зняті з репертуару. Нищівної критики зазнали насамперед п'єса і вистава «Народний Малахій».

Драматургу і режисеру намагалися довести, що Малахій – «тип, виплеканий українською націоналістичною буржуазією» [9]. Д. Грудина на сторінках журналу «Критика» виголошував: «... «Березіль» зовсім не ставив собі завдань позитивних, конструктивних. І це зрозуміло: стоячи на «засадах» мистецької еkleктики й політичної безпринципності, надто важко вийти на творчі будівні шляхи...» [10]. «Але найголовніше, основне є те, – констатував той же автор, – що певної визначеної пролетарської лінії не було в самій громадсько-політичній акції Л. Курбаса» [11].

Ще 1927 року, на першому всеукраїнському театральному диспуті, Л. Курбас, відкидаючи звинувачення у формалізмі, говорив: «На Україні не можна і шкідливо говорити про реалізм» [12]. Він виступав із протестом проти спрощення мистецьких завдань, «гри чорним і білим, гри однозначними масками, що не викликає ніяких побічних асоціацій», «веде до оглупіння мас», а на противагу цьому висував потребу «давати п'єси таким чином, щоб примушувати глядача думати, прощупувати, вносити в своє життя все, що він бачить у театрі» [13]. Безперечно, що під цими словами міг підписатися й Микола Куліш.

На вимогу Головреперткому зробити текст «Народного Малахія» «прозорим», драматург вставив у п'єсу казочку про орла і жабу, свідомо випрямляючи колізію драми. Але завзятим критикам цього здалося замало. Один із них писав: Малахій «додумується до плану утворення негайного «раю» на землі, аби лиш проведено було згідно з його проектами «реформу людини»...

«Жабі» здалося, що вона «орлом» стала. Не думаю, щоб автор схотів цим сказати, що «взагалі мрійники – смішні, нереальні й карикатурні...» [14]. У тій же статті говорилося про те, що неангажована публіка сприйняла Малахія у виконанні М. Крушельницького із співчуттям. Цей факт лише підтверджує думку Ж.-П Сартра: «Твір духу народжується з сполучених зусиль письменника і читача». Додам й від себе: зі сполучених зусиль драматурга, режисера і глядача.

У «Народному Малахії» символічного звучання набувала тема божевілья, яку Н. Кузякіна справедливо схарактеризувала як «божевілья часу, коли всі усталені поняття полетіли шкереберть» [15]. Ця тема знайшла нове втілення в «Маклені Граса» в образі музиканта-філософа Ігнація Падура. Події в п'єсі відбуваються в панській Польщі 1930-х років під час режиму Пілсудського. Прообразом Падура, як зазначав Л. Танюк у книзі «Мар'ян Крушельницький», був відомий тогочасний музичний діяч, польський композитор і піаніст Ігнацій Йозеф Падеревський.

Л. Танюк назвав п'єсу «Маклена Граса» філософською трагікомедією-метафорою. «Навіть у зашифрованій під панську Польщу драмі «Маклена Граса», – писав він, – в образі музиканта-філософа Падура, який на знак протесту проти диктатури оголосив, так би мовити, духовну голодовку й заліз у собачу буду, але не став перед диктатором навколішки, – сучасники вбачали інтелігента типу Курбаса – Хвильового – Йогансена... Місце мистецтва під час диктатури – на смітнику...» [16].

М. Куліш, як і Л. Курбас, пов'язував свої художні задуми з відповідальністю перед сучасністю і перед самим собою. Він добре розумів, яких наслідків можна чекати від властей предрержащих, бо у політичних колах поняття «національне» чим далі, тим більше підмінювалося поняттям «націоналістичне». М. Куліш намагався запобігти лихові. Як намагався і Л. Курбас.

У травні 1933 року на всю Україну пролунав роковий постріл Миколи Хвильового, що стався в письменницькому будинку «Слово», де мешкали Куліш, Курбас, Меллер. М. Хвильовий запросив Куліша серед інших своїх друзів на ту

останню свою «вечірку». Слідом за ним покінчив життя самогубством нарком освіти Микола Скрипник. На той час уже були заборонені варіанти драми М. Куліша «Зона» під назвою «Закут» (1929) і його «Патетична соната» (1931), вистава за якою без будь-яких перепон йшла в Москві, у Камерному театрі. На українську сцену не потрапила і його п'єса «Прощай, село» (1930, остання ред. – 1933). Трагічно вплинув на драматурга голодомор 1932-1933 років. М. Куліш переживав затяжну депресію, як згадувала його дружина, Антоніна Куліш.

Н. Кузякіна, користуючись архівними матеріалами КДБ, у тому числі «Заявою» М. Куліша наркому НКВС Миколі Єжову, написаної ним в ув'язненні 1937 року, обрисувала складну ситуацію, у якій опинилися драматург і режисер під час підготовки вистави «Маклена Граса».

Ще навесні 1932 року вкрай знервований політичними звинуваченнями драматург вирішив змінити місце свого постійного проживання. Він планував переїхати зі своєю родиною до Москви або ж до Ленінграду, куди їздив по справах УТОДІКу, але не одержав на те дозволу від партійних бонз. (На відміну від художника «Березоля» М. Куліш був членом компартії).

Улітку 1933 року «березильці» продовжували розпочату у травні, на стаціонарі, роботу над виставою «Маклена Граса» під Києвом, у Межигірському Спасо-Преображенському монастирі, де був влаштований будинок відпочинку і де колись Л. Курбас створив акторську комуну. У Межигір'ї Л. Курбас запропонував М. Кулішу їхати разом із України за кордон, про що пише Н. Кузякіна у своїй книзі «Траєкторії долі» на основі матеріалів із фондів НКВС. М. Куліш відмовився зі словами: «Ми розбиті, але не переможені».

У грудні 1934 року, через рік після арешту Л. Курбаса, М. Куліш опинився в спецкорпусі НКВС. В очікуванні суду він розговорився зі своїм сусідом по камері, який згодом виклав сказане ним слідчому. Донощик зі слів М. Куліша писав (текст подається у перекладі з російської): «...у давньому Римі сиділи у в'язницях і розмірковували про те, що можна установити суспільство, де буде панувати справедливість і рівність. Передові люди того часу бачили цей ідеал у християнстві. Однак, як бачите, після двох тисячоліть християнство збанкрутувало, справедливе

суспільство не встановлено і соціальне питання не вирішено. (Абзац. – О.С.) Комунізм, – стверджує Куліш, – теж обіцяє справедливе суспільство, але він неминуче прийде до тих же результатів. Тому всі балачки про безкласове суспільство є лише балачками» [17].

Ці слова М. Куліша ідентичні з відповіддю Падура на запитання Маклени, чому він не хоче піти до табору революціонерів: «От, нарешті, звичайне трафаретне питання. У революціонери! В комуністи! А нащо туди йти, *ma fille*? Задля чого? Для чого? (...) Це, *ma fille*, мої юнацькі фантазії та мрії. А ти їх мені сьогодні повторюєш. Сьогодні, коли я вже виріс із них і знаю, що соціалізм – це буде лише друга після християнства світова ілюзія... (...) Річ лише уявна, але нездійсненна» [18].

У катівнях КДБ М. Куліш визнав, що «Курбас просив позбавити «Маклену Грасу» «локальних ознак», себто польського колориту, «щоб у такий спосіб загострити п'єсу проти радянської дійсності», а він, Куліш, своєї згоди не дав...» [19].

Знавці творчості Курбаса Л. Танюк і Н. Корнієнко допускають помилку, на мій погляд, у тлумаченні його слів щодо істинного реалізму, сказаних ним секретарю ЦК КП(б)У Павлу Постишеву напередодні прем'єри «Маклени Граса». П. Постишев запросив до свого кабінету керівника «Березоля» з метою примусити його висловити осуд діяльності М. Хвильового, М. Скрипника, а також уже неіснуючим на той час письменницьким організаціям ВАПЛІТЕ і «Пролітфронт». На що Л. Курбас відповів: «Я старий солдат сцени, мені пізно змінювати переконання... А якщо ви справді хочете зрозуміти, що таке істинний реалізм, приходьте на «Маклену Грасу» [20]. Під істинним реалізмом режисер розумів у даному випадку не спалах своєї мистецької уяви, що по-новому відбився у постановці «Маклени Граса», а те, що «істинний реалізм» вистави дорівнював дійсності тогочасного суспільного життя.

З іншого боку, Л. Танюк правильно пише, що «...Кулішеві вдалося добре закримувати сталінську диктатуру під так названий «режим Пілсудського». Однак це був надто прозорий натяк, асоціації виникали постійно, – і «режим Сталіна – Постишева» добре усвідомив суть вистави» [21].

Приступаючи до репетиції «Маклени Граса», Л. Курбас сказав акторам, що «радянському глядачеві потрібно показати суть життя в капіталістичній дійсності, тобто підкреслити безвихідність і пригніченість людської особи, трагічність колізій» [22]. Говорити більш відверто він, мабуть, не міг.

Ролі у виставі були розподілені: Маклена – Наталя Ужвій, Стефан Граса – Олександр Романенко, Падур – Мар'ян Крушельницький, Зарембський – Дмитро Мілютенко, Зброжек – Йосип Гірняк, його дочка Анеля – Валентина Чистякова.

У другій половині серпня «березильці» через несприятливі умови роботи у Межигір'ї повернулися до Харкова. Роль у М. Крушельницького була майже готовою, а Н. Ужвій у її майже 35 років роль тринадцятирічної дівчинки

Н. Ужвій – Маклена,
В. Чистякова – Анелька

здавала клопоту. «Багатство поетичної символіки, узагальнено експресивний образ Падура, якого з винятковою талановитістю грав М. Крушельницький, ускладнювали завдання, які постали перед Н. Ужвій уже у процесі роботи над виставою, – писав історик «Березолу» – Харківського академічного драматичного театру ім. Т. Шевченка Анатолій Горбенко. – Маклена мусила бути водночас безпосередньою і мудрою, довірливою і мужньою» [23].

Режисер додав Кулішевій Маклені два роки, аби актриса почувалася на репетиційному майданчику трохи вільніше. Л. Курбас пробував на «Маклену» і молоду актрису Тамару Жевченко. Протягом другої половини серпня на запрошення режисера роль Маклени опрацьовувала у «вигородці» студентка Харківського музично-театрального технікуму Тетяна Карпова – нині народна артистка СРСР, спогади якої щодо тих репетицій опубліковано нещодавно [24]. І все ж таки заголовну роль у виставі зіграла Н. Ужвій.

Художник Вадим Меллер вибудував на сцені: «Конттури двоповерхового будинку з підвалом, на фоні чорних сукон, на першому плані – частина подвір'я і вулиці. Подвір'я відгороджував од вулиці високий паркан. Од усього віяло холодом, темрявою, безпорадністю» [25]. На другому поверсі – апартаменти фабриканта і домовласника Зарембського, на першому – житло маклера Зброжека, у підвалі – помешкання безробітного Стефана Граса, а в собачій будці, осторонь від будинку, – притулок Падура. Із точки зору літературознавця Юрія Кобилецького, Падур – «коментатор» життя в панській Польщі», герой з «індивідуалістичною філософією, бажанням стати понад дійсністю» [26], і живе він ніби окремо від усіх. Та цей «коментатор», протагоністом якого виступає Маклена, – головний герой п'єси і вистави, що підтверджується хоча б наведеною тим же науковцем інформацією щодо Кулішевого задуму роману про Лемеша, що є своєрідною варіацією образу Падура, – «про мрійника Трохима Лемеша, мрії якого жорстоко розбиває дійсність» [27]. На жаль, цей роман М. Куліш не встиг написати.

«Триповерхова сцена в (...) раціоналізовано-трагедійній «Маклені Грасі» бере своє походження від староукраїнського вертепу, – зазначав Л. Танюк [28]. Як писав відомий літературний і театральний діяч Олександр Дейч, М. Куліш застосував «сценічний прийом «соціального розрізу» будинку, де мешкають різні класові сили. (...) Поштовхом для цього слугувала напіванекдотична репортерська замітка про те, що якийсь розорений кризою маклер вирішив заподіяти собі смерть й при тому «заробити» на власній смерті...» [29].

За сюжетом «Маклени Граса», маклер Зброжек, аби «заробити» на страховці для своєї сім'ї, підмовляє дівчинку-підлітка вбити його за винагороду. У такий спосіб він «змагається» з фабрикантом і домовласником Зарембським. Маклена, яку разом з її безробітним батьком і хворою сестрою виставляють з підвала будинку на вулицю, щиро співчуває музиканту Падуру, який живе в собачій будці, зневажаючи будь-які компроміси. Саме Падуру Маклена довіряє свої найпотемніші думки. Вона вбиває Зброжека не за гроші, а через свою ненависть до нього...

«Драматург, узявши за основу цю подію, обрав шлях філософського узагальнення і з мілкого кримінального випадку створив широку соціальну картину життя буржуазного суспільства, де все будується на всевладді золота і баришів, – писав О. Дейч. – (...) Мистецтво діалогу в цій п'есі доведено до досконалості. Гострі репліки схрещуються, як шпаги. Публіцистика, введена у п'єсу, далека від риторичності. Микола Куліш мислить образами. Він – насамперед Поет театру» [30].

Л. Танюк має рацію, коли стверджує, що «п'єса і вистава народжувались в одному цілісному задумі»: «На світанку свого входження в культуру Лесь Курбас написав був новелу «Сни» – про глухого композитора, який планує самогубство і репетирує власну смерть – револьвер, ситуація, навіть деякий текстовий збіг із «репетицією» Зброжека. (...) І може, не запропонуй Крушельницький Кулішеві на роль Філософа саме Падеревського, концерт якого він пережив у Празі, сюжет п'єси так само був би інший. Тут є над чим подумати дослідникам психології творчості» [31].

Й. Гірняк – Зброжек,
Н. Ужвій – Маклена

Постановка Л. Курбаса відповідала його основним мистецьким засадам. «Метод образних перетворень, яким оперував Лесь Курбас, – наріжний камінь естетики зрілого Куліша, – писав Л. Танюк. – Він зумів домогтися на сцені майже неможливого. Його герої не просто дискутують, дошукуючись істини й справедливості, не просто живуть в певному просторі й соціальному часі – вони все це **г р а ю т ь** один перед одним, постійно перебуваючи у суто кулішівському «театрі життя». (...) Грає

мудрий Падур перед простачкою Макленою, грає простачку Маклена перед хитрішою Анелькою – і так далі. Всі вони перебувають у таких умовах, що **реалізуватися** їм можна, лише прибравши певну соціальну (психологічну, моральну та ін.) машкару. Страшно бути незахищеним, суспільство вимагає від них броні та **г р и**» [32].

Маклена – Н. Ужвій уперше з'являлася на сцені, піднімаючись по сходинах із партеру, завдяки чому творці вистави, вірогідно, хотіли акцентувати на тому, що вона – одна з тих, хто сидить у залі. Образ незграбної дівчинки набував у виставі гротесковості, як і образи жалюгідного скнари Зброжека (Й. Гірняк), пиндючного Зарембського (Д. Мілютенко) та інші. Але присяжні критики цього не помітили. Один із них називав Маклену у виставі «маніяком».

Д. Мілютенко – Стефан Ґраса,
Н. Ужвій – Маклена

«Боляче стає, – писав він, – коли дивишся, як протягом кількох годин у ній, до того ж, треба сказати, нудній п'єсі, акторка Ужвій ходить як паралітик. Вона не може повернути голову. Вона не може по-людському рахувати на ті чи інші явища, вона не може обурюватися з свого оточення, бо їй надано

характеру анемічної постаті, скованої стилем Курбаса» [33]. Таким же чином згаданий рецензент розправився з «інтелігентом із собачої будки». Критик того ж ідеологічного табору заперечував гостру форму ролей і вистави в цілому, наголошуючи: «Через експресіонізм Курбас підсилював фальшиве звучання і так шкідливої п'єси Куліша «Маклена Ґраса» [34].

Реконструюючи фрагменти вистави, Л. Танюк так змальовував одну із сцен з філософом-жебраком Падуром: «У Крушельницького-Падура було величезне опукле чоло вождя чи пророка, а ззаду, від потилиці до середини

лоба, волосся стирчало гострими зубцями. Спереду він нагадував Сократа в лахмітті, ззаду – людиноподібного дикобраза.

– Панове! – галантно розпочинав він, з’явившись на авансцені й роблячи величний жест рукою, ніби запрошуючи присутніх на міжнародну конференцію.

– Як бачите, я жебрак! – повідомляв він з таким виглядом, з яким міг би відрекомендуватися лорд-хранитель печатки. (...)

М. Крушельницький – Падур

– Я знаю, яке неприємне почуття охоплює кожного з вас, коли до нас підходить жебрак. (...) Мабуть, я перший придумав зробити з жебрацтва певний жанр мистецтва. (...)

Крушельницький прикладав окарину до вуст і починав грати – бурхливо, пристрасно, віртуозно; дует залаштункового піаніно й окарини сам по собі вже був мистецьким шедевром.

Коли цей концерт для окарини з роялем закінчувався, на сцені і в залі

виникала напружена пауза; і раптом все вибухало овацією: сцена й березільська зала ніби зливалися в єдиному пориві вдячності талановитому артистові, і вже важко було збагнути, кому призначено ці овації – Крушельницькому чи Падурові» [35].

Коли Маклена-Ужвій просила Падура-Крушельницького що-небудь зіграти, актор «творив поетичну пантоміму про прекрасне минуле, про кохання, про вродливу дівчину і про вічний потяг до щастя. Умить оживши, він ставав тонким і ніжним ліриком-художником, який малював – так, саме малював у просторі дивовижні видіння. Це стало однією з найвиразніших сцен у виставі Леся Курбаса» [36].

В останній дії вистави Падур «клоунствував» – «виловлював з будки

Кунделя, наче равлик із своєї шкарлупи, скоцюрблений і майже мертвий. (...) І вже після чергового нападу люті відмовлявся – і від учорашньої алеї, і від прекрасної дівчини, і від власної віри» [37].

На схилі віку М. Крушельницький вважав роль Падуря однією з найкращих своїх ролей.

Як згадував Й. Гірняк у «Споминах», перед генеральною репетицією Л. Курбас запросив учасників вистави до свого дому, сказав про те, що «Маклена Граса» може бути останньою його роботою в «Березолі», і просив подумати, до чого прямував театр. Перед показом вистави театральній публіці новий нарком освіти В. Затонський наказав влаштувати перегляд «Маклени Граса» спеціально для членів Репертуарного комітету і ЦК КП(б)У. Того вечора, 23 серпня, коли мав розпочатися цей продиктований перегляд, агентів ДПУ можна було зустріти у фойє і в залі, за лаштунками і навіть в гримвбиральні.

Перша розгромна стаття після виходу прем'єри з'явилася 3 жовтня у газеті «Комуніст», органі ЦК партії. Її автор Ф. Таран піддавав жорстокій критиці і гру Н. Ужвій, манірну, на його смак, і нетипове змалювання життя трудящих у виставі. Так, він писав: «Звідки це натянуте, фальшиве, антипролетарське трактування такої важливої, яскравої в житті кожного пролетаря хвилини, як пробудження долі свідомої революційної боротьби? За Кулішем до цього типове потрібно є вбивство. Це фальш» [38].

Текст статті був сфокусований у першу чергу проти Л. Курбаса. «Пролетарська громадськість столиці вимагає, щоб творчий акторський колектив, котрому довірено провідну висоту України, нарешті рішуче позбавився своїх помилок, викрив їх до кінця і на далі злився з могутнім творчим піднесенням країни, дав справжні зразки великого соціалістичного мистецтва, – писав Ф. Таран на вимогу партапарату, чия акція була спланована заздалегідь. – Акторський склад «Березоля» на це, звичайно, здатний. І якщо Л. Курбас стає гальмом, то колектив вправі й зобов'язаний рішуче підправити своє художнє керівництво» [39]. Подібні статті з'явилися на шпальтах газет

«Комсомолец України», «Вісті». Це був вирок.

Пізнього вечора 5 жовтня на спецзасіданні Наркомосу УРСР під керівництвом А. Хвилі негативне ставлення до п'єси і вистави «Маклена Граса» висловили письменники І. Микитенко, Ю. Яновський, С. Левітіна, Л. Первомайський та інші. На тому судилищі Л. Курбас, який, вірогідно, хотів пом'якшити ситуацію, сказав, згадуючи про зловісну статтю в газеті «Комуніст»: «Ми сподівались, що ця прем'єра досягне іншого ефекту, ніж з цієї статті виходить. Тому, коли ми після прем'єри мали розмову з товаришами, які після перегляду в театрі затримались і обмінялись думками з приводу цього, у нас до деякої міри складалися враження, що театр не зумів довести до глядача те, що він хотів. Тому ми негайно внесли в наш робочий план низку змін» [40].

На захист свого художнього керівника палко виступили актори Іван Мар'яненко, Роман Черкашин, Борис Балабан. Як пише Н. Кузякіна на основі матеріалів того засідання НКО республіки, «Курбас тримався з гідністю великого майстра і чесного громадянина. Він пояснював акторам, які намагалися стати на його захист, що його звинувачувачі не можуть висловити позицію пролетарської громадськості і партії: «Тут склока, мілка розправа, а не думка громадськості (...). От товаришам здається, що це проста річ – переглянути. Переглянемо і завтра зробимо інакше. Я так працювати не вмію (...), я не хочу бути паяцом...» [41].

...М. Куліш свято вірив у те, що його власні надбання в літературі, як і зроблене його поплічниками в мистецтві, названими пізніше поколінням Розстріляного Відродження, не піде в непам'ять. Сказане ним у в'язниці співкамернику, що виявився донощиком, сьогодні звучить без зайвого пафосу: «Ми пізнаємо найсокровенніші таємниці давнього Єгипта, розкопуючи піраміди, – говорив він. – Тим паче правда наших днів, вона обов'язково виявиться, і ми будемо виправдані» [42].

7 жовтня 1933 року Л. Курбас був уже в Москві, де на запрошення Соломона Міхоелса, з яким його пов'язувала глибока творча дружба, мав приступити до репетицій «Короля Ліра» в Державному єврейському театрі.

Колектив ДЕРЖЕСТу сприйняв появу українського режисера-новатора із захопленням, хоча вищі інстанції не затвердили його кандидатури як запрошеного постановника. У «Королі Лірі» з С. Міхоелсом у заголовній ролі Л. Курбас намагався окреслити ту ж саму тему, яку він блискуче виявив у «Маклені Граса». Такий висновок напрошується, якщо взяти до уваги спогади одного з учасників цієї вистави Мойсея Гольдבלата. Він писав: «Обидва майстри (Міхоелс і Курбас. – О. С./ погоджувались, що Шекспір у «Королі Лірі» наголошує на банкрутстві брехливої феодальної ідеології. Уся трагедія – це немов би філософський урок, в основі якого не абстрактний, метафізичний, ідеалістичний гуманізм, а реальний, життєво актуальний, який гостро реагує на навколишню дійсність» [43].

Постановку вистави «Король Лір» Л. Курбас не завершив, 1934 року по дорозі до театру його заарештували...

Наступна постановка вистави за п'єсою «Маклена Граса» з'явилася в Україні лише 1962 року – на сцені Київського державного інституту театрального мистецтва імені І. Карпенка-Карого в режисурі Леся Танюка (художній керівник курсу – народний артист СРСР Мар'ян Крушельницький). Незважаючи на те, що оригінал п'єси був втрачений, Л. Танюк скористався власною реконструкцією драматургічного тексту, що була зроблена ним із російського перекладу П. Зенкевича та С. Свободіної, уперше опублікованого 1960 року, а також із текстів ролей, що збереглися у виконавців Курбасової постановки.

Резонансною стала вистава «Маклена Граса» в постановці Львівського державного академічного драматичного театру імені М. Заньковецької, яку 1968 року здійснили режисер Сергій Данченко і сценограф Мирон Кипріян.

Прем'єра шевченківців відбулася на Малій сцені «Березіль» 3 березня 1993 року. Вона з'явилася як реакція на міцний потік так званої забороненої або потаємної літератури двадцятих – тридцятих років. У настроях суспільства відбувався перелом у розумінні минулого. До того ж поява «Маклени Граса» сприймалася як річ знакова: п'єса, написана спеціально для «Березоля», поверталася після десятиліть

насильницького відлучення до свого театрального Дому.

Молодий на той час режисер Степан Пасічник (сьогодні – актор-шевченківець, режисер, заслужений діяч мистецтв України) у тандемі з головним художником театру заслуженим діячем мистецтв України Тетяною Медвідь зібрали навколо себе групу акторів (їх виявилося небагато), які зацікавилися не лише п'єсою М. Куліша, але й епохою «Розстріляного Відродження». Спільна робота творчої групи вистави була своєрідною даниною пам'яті фундаторам «Березоля», причетним до сценічного першопрочитання «Маклени Граса».

У постановочному плані ця робота виявилася пошуковою. Режисер, уникаючи конкретності місця дії вистави, знаходив у тексті нові смисли, нові «параметри» існування актора на сцені. Жанр «Маклени Граса» був визначений як трагікомедія. Дія вистави відбувалася у двох часових вимірах: на початку тридцятих років і в сучасній її творцям дійсності.

Відомий в Україні театральний художник Т. Медвідь дуже точно прочитала п'єсу як трагедію безвихідності. Майстриня лаконічної та змістовно ємкої сценографії, вона вибудувала сцену-«коридор», уздовж якого, по обидва боки, було розташовано крісла для глядачів. Цей вузький, видовжений і ніби безкінечний «коридор» вертикально перерізували кручені мотузки, що виформовували похмуру мотузяну стіну. Окремі мотузки було зав'язано важкими кострубатими вузлами. Із мотузок звисали речі, якими користувалися герої вистави, – подертий крислатий капелюх, порожня пляшка, пістолет...

Завсідник театру Тетяна Чорна тричі дивилася виставу, залишивши в музеї шевченківців свої враження від неї. Вона писала у своїй замітці: «...у виставі відчувалася якась таємниця, загадка, яку хотілося розгадувати» [44]. Невипадково й одна з статей про прем'єру «Маклени Граса» мала назву «Загадка для божевільних».

Ролі Анельки, Дружини Зброжека і Стефана Граси грала в цій виставі Наталія Головіна. Старого Грасу, маклера Зброжека, фабриканта Зарембського і

Падура режисер віддав на відкуп заслуженому артисту України Юрію Головіну (сьогодні – народний артист України, актор Харківського російського академічного театру імені О. Пушкіна). Олексій Кравчук (сьогодні – львівський актор і режисер) виконував ролі Падура, Перехожого, Зброжека, Зарембського. Актори ніби примірювали кожен на себе різні образи вистави. Лише Галина Євсюкова виступала в одній ролі – Маклени, але і цей образ було представлено у виставі в двох іпостасях – дівчинки-підлітка і літньої жінки, яка на відстані років переживає ностальгічне й трагічне самоототожнення, згадуючи про себе тринадцятирічну. Та лейтмотив усіх цих ролей був один – безвихідь, закут.

Як і у виставі Курбаса – Меллера, просякнута лірикою п'єси М. Куліша відкривалася ліричним «ключем». У цій постановці теж звучав Шопен із його експресивними фортепіанними пасажами. Звучали вірші Степана Пасічника, що підкреслювало в поетичній формі його авторський підхід до втілення п'єси. Журналіст Світлана Дудар писала про те, що вистава «звучить як інтимна, чуттєво-психологічна, а подеколи мелодраматична поезія...» [45].

Недвозначно сприймався в тексті театральної програмки епіграф до вистави з Фр. Ніцше: «...Але людина дивується також і самій собі, тому що вона не може навчитися забуттю і тому що назавжди прикута до минулого; як би далеко і як би швидко вона не бігла, ланцюг пам'яті біжить разом із нею...» Цей «ланцюг пам'яті» позначався перш за все на трактуванні образу літньої Маклени, яка не змогла позбутися гнітючої згадки про вбивство людини.

Маклена Г. Євсюкової, наділена гіперчутливістю до цієї трагедії, давно пережила події, висвітлені у п'єсі, і лише згадувала про них, дивлячись на сценічні

Г. Євсюкова – Маклена

проекції свого минулого. Плівка цього гіркого життя нагадувала їй страхітливий

маскарад. Маклена сприймала його з невідступним болем, що пронизував, здавалося, не тільки її пам'ять, але й пам'ять усіх знівечених тими трагічними подіями. І мені спогадувалися рядки Б. Чичибабіна: «Как будто дело все в убитых, (...) /а разве веку не в убыток / то зло, что он в сердцах посеял?» В одній із сцен вистави Маклена в мовчазній тиші запалювала свічку, і знов ніби звучали тієї миті вірші великого російського поета-харків'янина: «Я – просто я. А был, наверное, / как все, придуман ненароком. / Все тише, все обыкновеннее / я разговариваю с Богом...»

«Колись пролита нею кров і неможливість пробачити собі цей гріх – ось формула її хвороби...», – писала С. Дудар про Маклену – Г. Євсюкову, зазначаючи, що «вона прокручує в своїй уяві обривки сюжету у різних варіаціях – міняючи жанр, форму, спосіб втілення свого «твору», від трагікомічного фарсу до опери» [46].

Запам'ятовувалася у виставі сцена першої зустрічі Падур у виконанні Юрія Головіна і Маклени-дівчинки. За текстом п'єси, вона мала відбуватися біля собачої будки, але на сцені не було нічого, крім моторошного лісу з мотузок, схожого на в'язничі ґрати. Напрочуд тонкий актор, Ю. Головін проникав у серцевину душі свого запаморочливого героя, представляючи його характер у психологічній та філософській площинах. Непідробної трагедійної міці набував останній у виставі монолог Падур – Ю. Головіна. Здавалося, що він скорявся своїй згубній долі, але при тому не втрачав гідності.

Ю. Головін – Падур

У «Маклені Граса» актори розкривалися на сцені не в побутовому своєму призначенні, вони намагалися пробудити в театральній публіці необхідні почуття, подібно до того, як їх пробуджує звукопис віршів. Вистава викликала зацікавлення не лише харківських глядачів під час рядових переглядів та на Першому

міжнародному театральному фестивалі «Березіль – 93», але й на презентаціях у межах міжнародних театральних форумів у Львові («Золотий Лев»), у Севастополі («Херсонеські ігри»), а також у Кракові («Зустріч з Україною», Польща).

Ідею проведення польсько-української «Зустрічі з Україною» запропонували тодішній директор і худкер Центру ім. Леся Курбаса у Харкові Анатолій Стародуб [47] і директор краківського Старого театру імені Х. Модрієвської Тадеуш Брадецький. Ця акція відбулася за сприяння Фонду Сороса і тривала протягом 17-19 лютого 1995 року. Членами української делегації, крім учасників вистави, були кияни-дослідники творчості М. Куліша та Л. Курбаса Л. Танюк, Н. Корнієнко, В. Заболотна, Н. Єрмакова, а також представники Міністерства культури України В. Неволов, Мамчур. «Маклена Граса» презентували на «камеральній» сцені Старого театру, зала якої розрахована на 700 глядачів, що в десять разів перевищувало місткість майданчика Малої сцени «Березіль» шевченківців. На перегляді вистави був аншлаґ, а після її закінчення відомі польські режисери Анджей Вайда, Єжи Яроцький і Тадеуш Брадецький, дякуючи гастролерам за візит, мали з ними 15-хвилинну дружню розмову за допомогою А. Стародуба у ролі перекладача.

Краківський театральний форум завершився проведенням міжнародної наукової конференції, де обговорювалися насамперед вистави «Маклена Граса» і «Народний Малахій» у постановці відомого польського режисера Рудольфа Зьоло. А. Стародуб сьогодні згадує про «Зустріч з Україною», що об'єднала творчі зусилля українців і поляків у їхній високій повазі до спадщини Миколи Куліша, як про безпрецедентну мистецьку акцію.

Незважаючи на те, що появу двох вистав за п'єсою Миколи Куліша «Маклена Граса» на сцені «Березоля» – Харківського академічного драматичного театру імені Т. Шевченка розділяє шість десятиліть, можна говорити не лише про полеміку, складну в'язь спадкоємності й суперечок між цими сценічними творами, але й про певні точки перетинання у трактуванні п'єси, про яку справедливо – серед інших творів драматурга – писав Л. Танюк: «Жоден з його попередників не витворив в українській драматургії цілісної

трагічної форми. Підступи до цього робили Карпенко-Карий («Сава Чалий»), Франко («Украдене щастя»), Леся Українка («На полі крові», «Одержима») та низка інших спроб, але тільки Миколі Кулішеві вдалося втілити у своїх п'єсах «97», «Народний Малахій», «Маклена Граса» таку трагедійну цілісність» [48].

Література

1. Станіславський М. Осмислення реалізму. / М. Станіславський. // Вітчизна. – К., 1967. – № 9. – С. 176-181.
2. Танюк Л. Марьян Крушельницький. / Л. Танюк. – М. : «Искусство», 1974. – С. 100.
3. Куліш А. Спогади про Миколу Куліша. / А. Куліш. – Микола Куліш. Твори в 2 т. – Т. 2. – К. : «Дніпро», 1990. – С. 737-738.
4. Бажан М. У світлі Курбаса. / М. Бажан. // Вітчизна. – К., 1982. – № 10. – С. 147.
5. Там само.
6. Кузякіна Н. Траєкторії доль. / Н. Кузякіна. – К. : ТОВ «Темпора», 2010. – С. 43.
7. Там само. – С. 222.
8. Кузякіна Н. Траєкторії доль. – С. 411.
9. Шевченко Й. Театральний диспут. / Й. Шевченко. // Критика. – Х., 1929. – № 7-8. – С. 136.
10. Грудина Д. Рецидив — чи... «строго витримана лінія»? / Д. Грудина. // Критика. – Х., 1931. – № 4. – С. 78.
11. Там само. – С. 79.
12. Там само. – С. 81.
13. Шевченко Й. Театральний диспут. / Й. Шевченко // Критика. – Х., 1929. – № 7-8. – С. 131.
14. Шевченко Й. До підсумків театального сезону в Харкові. /Й. Шевченко. // Критика. – Х., 1928. – № 5. – С. 125.
15. Кузякіна Н. Траєкторії доль. – С. 445.

16. Танюк Л. Драма Миколи Куліша. / Л. Танюк. – Микола Куліш. Твори в 2 т. – Т. 1. – К. : «Дніпро», 1990. – С. 12-13.
17. Кузякіна Н. Траскторії долі. – С. 495-496.
18. Цит. за: Микола Куліш. Твори в 2 т. – Т. 2. – С. 303.
19. Танюк Л. Остання сповідь. / Танюк Л. Монологи (театр, культура, політика). – Х., 1994. – С. 93.
20. Гірняк Й. Спомини. / Й. Гірняк. – Нью-Йорк, 1982. – С. 362.
21. Танюк Л. Мар'ян Крушельницький. Школа образного перевтілення, заповідана Лесем Курбасом. / Л. Танюк. – К. : «Либідь», 2007. – С. 117.
22. Горбенко А. Харківський державний орден Леніна академічний український драматичний театр імені Т.Г. Шевченка. / А. Горбенко. – К. : «Мистецтво», 1979. – С. 76.
23. Там само.
24. Див.: Тетяна Карпова: «Лесь Курбас мислив метафорами». Бесіду веде О. Седунова. // Кіно – Театр. – К., 2012. – № 4. – С. 11-14.
25. Горбенко А. Харківський державний орден Леніна академічний український драматичний театр імені Т.Г. Шевченка. – С. 76.
26. Кобилецький Ю. Революцією народжений. – Микола Куліш. П'єси, листи. – К. : «Дніпро», 1969. – С. 24.
27. Там само, С. 25.
28. Танюк Л. Драма Миколи Куліша. / Л. Танюк. – Микола Куліш. Твори в 2 т. – Т. 1. – С. 31-32.
29. Дейч А. По ступеням времени. Воспоминания и статьи. / А. Дейч. – К. : «Мистецтво», 1988. – С. 217-218.
30. Там само. – С. 218.
31. Танюк Л. Мар'ян Крушельницький. Школа образного перевтілення, заповідана Лесем Курбасом. – С. 122.
32. Танюк Л. Драма Миколи Куліша. / Л. Танюк. – Микола Куліш. Твори в 2 т. – Т. 1. – С. 14-15.
33. Цит. за: Лесь Курбас у театральній діяльності, в оцінках сучасників

– документи. / [Під ред. В. Ревуцького]. – Балтимор – Торонто : «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1989. – С. 716.

34. Там само. – С. 738.

35. Танюк Л. Мар'ян Крушельницький. Школа образного перевтілення, заповідана Лесем Курбасом. – С. 117-118.

36. Там само. – С. 121-122.

37. Там само. – С. 123.

38. Таран Ф. «Маклена Граса» в театрі «Березіль». / Ф. Таран. / Комуніст. – 3.X.1933.

39. Там само.

40. Горбенко А. Харківський державний ордена Леніна академічний український драматичний театр імені Т.Г. Шевченка. – С. 77.

41. Цит. за: Кузякіна Н. Траєкторії долі. – С. 592.

42. Кузякіна Н. Траєкторії долі. – С. 497.

43. Гольдблат М. Два майстри. Публікація М. Лабінського. / М. Гольдблат. / Культура і життя. – 18.III.1990. – № 11.

44. Чорна Т. Любов з третього погляду. / Т. Чорна. – Стаття з музейних фондів ХДАДТ ім. Т. Шевченка.

45. Дудар С. Загадка для божевільних. / С. Дудар. / Слобідський край. – 20.IV.1993. – № 45.

46. Там само.

47. Див.: Романовский В. Через Краков – в Европу? Інтерв'ю з директором і худкером харківського Центру ім. Леся Курбаса А. Стародубом. / В. Романовский. / Вечерний Харьков. – 18.II.1995.

48. Танюк Л. Драма Миколи Куліша. – Микола Куліш. Твори в 2 т. – Т. 1. – С. 31.

Микола Куліш «без політики»

Анотація: Матеріали записника Куліша є дуже важливим документом, який допоможе пролити світло на окремі епізоди життя письменника, на його психологічний стан напередодні репресій.

Осмилення української літературної історії 20 – 30-х років ХХ ст. давно потребує нових наголосів у підходах і принципах. Ярлик «розстріляного відродження» (щоправда, перед тим в українській літературі якраз занепаду й не було), став майже неодмінною вимогою говорити про літературу мовою ідеології та політики. Зрозуміло, що зовсім без урахування політичних та ідеологічних моментів тут не обійтися, але водночас не менш зрозуміло, що значні літературні явища не є відображенням політики, вони автономні, та, сказати б, не марнотні, спрямовані не лише до сучасності, але й у майбутнє. Це тим більш важливо, коли мова йде про митця, який пройшов складний шлях зростання від зображення життєвої конкретики до філософського синтезу суперечностей національного буття.

Таким митцем є Микола Куліш, блискучий драматург і видатний мислитель. Від провінціала-початківця він за короткий час піднявся до вершин літературної майстерності, зумів побачити в житті українців те, що більшості його сучасників було неприступним. За глобальними проектами соціальних змін, на тлі яких окрема особистість перетворювалася на матеріал, піщинку, драматург побачив людину зі світом її проблем і суперечностей. У цьому якраз і полягає феномен Миколи Куліша – у здатності за зовнішніми формами життя добачити його суть. Водночас це зумовило складність у сприйнятті творів письменника, проблематичність їх адекватного прочитання.

«Сьогодні, – як слушно зауважив Ю. Шерех, – ми далі від розуміння творчості Куліша, ніж його сучасники. А вони дуже мало розуміли його. Вони

здебільшого підхоплювали окремі злободенні натяки з його п'єс і захоплювалися ними або гуділи їх» [9, с.78]. На наш погляд, глибшому розумінню творчості Куліша заважала надмірна політизованість читачів, критиків і дослідників. Ось чому найменш викривлено образ письменника постає переважно в тих джерелах, що формально науковими визначити важко. Маємо на увазі насамперед листування та мемуарну літературу. Саме ці джерела набувають особливої ваги, бо в них образ Куліша постає хай і в суб'єктивному трактуванні, але більш «живим», неказеним, не надто підлаштованим під ту чи ту ідеологічну або політичну схему.

Саме тому, оглядаючи написане про Куліша, звертатимемо більше уваги на таку, «біографічного» плану, літературу.

Загалом про Куліша писали досить багато, у різні часи по-різному, часто діаметрально оцінюючи його як людину й письменника. Нас цікавитимуть найперше такі джерела, що тією чи іншою мірою дозволять з'ясувати суть особистості митця, його, послуговуючись терміном сучасного біографічного літературознавства, само тотожність, під якою розуміють «обстоювання таланту як вищої гуманітарної цінності з його правом на власну іманентну самореалізацію, «законотворчість», захисті розуміння національної її специфіки» [8, с.623]. Поняття самототожності досить чітко визначає Г. Сивокінь, указуючи на найбільш важливі ознаки та напрями руху сучасного біографічного дослідження. «Йдеться про методологічну пропозицію, – вказує вчений, – котра б гарантувала ідентичне і доцільно багатогранне читання літератури як «текстобіографії», твору і творчості – не відчужених від особи творця, живої, цікавої, значної особистості, а, навпаки, трактованих у цілісності своїй і неповторності». Йдеться, власне, про аналіз літературного мистецтва, синтезований творчою індивідуальністю митця» [6, с.14].

Автобіографія Миколи Куліша [1, с.354-356] досить цікава, а проте, має вигляд офіційного документа, писалася, очевидно, для подання в якусь установу. Слід враховувати й час її написання – квітень 1921 р. Видно, що Куліш, аби не накликати на себе підозри, дуже вже наголошує на своєму бідному дитинстві й

ніби виправдовується за те, що навчався у гімназії та у війську служив офіцером. Саме це вже є цікавою характеристикою. Зацікавлює також певний фактичний матеріал. Видно, що участь Куліша у громадянській війні явно суперечить деяким пізнішим версіям про його повстанське завзяття та нібито більшовицький ентузіазм. Справді, на тій чи іншій посаді він перебуває зовсім мало, не більш кількох місяців. Так, влітку 1919 р. Куліш формує полк, але вже восени того ж року його залишає. Через рік призначається начальником штабу Херсонської групи військ, а через два місяці залишає й цю посаду... Словом, автобіографія хоч і стисла, але промовиста. До того ж важливо, що деякі моменти життя в ній приховано, зокрема, не згадується про перебування під арештом у ревтрибуналі.

Дуже важливим документом є матеріали записника Куліша. Нехай це фрагменти, дати, сухі телеграфні нотатки, але вони допомагають пролити світло на окремі епізоди життя письменника, на його психологічний стан напередодні репресій. Тут, на відмінну від автобіографії, більше відвертості. Вражають окремі записи, які вказують на постійне психічне напруження та прихований стрес. Маємо на увазі Кулішеві згадки про сни. Ось, приміром, записи 1928 р.: «Сон: хтось одніс до готової ями. Кажуть – мертві, а я бачу, підводяться у Д. – ноги. Страх»; «Сон – кошмар: хатка, я, хтось входить, боронюсь пляшкою оливи» «Сни (учитель кидається з даху високого будинку вниз)» [2, с.358].

Велику вагу для характеристики особистості письменника має його листування.

Дуже цікавим є листи Куліша до І. Дніпровського, вони надзвичайно щирі й частіше приязні, добре характеризують взаємини двох непересічних особистостей, двох талановитих літераторів. У цих листах знаходимо матеріал щодо задуму й написання п'єси «97». Принагідно Куліш зізнається товаришеві: «Ніколи я не мав на думці, що виступлю на літературну царину з п'єсою. Коротеньке оповідання, новела мусила бути за первака. А сталося так, що п'єса вилупилась» [1, с.7].

Можливо, найбільш товариськими й щирими є листи Куліша до А. Любченка, секретаря ВАПЛІТЕ [5, с. 585-593]. Правильніше, такими вони стають після особистого знайомства письменників: від попереднього звертання «Товаришу Любченку!» Куліш швидко переходить до «Аркадію, любий», «Аркашо» та просто «Дорогий Арка». Якщо зважити на подальшу долю Любченка, можна припускати, як би могла за інших умов скластися доля Куліша, людини з Любченком душевно спорідненої.

Важливим матеріалом є також листи Куліша до О. Корнеєвої-Маслової [6, с. 575-584] та І. Кочерги [6, с. 595-594], вони містять поряд із фактичними даними ряд дуже своєрідних характеристик особистості письменника.

Зовсім не досліджені на сьогодні стосунки Куліша з М. Пилинською, дружиною І. Дніпровського. Тим більш цікаве їх листування. У ньому «прочитуються» не просто дружні, а навіть якісь по-особливому ніжні почуття: «Тепер уявіть моє становище: я жду на ті хвилини, щоб визвати Ваш образ... От він, себто Ваш прекрасний образ (із чудесними очима й губами) з'являється, сідає поруч, зовсім близько і раптом... страшний гуркіт, хлопчачий вибух і... наляканий, образ розпливається і десь зникає» [7, с.74]. Таких листів багато. Лише частина з них опублікована, з іншими ж є можливість познайомитися в архіві Харківського літературного музею.

Одним словом, саме листування якнайповніше дозволяє зрозуміти психологічний вимір особистості Куліша, людини й драматурга.

Дуже цінним джерелом відомостей про особистість Куліша є також мемуарна література. Вона, звичайно, різна, суб'єктивна, зрозуміло, потребує критичного ставлення. На більшу довіру заслуговують спогади родичів драматурга.

Дуже змістовним є спогади Антоніни Куліш, дружини митця [6, с. 695-753]. Вони важливі вже тим, що написані людиною не політизованою. Знаємо, що вона – людина, сформована переважно на російській культурі, російськомовна, але яка не захоплювалась нею більше, ніж того вимагали інтереси, турбота за чоловіка. Врешті, вона не прагнула робити у спогадах зі

свого чоловіка якоїсь ікони національного героя. Тому перед нами надзвичайно цікавий матеріал пережитого й вистражданого, поданий без особливих прикрас; він людину показує, а не схему.

Так само важливим є спогади сина письменника – Володимира Куліша [4, с. 18]. Тут, на наш погляд, маса цікавих маленьких деталей, які вказують на саму атмосферу життя українських письменників 20 – 30-х рр. В. Куліш розповідає «про моду в будинку «Слово» на «ціпки», «білі валянки», на «псів». Характерна деталь-захоплення письменників полюванням: «...Тато вибрався з Вишнею, Хвильовим і Досвітнім на полювання. За три дні вернувся з щасливим виглядом і трьома качками та одним бекасом. Як він їх вполював – оповідав цілий вечір... Ми всі дивувалися надзвичайному щастю нашого тата та його вміlostям. Лише коли мама почала скубти ці трофеї, виявилось, що на кожній качці був папірчик ці скромним написом «Укрптахпром – Харків» [4, с. 59].

Окрім відомих мемуарів, що залишили про Куліша родичі, згадаємо й про записану нами розповідь племінниці драматурга Сусанни Петрівни Данилової. Спогади ці не відкривають якихось таємниць із життя Куліша, але містять немало дрібничок, що дозволяють повніше зрозуміти родинну атмосферу Кулішів, їхній побут, звички та уподобання.

Дуже своєрідними є спогади Ю. Смолича. Здається, вони написані на замовлення й становлять собою поєднання щирої ностальгії за минулим і продуманої фальсифікації. Смолич зізнається, що був автором негативних рецензій на більшість п'єс Куліша й водночас говорить про свої дружні з драматургом стосунки. Справжніх же друзів Куліша автор спогадів ніби навмисне намагається скомпрометувати. Любченко в нього – якийсь покидьок. Хвильовий – антагоніст Куліша. Сам же Куліш, за Смоличем, – простакуватий сільський дядько. Малоосвічений (через те, мовляв, і помилявся у своїх творах), але дуже талановитий. Спогади Смолича свідчать, що навіть офіційно розумів: неможливо постать такого масштабу, як Куліш, просто викреслити з історії української драматургії; тому доцільніше фальсифікувати все, що його стосується.

Певний інтерес становлять спогади І. Шутова, що показують, яке враження справляв Куліш на своїх читачів, яким був у спілкуванні з молодими письменниками-початківцями.

Куліша в театральному середовищі змальовують спогади В. Губенко-Маслюченко: «В оточенні артистів стояв такий собі немолодий чоловік, середнього зросту, з маленьким кущиком вусиків, темноволосий, у сіренькому костюмі і ніяково посміхався». У цих спогадах знаходимо курйозну деталь: одного разу, очевидно, зваживши на непоказну зовнішність, швейцар не пропустив Куліша на репетицію до театру.

Слід відзначити статтю Ю. Шереха «Шоста симфонія Миколи Куліша». Учений основою літературної біографії драматурга обирає музичну схему шостої симфонії Чайковського, звичайно, як своєрідну метафору. Зі статті Ю. Шереха запозичено й формулювання для назви даної статті. «Єдино значущий був Куліш без політики, – підкреслив дослідник. – І тому радянський режим його знищив» [9, с. 80].

Отже, позбутися темної спадщини минулого, політизації, а отже, знецінення літератури, можна лише відмовляючись від казенщини і штампів. Від «знелюднення» літературного процесу слід рухатися до осмислення багатовимірних та складних письменницьких особистостей. Саме такою є мета цієї публікації: дослідження особистості Миколи Куліша насамперед у зв'язку з його літературною діяльністю. Це, на нашу думку, новий підхід до вивчення біографії письменника та його творчої спадщини.

Література:

1. Куліш М. Автобіографія / М.Г. Куліш. – Твори : В 2 т. – К. : 1990. – Т. 2.
2. Куліш М.Г. Із записника // М.Г. Куліш. – Твори : В 2 т. – К. : 1990. – Т. 2.
3. Куліш М.Г. Листи до Івана Дніпровського // М.Г. Куліш. – Твори : В 2 т. – К. : 1990. – Т. 2.

4. Куліш В.М. Слово про будинок «Слово». / В.М. Куліш. – Торонто. – 1966.
5. Куліш М.Г. Листи до Аркадія Любченко // М.Г. Куліш. – Твори: В 2 т. – Т. 2.
6. Куліш А.І. Спогади про Миколу Куліша // М.Г. Куліш. – Твори : В 2 т. – К. : 1990. – Т. 2.
7. Листи М.Г. Куліша до М. Пилинської // Українській засів. – 1993. – № 2.
8. Сивокінь Г.М. У вимірах сприймання: Теоретичні проблеми художньої літератури, її історії та функцій. / Г.М. Сивокінь. – К. : Фенікс, 2006. – 302 с.
9. Шерех Ю. Шоста симфонія Миколи Куліша. / Ю. Шерех. / Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології. Три томи. – Харків : Фоліо, 1998 – Т. 1. – 607 с. – (Українська література ХХ століття).

Артур Ярещенко

Дві долі (коротке есе)

Юрій Шерех і Микола Куліш

Анотація: Стаття присвячена творам письменника які пристрасно, напрочуд правдиво, дотепно змалювали моральний крах «будівельників комунізму», зірвали з них «камуфляж» слуг народу...

Дві долі, дві трагедії, два яскравих смолоскипи, які освітили, здавалось предковічну нескінченну темряву, освітили її своїм безмірним талантом, ще раз підтверджуючи геніальну думку відомого американського есеїста і поета позаминулого століття Р.В. Емерсона, що «секретом світу є те, що всі речі, всі напрочуд великі неповторні діяння продовжують існувати й не пропадають. Вони лише зникають на якийсь час з поля нашого зору, щоб відтак появитися

знову...»

Саме такими Постатями стали для нас сущих неперевершений представник Харківської лінгвістичної школи, академік Юрій Володимирович Шевельов (псевдонім Юрій Шерех), (1908-2002) автор мовознавчих «Нарисів сучасної української літературної мови», «Праісторії спільнослов'янських мов: історична фонологія спільнослов'янської мови», славетної «Історичної фонології української мови» та багатьох інших лінгвістичних розвідок... Він був не тільки лінгвістом, але й автором цілої низки літературних досліджень... У колі його літературного доробку була творчість Л. Барановича, Т. Шевченка, І. Франка, М. Петренка, М. Хвильового, М. Куліша, а ще багатьох-багатьох інших, у тому числі діаспорян...

Академік НАН України Юрій Шевельов пройшов довгий і буремний шлях... Це і технікум журналістики (Харків, 1933-1939 рр.), де він був викладачем, це і робота в школах міста, нарешті викладацька робота на кафедрі української мови університету... Він – аспірант академіка Л. Булаховського, згодом керуючий кафедри... Війна... Певний час працював професором лінгвістики в Мюнхені (Німеччина), потім у Люнді (Швеція), Гарвард (США), протягом 24 років був професором слов'янської філології в Колумбійському університеті (США)...

Це була непересічна, обдарована, наполеглива, принципова Особистість...

Юрій Шерех усе своє свідоме життя присвятив боротьбі з невіглаством, з «комуністичною чумою» в усіх її виявах... Він, як і Микола Куліш, його ідейний побратим, пристрасно вірив у те, що вища справедливість врешті подолає пільму блюзнірства, жорстокості, утиску, несправедливості.

Чудом його врятувала доля від більшовистського пресингу... У 1943 році він покинув багатостраждальну вітчизну,.. вирвався на волю...

Саме в цьому його ідеологічні переконання, акценти співпадають з іншою людиною, яка «перехворіла» комуністичною лихоманкою, із Миколою Кулішем...

Микола Гурович Куліш, людина з самих надр народу... (6.XII.1892 –

3.XI.1937)

Виходець із родини безземельних селян... Він самотужки долав усі перешкоди, усі яруги життя...

Спочатку пристрасно закоханий у революцію, у свій замріяний, виплеканий світ Добра і Справедливості...

Навчався в місцевій народній школі, міському училищі, громадській чоловічій гімназії, закінчив її екстерном аж у м. Сочі та Тбілісі...

Мріяв про навчання в університеті, але опинився в армії, за його словами, «душею прикипів до партії есерів»,... був головою Олешківського виконкому Ради робочих, селянських, червоноармійських депутатів...

Із 1919 року – в органах народної освіти, очолює районну організацію «Просвіта»... Свою літературну діяльність розпочинає романом «Леміш», русомовною збіркою «По висям и селам».

У 1921 році з'являється перша драма письменника «97».

У Харкові ж розпочинається його плідна співпраця з Лесем Курбасом у театрі «Березіль» та Миколою Хвильовим в «Урбіно» й ВАПЛІТЕ...

Саме в нашому місті (колишній столиці України) він стає співредактором «Літературного ярмарку» організатором і членом керівництва «Пролітеррронту», головою УГОДІКу, членом ВУСПП,...

Тут побачили світ його перші драматичні твори «Комуна в степах», «Отак загинув Гуска», «Хулій Хурина», «Зона», згодом – «Народний Малахій», «Мина Мазайло», «Зокут», «Патетична соната», «Вічний бунт», апофеозом творчості драматурга стала «Маклена Граса»...

Творчий талант письменника, драматурга, громадського діяча досягає захмарної височини... раптом – обвал...

Уночі 7 грудня 1934 «чорний крук» забирає письменника до сталінських катівень... Нелюдські муки. Блюзнірські допити, садистські тортури...

За що?! За іскрометний талант?! За обдарованість?! За геніальність?! За те, що він був яскравим представником української культури і побачив усю облуду роззяцькованого режиму?

Мимоволі згадуються думи-роздуми академіка АН ВШУ Г.М. Сагач, яка у свій час писала: «Комуністично-радянська Україна писала понад 70 років в ідеологічних кордонах вагомості не стільки самої особистості (що вона думає, якою є її система цінностей, якою вона є насправді) скільки вагомим вважалася її соціальна роль, належність до єдиної на той час партії і що вона у згоду їй повинна була повсякчасно виконувати публічно, з трибуни усіх рівнів...Саме проти цього виступив Микола Куліш, він «посмів» розвінчати «людей у кріслах»... Тому й потрапив під молот духовно-моральної руйнації особистості? Тим більше – письменницької! Він виступив, як і Ю. Шерех проти абсолютної покірності можновладцям, проти ковадла «Єдиноправильності», непогрішимої «партії переможців». Його драматичні твори пристрасно, напрочуд правдиво, дотепно змалювали моральний крах «будівельників комунізму», зірвали з них «камуфляж» слуг народу...

І він став жертвою репресій, жорстокої безвідповідальності... Його сонячна, глибинна любов до рідного краю, його обдурених трударів, життя яких послідовно руйнувалося тотальним страхом репресій, деморалізувалося чиношануванням, комуністичним суєслов'єм, демагогічними обіцянками... І він, як і Ю. Шевельов, знайшов у собі сили протиставити їм, людям у «шкірянках», свою мораль, своє творче «Я»! У його останніх творах уже на повний голос звучав неприхований протест, поєднаний з особистим розчаруванням письменника – гуманіста, людини Слова... Його доля мимохіть перегукується з долею автора «Третьої сторожі» Юрія Шереха, який за кордоном своєї страдницької землі волав до справедливості й свято вірив у те, що «на оновленій землі не буде супостата»...

Дві долі, два Страждання! Але яка сила таланту, яка сила Правди життя! І тепер, коли минає 120 років від народження драматурга силою Божою – Миколи Гуровича Куліша – хочеться скласти шану і подяку, як говорив колись наш есеїст Євген Гуцало, оцим «золотим зернятам» нашої української мовно-літературної ниви і запевнити їх у тому, що «на оновленій землі» їх пам'ятають і вклоняються їхній всеперемагаючій творчості, їх Правді, їх блискучому,

неперевершеному Доробку на тлі українського красного письменства!

Література

1. Митці України. [Енциклопедичний довідник]. – К. : «Шанс», 1992. – С. 291-292).
2. Літературна Харківщина. [Довідник]. / Під редакцією М.Ф. Гетманця. – Харків : «Майдан», 1995 – 364 с. (с. 198-199; 346-347).
3. Verba Magistri: Мовознавства. Літературознавства, Журналістикознавства. Педагогіка. Методика. [Збірник наукових праць] / [За заг. ред. В.М. Терещенка та П.Б. Ткач]. – Х. : Вид-во ХНУ імені В.Н. Каразіна. – Х, 2008. – С. 560-573).
4. Філологічні студії : [Збірник наукових праць] / [За заг. ред. проф. Л.А. Лисиченко]. – Х : Вид-во ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2009. – 444 с.
5. Ярещенко А.П. Земле, моя всеплодючая мати...: нариси з історії української культури. / А.П. Ярещенко. – Х. : «Прапор», 2010. – С. 39-42.
6. Ярещенко А.П. Під чаром рідної землі: [Посіб. з українознавства]. / А.П. Ярещенко. – К. : ТОВ «Шанс», 2008. – 344 с.

Напря́м: Наскрі́зний конфлі́кт драматур́гії М. Кулі́ша

Наталія Мельник

Крик враженого почуття українця

*Органи диктатури розчавили
письменника, але лишився біль і
лишилося мистецтво, що втілює
біль і протест розчавленої людини.*

Віктор Петров

Анотація: У статті висвітлюється могутній і щедро багатогранний талант драматурга Миколи Куліша, який зріс на живлющому народному ґрунті й усім своїм художницьким чуттям був спрямований на добро, на творення й утвердження найблагородніших ідеалів вселюдського гуманізму, високої соціальної правди й суспільного прогресу.

Куліш-драматург починається з п'єси «97». П'єса Миколи Куліша була мовби гарячим шматком життя. Читач знаходив у ній сувору правду про українське село під час голоду 1921 року, колоритні сільські типи, сповнену трагізму соціальну колізію на зламі історичних епох.

Конфлікт у «97», безперечно, класовий. Такою була реальність, яку змальовував Куліш. У його творі зіштовхуються дві сили — комнезамівці й сільські багатії. Конфлікт загострюється тим, що розгортається він у трагічних обставинах. Голод викошує село; доходить навіть до людоїдства... З волі Раднаркому українське село стало «донором» для російських областей. Надто живими і яскравими постали зі сторінок драми її герої... Письменник вважав, що його п'єса, в якій дев'яносто сім неможливіків б'ються «десь далеко від революційних центрів... на межах революції», повинна мати трагічний фінал. «Фінал може бути тільки один — загибель комнезамов на

селі під час голоду,— писав М. Куліш І. Дніпровському. — І коли хтось там тепер переробив фінал, то як би він його не переробив — внутрішня будова п'єси буде порушена».

Авторська воля врахована не була. Науково-репертуарна рада наполягла, щоб драма «97» мала щасливий кінець. Це було перше, але далеко не останнє, насилля над драматургом. Мотив його — з тих, якими користувався й Кулішів Мусій Копистка: «Так треба»...

Своєрідним продовженням драми «97» була п'єса Миколи Куліша «Комуна в степах». Сюжетна інтрига в ній пов'язана з тим, як вирішиться «гамлетівське» питання: бути чи не бути комуні? М. Куліш вдався до різкої поляризації персонажів. Зіштовхуються колишнє — і теперішнє. Комуна в М. Куліша — це щось більше, ніж просто по-новому організований господарський осередок. Це ще й мрія — подібно до «загірньої комуні» в Миколи Хвильового. У суперечках про неї аргументи супротивників комунарів, а також тих, хто зневірився в можливості швидко збудувати на місці куркульського хутора «сад соціалізму», виглядають переконливіше, ніж пафосні декларації розгублених сільських мрійників і романтиків. Характерною є репліка Вишневого: «Ой, що ж ви наробили... Самі бур'яни. Млин стоїть. Хати не мазані... Казарма, табір — не комуна, тринадцята рота, а не життя!.. І усе посохло. І сохне, бачу, що найголовніше — в'яне, сохне людський дух». Микола Куліш, який сам поклав молодість на те, щоб засвічувати «блакитні й червоні зорі», готовий солідаризуватися з вірою Лавра і навіть із його жорстоко-наївною заключною реплікою: «Провина наша — не доби́ли ворога, Химусю!» Але крізь підкреслену бадьорість фіналу все ж пробивається авторське сум'яття. Мрія у «Комуні в степу» оповита смутком.

З Кулішевого сум'яття, з бажання випекти вогнем сатири все, що стоїть на перешкоді Мрії, і бере початок звернення драматурга до комедійного жанру. Першу свою комедію він написав у 1925 році. Називалася вона «Отак загинув Гуска». Провінційне міщанство, залякане революцією, задушливий світик, у якому бенгальським вогнем палають дрібні пристрасті, пропахлий нафталіном

«канаресечний» побут, убогість і страх примітивних душ — ось об'єкт Кулішевої сатири. Назва нової комедії М. Куліша «Хулій Хурина» могла нагадати читачам 1920-х років про романі. Еренбурга «Хуліо Хуреніто». Проте сюжетний зв'язок між цими творами суто умовний. Український драматург узяв у російського автора лише сам факт смерті в невеликому місті дивного учителя Хуліо Хуреніто, щоб, відштовхуючись од нього, розгорнути вигадливий, сповнений гри й містифікацій сюжет.

М. Куліш не приховував і ще один очевидний перегук — з «Ревізором» Миколи Гоголя. Курйози, на яких побудовано інтригу «Хулія Хурини», — це, по суті, радянський варіант провінційної метушні, яку в «Ревізорі» влаштовують навколо персони Хлестакова. Таким перегуком драматург наголошував на «неубієнності» холуйства, чиношанування, хабарництва, запобігання бюрократії перед сильними світу сього, — тільки тепер уже під радянськими вивісками.

Схожій проблематиці присвячена й комедія Миколи Куліша «Зона». Оміщанювання, моральна деградація комуніста Радобужного під пером М. Куліша — вже й не казус, а ціла тенденція. Письменника починало мучити питання про опошлення революційних ідеалів. Реальна практика будівництва соціалізму покривала Кулішеві «блакитні і червоні зорі» пеленою.

Складні світоглядні колізії, внутрішні драми письменника відбилися в його творах — «Народний Малахій», «Мина Мазайло», «Патетична соната».

Розмову про скандально знамениту колись п'єсу Миколи Куліша «Народний Малахій» доводиться починати із з'ясування найбільшої загадки цього твору: Малахій Стаканчик — хто він? Хто такий Малахій Стаканчик за своєю суттю? Невизнаний пророк? Фанатик більшовизму? Божевільний? Просто чудій? Новітній містечковий Дон Кіхот? Бунтар проти зужитих суспільних форм? Кожне з цих визначень — неповне саме по собі, тому що Малахій — унікально багатогранний образ.

У цій багатогранності все ж можна виділити дві домінанти. Домінанта перша: фанатична віра. Повіривши в «голубу мрію», він зробив те, до чого його закликали поширені пропагандистські гасла. «Повимітав з душі павутиння

релігії», хоч перед тим був «найвірнішим християнином». «Заради вищої мети» він готовий навіть прийняти смерть. І цього теж вимагав поклик часу — повної підпорядкованості індивідуального життя ідеалові «світлого майбутнього».

Повірівши в заповіді соціалізму, Малахій Стаканчик став їхнім фанатичним проповідником. Малахій пробує запровадити гармонію, загальне щастя силоміць, але з того нічого путнього не виходить...

Своїм «Народним Малахієм» М. Куліш сказав те, про що не наважувалися говорити інші: про заміну старої релігії — релігією новою, соціалістичною. (Каже ж Малахій бабі Агапії: «Не до гробу єрусалимського нам треба йти, а до Ленінового мавзолею, до нового Єрусалиму плюс до нової Мекки — Москви...»). Кулішів Малахій уособлює безоглядне реформаторство, за яким — утопізм. З утопізму, власне, й починається драма Малахія.

Захоплений утопічною ідеєю «реформатор», такий собі гомо советікус, він бере на себе невдячну роль місіонера, який порушує «природний порядок речей», виявляючи дерзновение свавілля і претендуючи на місце, йому не властиве.

Домінанта друга: дон-кіхотство. Сказаним, однак, суть образу Малахія Стаканчика не вичерпується. Адже є в цьому героєві Куліша і дон-кіхотське начало. Як і герой Сервантеса, він кидає усталене й безпечне життя, бунтуючи проти його застиглих форм. Хоч би як там було, а Малахієм керує його мрія, якій він готовий служити безоглядно й саможертвно. У бунті вчорашнього листоноші є чимало кумедного, але й трагічного — теж. Він самотній, а людська самотність, неприкаяність — завжди драма.

У «Народному Малахіїві» є болюча для Куліша, тема — тема української долі. Проте крізь химерну, впереміш із болем, патетику слів Малахія про «нову Фавор», «преображення України», про «реформу людини і в першу чергу українського роду», кожного разу чується Кулішеве сум'яття... Це сум'яття виростало із складних почуттів українського інтелігента кінця 20-х років, який уже бачив, що вчорашні його мрії про «голубий соціалізм», задля якого він під червоним прапором ішов на революційні барикади, не знаходять продовження в

дійсності, навіть навпаки — обертаються безумством, насиллям над людиною, соціальним прожектерством, витісненням України. Звідси — і сум'яття драматурга, звідси — суперечливість, асиметричність образу Малахія.

Розчарування М. Куліша в «голубій мрії» посилювалося наростаючою гостротою національної проблеми. На рубежі 20-х і 30-х років уже було ясно, що політика українізації згортається. Міщанство раділо з цього, ставало войовничо-самовдоволеним. У 1929 р. М. Куліш пише комедію «Мина Мазайло», темою якої, за його ж словами, є саме «міщанство і українізація». Комедію цю свого часу хтось із критиків назвав «філологічним водевілем» — малось на увазі, що суперечки її персонажів точаться переважно навколо української мови. Українізація, що провадилася з 1923 р., як рентгенівське проміння, висвітлила дражливість питання про те, наскільки українське суспільство готове бути Україною. «Рентгенограма» Миколи Куліша безпомильна: реакції персонажів його комедії на запровадження української мови.

Поспішає змінити своє «невдале» прізвище (на благородне російське) службовець Мина Мазайло, в особі якого бачимо тип «колишнього українця», малороса за своєю суттю. Як міцно вкоренилося в його психіці, що українське — то «третій сорт», що відмова від свого, українського є способом вирватися з «плебейського» стану. І страждає ж, мучиться чоловік, з усіх сил намагається пошвидше стати Мазеніним, — просто як Мартин Боруля з його ідеєю-фікс будь-що числитися дворянином.

Переполох, який стався в родині Мина Мазайла у зв'язку з тим, що Мокія відвідав, як каже його батько, «дур український», втягує в свій вир дедалі більше дискусантів. З'являється дядько Тарас з його категоричними судженнями, щоб «урятувати» свого племінника Мокія від «українських фантазій». А тьотя Мотя з Курська — живе втілення україножерства.

Прикмети українофобства (починаючи від зневажливо-зверхнього тону до демагогічної аргументації) так точно схоплені М. Кулішем, що й нині, слухаючи недоброзичливих до української незалежності людей, раз у раз упізнаєш у їхніх словах і манерах синдром усе тієї ж Кулішевої тьоті Моті з Курська.

Лесь Танюк писав: «Глядач прочитував Кулішевий гротеск як політичну сатиру на міщанство в цілому, на філістерство як на духовне явище, як уїдливу критику будь-якої національної упередженості й зверхності — від «хатнього» українського націоналізму до великоросійського шовінізму».

Задум «Патетичної сонати» тісно пов'язаний із давнім наміром Миколи Куліша написати «кінороман з доби війни і революції».

Прикметною рисою драми М. Куліша є її поліфонія (тобто — багатозвуччя). Виявляється вона, зокрема, в багатоплановості конфлікту. У «Патетичній сонаті», де час дії охоплює проміжок між лютим і жовтнем 1917, теж є боротьба ідей. Вона пронизує людські долі, великою мірою визначає стосунки між персонажами твору. «Ми перш за все — ідеї», — каже захисниця Української Народної Республіки Марина Ступай. І це справді так. Гострі політичні протистояння 1917 року розводять людей по різні боки барикад. Майже кожен із персонажів «Патетичної сонати» уособлює певну ідею, мрію, зрештою — політичну силу.

У «бермудському» трикутнику метається українська доля. Патетична соната» М. Куліша — саме про це: про болісний пошук Україною своєї долі на роздоріжжях історії. Літературознавець Ю. Шевельов (Шерех) узагалі наполягав, щоб у центр розмови про «Патетичну сонату» ставили не ідеологічний конфлікт, а тему людини, трагедію гуманізму.

Трагедія гуманізму — поруч із драмою українські долі — справді є центральною темою «Патетичної сонати». Загубленість людини в політичному вихорі знецінення індивідуального життя в суспільстві, зайнятому грандіозними ідеями, — це біль Куліша...

У «Патетичній сонаті» є сцена, в якій захисники прапорів різного політичного кольору спотикаються об ноги убитого. Хто він — більшовик, монархіст чи захисник УНР, не зовсім ясно. Просто людина, й у землю закопали нашвидкуруч, поспіхом, так и тепер, пробігаючи, всі спотикаються. Аж поки і витримує хтось із матросів: «чоловік не недокурок, щоб його втикати отак в землю...» Красномовна сцена! Людина — мета чи засіб? Схоже, що лише засіб.

Хай навіть так — але ж для чого шибениці й хрести в фанатичному прямуюванні до вселенського щастя? З хрестами більш-менш ясно: вони потрібні гамарям, щоб поставити їх на руїнах старого світу. А шибениці? Вони, виявляється, знадобляться для арок! Зручно і просто — арки із шибениць... Це мука Кулішева: чи не розчиняється в революційних бурях гуманістичне начало? Як поєднати дороги революції і дороги кохання, класове й загальнолюдське? Ідеологічний конфлікт ускладнюється тим, що лінія барикад проходить не лише крізь свідомість, а й крізь душі людей. Ілько Юга, ставши, врешті-решт, «солдатом революції з простим серцем», убиває Марину — свою кохану, свою Мрію. Так йому велить революційний обов'язок.

«Фанатична націоналістка» чи українська Жанна д'Арк? Але хто така у п'єсі Марина Ступай?.. Марина — воїтелька за національну ідею. Вона хоче «свої держави», яку б символізував синьо-жовтий прапор. Вона уособлює той тип вольового, відданого національній ідеї, цілеспрямованого українця, про який мріяли Д.Донцов, Є. Маланюк, О. Теліга та інші представники української політичної думки, діячі національної культури, які болісно переживали поразку УНР.

Один із конфліктів у поліфонічному творі М. Куліша — це конфлікт Ілька з самим собою. У ньому борються романтик, мрійливий, закоханий у Марину-мрію юнак, — і «солдат революції з простим серцем», який в ім'я класового обов'язку не зупиниться ні перед чим. Юга довго не знаходить виходу зі свого «подвійного кола». Його ваблять революційні зорі — але й світло кохання теж.

Трагедією оберталася ілюзія: сподівання, що арки можна зробити із шибениць. Проте хіба існує ідея, навіть найпрекрасніша, найблагородніша в своїй початковій суті, заради якої варто було б платити життям — однієї людини, сотень, а тим паче — тисяч і мільйонів людей? І кому потрібні арки, якщо вони із шибениць? У п'єсах Миколи Куліша чується «біль і протест розчавленої людини». Після «Патетичної сонати» він ще встиг написати сповнені політичних дискусій «діалоги» «Вічний бунт», драми «Прощай, село»

та «Маклена Граса». У них знайшли розвиток ті мотиви, які мучили письменника і в попередніх його творах.

Література

1. Бічуя Н. Десять слів поета: Повість-есе про Миколу Куліша та Леся Курбаса//Жовтень. – 1986. – № 6. – С. 13-56.
2. Бойченко В.Хто ж подолає байдужість: Вшанування пам'яті Миколи Куліша // Літ. Україна. – 1987. – 26 листоп.
3. Гречанюк С. Сучасник поколінь прийдешніх// Гречанюк С. На тлі ХХ століття. – К., 1990. – С. 139 – 186.
4. Гречанюк С. Сучасник поколінь прийдешніх//Укр. мова і літ. в шк. – 1989. - № 2. – С. 16 – 25.
5. Дробот П. Вивчення п'єсим. Куліша «97»// Укр. мова і літ. в шк.. – 1989. - № 2. – С. 47 – 54.
6. Застеба М. Своєрідність мови п'єси М. Куліша»97»// Укр. мова і літ. в шк. – 1969. - № 12. – С. 41 – 44.
7. Острик М. До творчої біографії Миколи Куліша//Рад. літературознавство. – 1982. - № 11. – С. 30 – 34.
8. Семенюк Г. Микола Куліш// Дніпрова хвиля. – К., 1991. – С. 554 – 559.
9. Яременко В. Червоний заспів української драматургії// Куліш М. Твори. – К., 1968. – С. 3 – 29.

Напрям: Мова – фундаментальна категорія у творчості М. Куліша

Марія Безпала

Українізація – і шалений опір міщанства за п'єсою М. Куліша «Мина Мазайло»

Анотація: У статті мова йде про талановитого драматурга, великого гуманіста й життєлюбця М. Куліша, якого до болю хвилювали вічні проблеми: людина, її духовний світ, зв'язок з предківщиною, ставлення до великих набутків свого народу. І, звичайно, те, з якими духовними надбаннями піде молодь у завтрашній день.

*Ні! Я жива! Я буду вічно жити!
Я маю в серці те, що не вмирає.*

Леся Українка

*Щоб жити – ні в кого права не питаюсь,
Щоб жити – я всі кайдани розірву.
Я стверджуюсь, я утверждаюсь,
бо я живу.*

Павло Тичина

Життєвий шлях українського народу несказанно складний, воістину тернистий. «На велелюдному майдані серед Європи протягом століть... розпинали прилюдно нашу мову: забороняли її, насміхалися з неї, одягали на неї терновий вінець, зраджували її свої..., а вона, мов наша, незнищима й вічна, щоразу поставала з попелу, із руїн, аби заявити про себе світові: я жива, я мова народу, що вгору йде», – так сказав Р. Федорів про безсмертя нашого народу та про найцінніший його скарб – рідну мову. І ніякі царські укази про її заборону не в силі були зупинити іскрометне й дошкульне слово І. Франка, Т. Шевченка, Лесі Українки... Пережила Україна царів, їх міністрів, які були впевнені, що «ніякої малоросійської мови не було, нема й бути не може...»

Двадцять років ХХ століття розбудили ті одвічні мрії, приспані тьмою

довгої ночі... Ожили сподівання на власну державу, волю, свободу слова. В українську літературу прийшла талановита молодь, за плечима якої були революція та руїни Громадянської війни. Вони прагнули служити Україні, її народові, вірили у свої сили. Серед них був і Микола Гурович Куліш, талановитий драматург, закоханий у рідну мову, як відзначила Н. Кузякіна, він ніколи не губив відчуття своїх кровних зв'язків з українським селом. Життєві дороги в 1925 році привели його до Харкова, де він активно займається громадською та літературною діяльністю. Одним із кращих його творів стала комедія «Мина Мазайло», яку він закінчив наприкінці 1928 року. Девізом його творчості було й надалі писати «без брехні і фальші». У цій п'єсі автор гострим пером зачепив «міщанський трухлявий» табір. Куліш не тільки правдиво змалював представників цього «табору», але й показав розшарування в ньому і висміяв егоїзм, повну замкненість на власному існуванні, внутрішню ворожість новому ладові. Письменник звернув увагу на виродження окремих міщан, які в погоні за кар'єрою були здатні на зраду навіть найсвятішого в житті: свого роду, Батьківщини. У творі «Мина Мазайло» автор не зміг обійти ще одну дуже важливу проблему – українізацію... України. Дивно звучить, але це гірка правда, бо паралельно проводилася і русифікація. Політична обстановка була дуже складна, але М. Куліш не хотів пристосовуватися до неї, як інші, а відкрито заявив про свою позицію [6, 72].

Навесні 1929 року він уже читав свою п'єсу в Харківському драматичному театрі «Березіль». Режисер Олесь Курбас і актори були в захопленні. Незабаром комедія з'явилася на сцені цього театру і мала великий успіх, була високо оцінена критиками. «Мину Мазайла» навіть назвали вершинним набутком української радянської драматургії. Протягом року п'єсу дивилися глядачі Дніпропетровська, Одеси, Херсона, Вінниці, Житомира, Маріуполя... Але сталося те, чого й слід було чекати в кінці 20-х і на початку 30-х років. У пресі з'явилися критичні статті, у яких звинувачували автора в тому, що він не розуміє «ні радянської платформи, ні

директив партії...» А відповідальний редактор журналу «Вісті» Є. Касьяненко вказував на те, що «Мина Мазайло» не торкається сьогоднішнього дня української соціалістичної культури. «П'єса жує вчорашній день», – зробив висновок автор статті. І вже наприкінці 1930 року комедія була заборонена. М. Куліша заарештовано «за участь» у міфічній групі «терористів». Його відправили на Соловки відбувати десятирічне заслання. Та когось і це не влаштовувало: 9 жовтня 1937 року Куліша розстріляли як особливо політично небезпечного злочинця. Він був реабілітований посмертно.

В основу філологічної комедії «Мина Мазайло» покладено один дуже напружений період життя Харківського чиновника з Холодної Гори, який працював в управлінні Донвугілля. Твір складається з чотирьох дій, які поділяються на сцени. Кілька сюжетних ліній розвиваються паралельно. Центральна – це боротьба Мيني Мазайла за свою майбутню посаду, з нею переплітаються лінії Мокія та Улі, дядька Тараса і тьоті Моті...

Дуже інтригуюча вступна сцена I дії. Рина, дочка Мيني, повідомляє подрузі Улі, що дуже чекає на неї, просить скоріше прийти, бо в домі робиться таке, що й уявити неможливо.

«Братик мій Мокій уже збожеволів од своєї укрмови... І, мабуть, уб'є папу... Або папа його, бо вже третя лампочка перегоріла – так пише по-українському, цілу ніч пише, ти розумієш, навіть вірші пише!» [2, 5].

Далі Рина сповіщає, що папа не те, що слухати не хоче укрмови од Мокія, а вирішив навіть забути про неї і вже збирається поміняти своє українське прізвище. Килина, дружина Мيني, щоб підтримати чоловіка в тяжку годину, дає телеграму тьоті Моті з Курська: «Станеться катастрофа. Приїзди...» А коли та приїхала, радості в сім'ї не було меж. «Спасителька наша приїхала», – сповістила Мазайлиха. Гостя увійшла, як завжди, горда, рішуча, упевнена в собі, але чимсь стривожена. І відразу гнівно заявила, що тільки під'їхала до вокзалу, дивиться й очам своїм не вірить: величезними буквами написано: «Харків». Як можна витримати Мотроні таке зло! Чому ж

не «Харьков»?!

«- Нащо, питаюсь, навіщо ви нам іспортілі город?»

Далі неприємно розвиваються перипетії, глядачі знайомляться з героями твору, яскраві характеристики яких випливають з їх монологів і діалогів.

Ось бачимо Мину Мазайла, головного героя твору, одразу дізнаємося, що він із дитячих років ненавидить своє прізвище і хоче його поміняти, бо все життя з нього глузували. Ще в школі «на регіт» піднімали, з ним не хотіли зустрічатися дівчата-гінназисти, бо він Мазайло... Його не брали репетитором, не прийняли на службу. Навіть від кохання відмовлялися.

«Мене обдурив: я покохала не Мазайла, а Мазалова, чом не сказав? – пояснює Килина.

Рина додає: «- І тепер сміються, регочуть – Мокрина Мазайло...» Яким же радісним та щасливим повертається Мина одного разу із загсу! Він не входить, а вскакує в двері, очі гарячі, натхненні, просить води, прикладає руку до серця, починає розповідати:

«- Ще як підходив до загсу – думалось: а що як там сидить не службовець, а українець? Почує, що міняю, так би мовити, його українське – і заноровиться» [3, 254].

Для Мيني службовець і українець – несумісні поняття, бо все українське для нього чуже й небажане. Саме в цьому сарказм комедії. І якщо Мина так ненавидить свій рід, то це вже справжня трагедія.

Дружина й дочка дуже схвильовані розповіддю Мيني, вони нетерпляче допитуються, яке ж прізвище він вибере. Рина каже, що було б просити «Алмазова». Потім наввипередки з матір'ю вигукують:

- Сіренєв! Сіренський!

- Розов! Де Розе!

- Тюльпанов!

- Фон Лілієн! [2,6]

«Історію» з доктором Алмазовим розповіла дружина письменника.

Якось Куліш зайшов до загсу і звернув увагу на список змінених прізвищ, серед яких побачив одне непристойне – Гімненко, яке було змінене на Алмазова. Цей реальний факт і було використано в п'єсі. Перед першою виставою «Мини Мазайла» до Куліша підійшов незнайомий чоловік і попросив замінити прізвище Алмазов на якесь інше, бо йому буде незручно перед глядачами. Але твір був закінчений, і доктору відмовлено. На виставу він усе-таки прийшов і сміявся разом з усіма. Цей випадок свідчить про реальність і злободенність подій, відображених у комедії.

Мазайли ж вирішили поміняти своє прізвище на Мазеніних. Перший крок зроблено: Мина вже «обрусів». Залишилось лиш вивчити «великий и могучий русский язык». Для цього він найняв учительку російської мови Баронову-Казино, щоб навчитися правильного «проізношенія». Класна дама співає йому «преблагій господі» та декламує «Пахнет сеном над лугами». Але Мазайло виявився не дуже здібним учнем: його російська мова була справжнім «суржилом, як він не старався. Отож, рідну мову забув, а чужої не навчився». Як не згадати Шевченка, який заповідав і чужому навчатися, й свого не цуратись! [5, 70].

Мина мріє про «високий пост». Це єдине, що його цікавить, і заради нього він відрікається від свого минулого: славного козацького роду, прізвища, рідної мови. Цей майбутній «великорос» не знає історії своєї країни і знати не хоче. Ми бачимо, як він реагує на голоси своїх предків, які розповідали йому історію прізвища Мазайло-Квач. Дід – запорожець мазав колеса козацьких возів, щоб не скрипіли. Прадід мазав чумацькі вози, дід Авив мазав чужі вози, бо свого не стало... Кожен із них звертається до нащадка-зрадника з запитанням-докором: «...а ти моє славне прізвище міняєш?!» Для них – це трагедія, а для Мини – заповітна мрія.

Знання історії України Мазайло «демонструє» в розмові з Мотроною, коли на її запитання, хто ж такі українці, відповідає:

«- Українцями звуться ті, хто вчить нещасних службовців української мови. Не малоруської і не тарасошевиченківської, а української – і це наша

малоросійська трагедія.

Мотя допитується:

- Хто ж вони, якої нації люди, питаю?

Мазайло:

- Частина – наші малороси, себто руські...

Мотя:

- Ну?

Мазайло:

- А частина, з'явіть собі, галичани, себто австріяки, що з ними ми воювали 1914 року, подумайте тільки!»

Не хвилює тупого чиновника майбутнє України, не цікавить і те, коли і як буде відроджуватися українська культура. На українізацію він дивиться як на спосіб зробити з нього провінціала, «другосортного службовця» і не давати йому ходу «на вищі пости». Сину Мокію він радить теж не вірити у відродження української нації, бо цього ніколи не буде.

Нарешті в домі Мазайла настало довгождане свято: в руках Мيني «історична» газета, де опубліковано оголошення про зміну його прізвища. У його очах «райдуги, метелики, луки...»

- Однині я – Мина Мазенін... Здрастуйте, Мазенін, Мино Марковичу!
А-а, добродій Мазенін? Моє Вам!...

Тепер він «чистокровний» великорос. Мина уявляє сцени – зустрічі, де його «величають» Мазеніним. Засліплений радістю, Мазайло-Квач не помічає іншого оголошення в цій же газеті: «...звільнено з посади за систематичний і зловмисний опір українізації службовця М.М. Мазайла-Мазеніна...» Далі – німа сцена. Дядько Тарас, підійшовши до Мيني, промовив:

«- Він уже ні гу, німу! Ні ге, німе – занімів!»

Така неждана розв'язка...

Мина Мазайло – типовий представник міщанського «темного царства», у яке рідко заглядає промінь. Подібні «герої» вже з'являлися в художніх

творах. Чи не схожий він на Мартина Борулю з однойменної комедії І.К. Карпенка-Карого? Мартин протягом багатьох років добивався дворянського звання, бо він «уродзонний шляхтич...» Уже заводить у своєму домі «дворянські порядки», пробивається «в пани». А коли йому відмовили, довелося спалити документи, з якими згоріла й «дворянська душа».

У нових суспільних умовах з'являться нащадки Мини й Мартина... А поки що повернемося до «героїв» Кулішевої комедії. Соратницею Мини була тьотя Мотя з Курська, що любила ходити «Наполеоном», була завжди гордою і впевненою в собі. Вона ненавиділа українську мову, не могла ніяк зрозуміти, якої «нації» українці, хто вони, євреї, вірмени чи руські. Із пояснень Мини зрозуміла врешті, що українська мова – це «австріяцька видумка». Дуже влучно прокоментував «відкриття» Мотрони Розторгуєвої дядько Тарас:

«- Зрозуміла, слава тобі господи, та, жаль тільки, задом».

Духовна убогість і пустота тьоті Моті звучить в її репліках, коли вона спорить з Тарасом про те, якою мовою говорили герої повісті М. Гоголя «Тарас Бульба». Почувши, щось українською, тьотя категорично заявляє:

«- Да ьтого не может бить, потому што ьтого не может бить нікада».

Тітка хоче відвернути Мокія від «укрмови».

«- І тобі, Моко, не сором називатися українцем, не сором поставати проти папиного нового прізвища?»

Щоб переконати племінника, вона згадує п'єсу «Дні Турбіних», створену за романом М. Булгакова «Біла гвардія»:

«- Така правда, що якби ви побачили, які взагалі осоружні, огидливі на сцені ваші українці, ви б зовсім одцуралися цієї назви... Грубі, дикі муж лани... Ідійоти!»

Тьотя Мотя згадала Альошу з цієї п'єси, який сказав, що українізація – це туман, чорний туман, який скоро розвіється і залишиться «єдина неподільна». Така заповітна мрія й тьоті Моті, бо вона є пропагандистом імперських ідей. Це звичайнісінький жандарм у спідниці, що заперечує

рівноправність народів, а український – взагалі не визнає. Харків називає провінцією, де розмовляють «чудернацькою» мовою. «Найпереконливішим аргументом» цієї «активістки» стала репліка:

«- По-моєму, прілічнєє бить ізнасілованной, нежелі українізірованной. Що тут можна сказати?»

Запеклим ворогом Мотрони Розторгуєвої є дядько Тарас, який приїхав із Києва, щоб допомогти братові розібратися в тій життєвій ситуації, що склалася в домі Мазайлів. Він прагне застерегти їх від необдуманих кроків:

«- Подумай, Мино! Подумай, що скажуть на тім світі діди й прадіди наші, почувши, що ти міняєш прізвище».

Тарас пишається своїм козацьким родом, ніколи не зрадить його, як і рідної мови. Дядька найбільше хвилює те, що під натиском русифікації українці відступають, особливо ті, що живуть у містах: зрікаються своєї мови, вивчають чужу, забувають народні звичаї, традиції.

До українізації ставиться обережно, з недовірою, бо в нього своя думка: це робиться для того, щоб виявити всіх українців, а потім знищити, «щоб і духу не було». Мова дядька Тараса соковита, кожне слово ніби виточене. Його гумор переростає в іронію і в сарказм, особливо, коли розмовляє з Мотроною. Спала на думку репліка Тараса про творчість М. Новицького, у якого був псевдонім Іона Вочревісущий. Одного разу, прочитавши «шедевр» цього автора, дядько Тарас заплющив очі:

«- Читаєш фейлетона – зовсім не смішно й не дотепно, ну, а вже як дочитаєш до підпису, – не можна вдержатися. Ха-ха-ха! Іона ще й Вочревісущий».

Хто прочитав ці рядки, той зрозумів, чому так не сподобалася Іоні (М. Новицькому) комедія «Мина Мазайло». Зрозуміло ж: цей іуда був серед тих, хто виступив проти Куліша, який висміював вади тогочасного суспільства і «зачепив» ненароком самого «вочревісущого».

Світлим променем у «темному царстві» міщан був син Мазайла, Мокій, який не тільки не соромився свого прізвища, а. навпаки, пишався ним. Він

хоче повернути другу частину: колись воно звучало Мазайло-Квач. Хлопець завжди з українськими підручниками, словниками, розмовляє виключно українською мовою, яку він обожнює і вважає її однією з найкращих і найбагатших. Цим Мокій нагадує автора комедії, що теж був закоханий в українську мову. Про це згадує дружина Куліша: «Микола безнастанно працював над мовою. Знав її досконало, як небагато його сучасників. Особливо він захоплювався мовою, пишучи «Мину Мазайла» ... часто ... він прочитував нам цілі лекції, говорячи про те, як мало на світі таких багатих та соковитих мов, як наша українська». Ці слова співзвучні з Мокієвим монологом:

«- Сиджу сливе сам удень і вночі та перебираю, потужно вивчаю забуту й розбиту і все ж таки таку багату, прекрасну нашу мову! Кожне слово! Щоб не пропало, знаєте, щоб пригодилося воно на нове будування. Ви знаєте, вивчивши мову так-сяк, нічого з неї прекрасного й цінного не складеш...»

Мокій добре знає історію України. Це видно з його відповіді батькові та тьоті Моті, які ніяк не могли розібратися, хто ж такі українці. Коли Мина сказав, що серед українців є частина малоросів і галичан, себто австріяків, хлопець пояснив цим невігласам:

«- ...Галичина – наша, українська земля, і галичани – наші брати українці, яких одірвали од нас, а нас – од них...

Потім додав батькові:

- А твоя теорія, що українська мова є австріяцька вигадка була теорією російських жандармів і царського міністра Валуєва... Ти – валуєвський асистент, папо!» [4, 732].

Заслугою Мокія є те, що він своєю любов'ю до рідної мови пробудив у душі коханої дівчини спочатку інтерес, а потім – бажання вивчити українську мову. Уля дізналася від Мокія, що в неї корені українські, бо прізвище її не Розсохіна, а Розсоха. Хлопець цікаво розповідає легенду про Чумацький Шлях, пояснює дівчині, що таке розсоха.

Для Мокія кожне слово – це перлина. Він розкажує Улі, що є в нашій мові багатозначні слова, такі, наприклад, як «бринить». Воно має різні відтінки. Бринить орел – його ледве видно; можна сказати: бринить аеро; бринить сніжок – кружляє рідко в повітрі; бринить думка – вона тільки зароджується; бринить спів – здалека доноситься пісня. А ще кажуть бринить губа – хоче цілуватися. Уля захоплено слухає Мокія... І не без користі для себе. Вона почала розуміти значення слів. Так із трьох синонімів «жінка», «супруга», «дружина» їй найбільше сподобалось слово «дружина». І пояснює: «жінка» означає «рождающая», «супруга» – пара волів. А «дружина» – красиво звучить: моя ти дружинонько; знайомтесь: моя дружина. Це Уля пояснює Рині, сестрі Мокія, що просила подругу відвернути брата від «укрмови». Тепер вона бачить, що Уля сама «набралася» від брата й почала його підтримувати. Дівчина зрозуміла, що українська мова – це не діалект і не малоросійська, а багата й повноцінна мова, яку треба вивчити, знати, якою треба пишатися. Такі сторінки є урочистим гімном нашій мові.

Микола Куліш – один із тих письменників, які були активними учасниками українізації на Україні в 20-х та на початку 30-х років минулого століття. Вони були її рушійною силою, жили для неї, боролися з шаленим спором міщанства і влади. За неї більшість із них віддали своє життя, бо в той час, як писав О. Білецький, «Україна кипіла, як величезний казан на безперестанному ... вогні, і в цім вогні виварювались думки й почуття, наново перетворювались світогляди, дивно змінювались люди» [1,21]. Якщо в 1937 році друкувалося близько 259 письменників України, то після буремних 1937 і 1938 їх залишилося всього 36 (своєю смертю померли 7). Не стало й Миколи Куліша, великої людини, закоханої в рідну землю, у свій народ, яка боролася за те, щоб вічно жило українське слово.

Те слово, що іронічно звучало в самому пеклі з уст Котляревського, і те Лесине слово, гостре, як меч, що сікло царські укази, і те українське слово, що міддю лунало в грізному 1943, що стверджувалось і утверджувалось у полум'ї Великої Вітчизняної, підхопили нащадки народу, «...якого правди

сила ніким звойована ще не була».

Література:

1. Білецький О. Двадцять років нової української лірики (1903-1923). / О. Білецький. – Харків – ДВУ, 1924.
2. Вишня О. Твори: У 4 т. / Остап Вишня. – К.: Дніпро, 1988. – Т.2.
3. Кузякіна Н. П'єси Миколи Куліша: Літературна і сценічна історія. / Н. Кузякіна. – К.: Рад. Письменник, 1970.
4. Куліш М. Твори: У 2 т. / М. Куліш. – К.: Дніпро, 1990. – Т.2.
5. Смолич Ю. Твори: У 8 т. / Ю. Смолич. – К.: Дніпро, 1986. – Т.7.
6. Танюк Л. «Читайте «Мину Мазайла», товариші!» / Л. Танюк. // Вітчизна. – 1989, № 1.

Напряг: Український національний світ творів М. Куліша

Оксана Волошенюк

Кіноінтерпретації творів М. Куліша: тільки кіно публіцистика

Анотація: У статті висвітлюються спроби кіноінтерпретацій творів М. Куліша, які відбулись на початку 1990-х рр.

Микола Куліш значну частину свого свідомого життя літератора прожив у Харкові в знаменитому харківському будинку митців «Слово» і обертався в колі спілкування, куди входили люди, які дозволили заговорити про український кінематограф як про самотутнє явище. Це, насамперед, – видатний український кінорежисер Олександр Довженко. Миколу Куліша, поставника його п'єс Леся Курбаса та Довженка об'єднували не тільки рамки однієї генерації, окрім того, мистецтвознавці¹, які опираються під час дослідження на стильові тенденції у співвідношенні з епохою і менталітетом, відносять творчість усіх трьох до такого потужного стильового напрямку як експресіонізм. Згадаймо лише одну з найзахоплюючих сентенцій дослідника «Розстріляного відродження» Ю. Лавріненка щодо титульного драматичного образу Миколи Куліша, який уявляв: «Нове експресіоністично-романтично-барокове охоплення в одному образі Малахія антитетичних явищ доби, заворожлива фльоуресценція Кулішевого слова, ритм, настроїв, що поєднав найбільш трагічне з найбільш комічним, безумна відвага автора, якого вже не міг захистити прозорий щит божевілля головного героя — все захоплювало глядача і лякало начальство».²

Знищення М. Куліша в 1930-х супроводжувалось знищенням його драматургічної спадщини. Перше закордонне видання творів «в пам'ять» було укладено українським літературознавцем Г. Костюком і вийшло 1955 року в

¹ Наприклад в ґрунтовній монографії А. Білої «Український літературний авангард: пошуки, стильові напрямки

² Лавріненко Ю. Розстріляне Відродження – К.: Смолоскип, 2004- с.264

Нью-Йорку. Після реабілітації 1956 в Україні були надруковані три видання вибраного (1960, 1968, 1969), та російською вийшло в московських видавництвах ще два (1964, 1980). Справжнє ж входження в ментальну орбіту українців відбулось набагато пізніше — наприкінці 1980-х та на початку 1990-х. Це був час стрімкої політизації населення, коли кожна людина проходила процес зламу стереотипів, де одним із ключових питань було питання національного самоусвідомлення. У другій половині 80-х рр. імена українських романістів, поетів, критиків, драматургів зустрічаються не в звичному для них контексті — вони переважно виступали як автори публіцистичних статей, доповідачі та промовці. Можливо, у їх виступах не завжди вистачало виваженості, але голос митців звучав відчутно й емоційно. Саме вони беруть на себе місію із заповнення світоглядного вакууму масового читача за рахунок, у тому числі, введення покоління Куліша — Курбаса. У 1989 році п'єса «Мина Мазайло» виходить друком у щомісячнику Спілки письменників України Вітчизна (№1), який мав наклад більше 40 000 примірників. Найповніше видання творів М. Куліша в двох томах укладає театральний режисер Лесь Танюк і воно виходить друком у Києві в 1990 р. Українська кіно- і телепубліцистика також була зосереджена кінця 1980 — початку 1990-х на недопредставлених темах — Биківня, масові репресії, загублені культурні цінності, забуті постаті: знімається значне число фільмів про українських письменників видалених із тягlosti культури, введення до культурного обігу цілої генерації Розстріляного Відродження розцінюється як спосіб досягнення духової суверенності. Існує навіть достатньо публіцистична версія, що фільм Олеся Янчука «Голод – 33» (екранізація роману Василя Барки «Жовтий князь»), який напередодні референдуму про незалежність України пройшов на українському телебаченні, у великій мірі, спричинив вибір населення саме на користь суверенності.

Драматургія Куліша, без сумніву, одна з найбільш «кінематографічно запитуваних» в кінці 1980-х. Зазначимо, що входження Куліша відбувалось поряд з активним викресленням із загальнокультурного контексту

найвідомішого «доперебудовного» радянського українського драматурга — Олександра Корнійчука.

У 1988 році Микола Мащенко разом із Суреном Шахбазяном знімає фільм «Зона» за мотивами однойменної пєси, написаної у 1926. Хвороба зона (з наголосом на другому складі) перетворює хлібний колос у чорну труху, люди також трухнуть, втрачають відчуття дійсності. Мащенко, прихильний до неоромантичного стилю, вдруге у своїй кінотворчості виводить образ комісара. Омеляна Пуп як і «свята людина» Федор Лобачов із «Комісарів», зіграний Костем Степанковим, продовжує ставити питання, а чи варто було стверджувати світлі ідеали ціною людських доль.

Проте якщо Комісари ведуть свою суперечку про орієнтири віри в часи, коли присутні ще утопічні ідеали, то Омелян Пуп уже тоді, коли «у вітчизняному кінематографі епоха самовідданих «страдників» залишилася у минулому. Пафосні слова й ідеї девальвувалися, трагічно-патетичний образ втратив актуальність, а герой, палаючий священною вірою, з гарячковим блиском в очах сприймався як хворобливо неврівноважений»³ — так кінознавець І. Зубавіна напише про римунання цих двох картин. Комісари кінця 1980-х не просто вражені зоною ніхто і не пам'ятає, яким був той колос, — «мы не сеем, не пашем, не строим»... Як не згадати куплети чиновника часів перебудови з фільму Е. Рязанова «Мелодія для флейти». «Антитечні явища доби» проживають своїми творами М. Куліш і М. Мащенко. Проте кіноестетика М. Мащенка, яка завжди була зосереджена круг стойків і мучеників, вступила в драматичний конфлікт із політичною сатирою Куліша.

У 1991 році на студії "Укртелефільм" знято фільм "Мина Мазайло" за однойменною п'єсою Миколи Куліша режисером Сергієм Проскурнею. На жаль, це було лише фільмування на плівку телеспектаклю, який був вирішений у ключі такого собі характерного українського водевілю. Місцевий химеричний

³ Зуба віна І. електронний ресурс.

http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apmp/2008_10/PDF%5CMO-10_2008_p-321-328_Zubavina.pdf

топос кулішевих героїв виявляється замкненим у одній кімнаті-оселі й це тільки підсилює враження від марноти псевдопобутової «розіграної історійки».

Прохідним виявився і фільм режисера Ростислава Синька «Народний Малахій», зафільмований у 1991. Побутово-жеманна кіномова виявилась аж ніяк не відповідною тому змішанню сакрального і профанного, яким відзначалась п'єса М. Куліша...

Драматургія Куліша у 1990-х активізувалась не просто територіальною так би мовити належністю до антитоталітарного дискурсу, його образна система – це драматургія болісних питань, а не нової міфотворчості, при всій величезній кількості зовнішніх і тематичних співпадінь (вихід із тіні релігійного життя, «українізація зсередини», месіанські відчуття новоствореної держави). Його повернення співпало з часом, коли тексти «перечитувались» і повірялись романтикою нових національних ідентичностей, а естетичне часто-густо підмінювалось етичним. Людина Куліша, долучена до облаштування Всесвіту, яка підлягала диктату почуттів і опікувалась облаштуванням світу.

Микола Куліш, хоч і обійняв місце першого (по праву) українського драматурга від шкільних підручників до академічних студій, проте не перейняв древка масової популярності Олександра Корнійчука, позаяк основний із секретів його успіху був саме в зорієнтованості на гомогенну масову аудиторію, яка прагне ескапічно підмінити реальність. Кінематографісти найбільш активно звертались до творів Куліша саме в «перебудовні» роки, проте всі екранізації потрактовуються як прохідні, маловдалі картини, хоча посеред авторів були і маститі режисери, і початківці. Допоки так і не був віднайдений шлях вживлення кулішівських культурних парадигм в кінообразність....

Література:

1. Біла А. Український літературний авангард: пошуки, стильові напрямки. [Монографія]. / А. Біла. – Видання друге, доповнене і перероблене. – К.: Смолоскип, 2006

2. Лавріненко Ю. Розстріляне Відродження. / Ю. Лавріненко. – К. : Смолоскип, 2004.

3. Гай Є. Біблійний текст у драматургії М. Куліша / Євгенія Гай // Слово і час. – 2008. – № 7.

Фільмографія

Мина Мазайло

Режиссер: Сергій Проскурня

Сценаристи: Сергій Проскурня, [Леонід Танюк](#)

Оператор: Микола Гончаренко

Країна: СРСР

Виробництво: Укртелефільм

Рік: 1991

Актори: [Валерій Івченко](#), Наталя Лотоцька, [Вікторія Корсун](#), Микола Шкарабан, [Тамара Яценко](#), [Віталій Линецький](#), [Зіновій Таратинський](#), [Володимир Цивінський](#)

Зона

Режиссери: Микола Мащенко, [Сурен Шахбазян](#)

Виробництво: к-я ім.О.Довженка

Рік: 1988

Актори: Микола Гудзь, [Леонід Яновський](#), [Дмитро Миргородський](#), Олена Пономаренко, [Юрій Дубровина](#).

Народний Малахій

Режиссер та сценарист: [Ростислав Синько](#)

Оператор: [Владимир Тимченко](#)

Країна: СРСР

Виробництво: "Укртелефільм"

Рік: 1991

Актори: Микола Бабенко, [Тамара Яценко](#), Наталя Бабенко, [Ірина Дорошенко](#), Ольга Суржа, [Яков Сиротенко](#), [Раїса Недашківська](#), [Ольга Сумська](#), [В'ячеслав Сумський](#), Микола Задніпровський

Національний матеріал у п'єсах М. Куліша

Анотація: У статті, на підставі аналізу драматичних творів М. Куліша, розглядається творення письменником високохудожнього образу-характеру на національних засадах.

*«...Я все одно буду відбивати і
освітлювати національну проблему...»*

М. Куліш

Категорія національного – одна з найбільш складних, делікатних і до кінця не з'ясованих у суспільному житті сучасної цивілізації. Невипадково вона є складовою широкого спектра світоглядних проблем.

Саме у творчості М. Куліша наявне багатогранне зображення побуту, психології, соціально-культурних процесів, інтелектуальної динаміки, світоглядних тенденцій в Україні перших десятиліть ХХ ст. Доля українського села і селянина, духовні пошуки інтелігенції, пріоритети і цінності нової генерації державних службовців, психологічна тенденція в робочому середовищі, різноманітність світоглядної палітри інтелектуалів, духовний стан столичного і провінційного міст, аспекти національно-історичного розвитку і перспективи України, – таким виглядає зріз основних національних проблем Кулішевої драматургії. Не могла б не вплинути на це діяльність М. Куліша як голови осередка «Просвіти», де було майже все зосереджене на підтримці українських традицій, звичаїв, мови, освіти. Хоча Микола Куліш користувався двома мовами – українською та російською, проте вже мав чітко сформовані національні пріоритети як у соціальному, так і в культурологічному плані. Микола Куліш був живописцем характерів в українській драматургії.

Тож працюючи над п'єсами, він прагнув намалювати живий, колоритний, типовий українському, концептуальний, до нього не відкритий ще ніким, художній образ. Для цього митець ретельно вивчав життя, часто

мандрував – їздив, ходив пішки Україною, намагаючись побачити й почути, чим живуть люди, про що думають, як розмовляють, чого прагнуть.

Перші п'єси М. Куліша, такі як: «97», «Комуна в степах», «Отак загинув Гуска», за специфікою своєї побудови й образності продовжували кращі традиції української драматургії. У них драматург переважно зосереджується на проблемах тогочасного села («97», «Комуна в степах»), зображуючи руйнування українського патріархального типу існування, руйнування природних для генетичного українця стосунків і жахливі сцени, породжені голодомором, який був спричинений так званою «хлібозаготівлею».

У його творах багата галерея виразних, самобутніх образів – Мусій Копистка ("97"), Хома Божий ("Хулій Хурина"), Антип Радобужний ("Зона"), Малахій Стаканчик ("Народний Малахій"), Овчар ("Закут"), тьотя Мотя і дядько Тарас ("Мина Мазайло"), Ілько Юга ("Патетична соната"), Семен Пархімча ("Прощай, село"), Ігнацій Падур ("Маклена Граса"). Кулішева драматична спадщина – це характерографія української національної історії та ментальності.

Для «характерів» М. Куліша узагальнено притаманні «больові точки» свого часу. Його герої помирають від голоду, розділені ходом історії на «багатих» і «бідних»; будують комуну, тягнучись до світла життя; перетворюються з учорашніх незаможників на адміністраторів-бюрократів; переймаються національними проблемами й питаннями; грають у кохання й виконують у житті рольові партії; змінюють не тільки власне прізвище, але й своє національне єство, прагнучи просування в кар'єрі; кохають і залишаються нещасними у своєму коханні; пристосовуються до нових умов і бунтують проти конформізму; шукають смисл свого й загальнолюдського існування; божеволіють і кінчають життя самогубством; зраджують, зневірюються й знаходять у собі сили протистояти трагічним перипетіям долі; розмірковують над долею України та світу.

Кулішеві характерні певною мірою історичні, бо в них осмислені провідні тенденції національної та вітчизняної історії.

Організовуючи школи, дбаючи про учнів та вчителів, М. Куліш неодноразово пішки ходив хуторами, селами й містечками Херсонщини, знайомлячись зі станом педагогічних справ у рідному краї. У голодні 1921 та 1922 роки він доклав неймовірних зусиль, щоб урятувати багатьох школярів від смерті й зберегти від розпаду численні маленькі школи. Свої враження від цих років драматург відбив у значній літературно-публіцистичній роботі «По весям й селам» (російською мовою). Це – цикл документально-психологічних нарисів про складні й драматичні проблеми сільської школи на півдні України. У циклі нарисів М. Куліш з елементами художньої оповіді, публіцистичних міркувань, документалізованих спостережень розповів про наступ голоду в Таврії та силу життя й людського духу, що протистояла цьому наступу. Микола Куліш пов'язував боротьбу за національне зі зміною суспільної психології щодо всього з ним пов'язаного. Особливо ж його хвилював стан українського слова, яке він вважав «занехаяним». Він ставив за мету перебороти зневажливе ставлення до української мови, стверджуючи, що для цього треба, аби українське начало активно й повнокровно входило у свідомість різних верств національного суспільства; був переконаний, що українська мова повинна стати основною для національної державної еліти та освічених верств суспільства і що це має сприйматися як невід'ємна риса інтелекту й високого рівня загальної та особистісної культури.

Щоб змінити статус українського начала в суспільстві, М. Куліш пропонував суттєві зміни до шкільної системи освіти та виховання. Він наголошував на тому, що в національній справі школа відіграватиме першорядну, якщо не головну, роль і виступав за перехід навчання й виховання на українську мову.

Національне було для нього світоглядною категорією. Він стверджував, що треба формувати, розвивати й поглиблювати національні домінанти як окремої особистості, так і суспільної свідомості. У статті

«Чергова справа» майбутній драматург пропонував розвивати національну свідомість шляхом різноманітних соціопедагогічних рішень, прийомів.

М. Куліш був прихильником того, щоб виховувати смаки й свідомість позитивною аурою українського начала й українського світу. Національне має стати повсякденною частиною, незамінним, інколи й підсвідомим компонентом побуту, життя, формування особистості. За соціокультурною концепцією М. Куліша, важливо активізувати весь арсенал національних та народних надбань.

Національне як світоглядна домінанта, як система цінностей, як органічний стан і внутрішня самоідентифікація особистості послідовно й різноманітно були виражені Миколою Кулішем і в художній творчості.

Перша його комедія «Так загинув Гуска» була написана 1925 року. Зорієнтований обставинами на Москву, Гуска навіть мовою, піснями, російським «чаепитием» підтверджує відданість царю-батюшці, але багато чого від нього залишилося українського – його прізвище, яке драматург дуже вдало дібрав, щоб уособити переляканих і несамотійних українців. Залишилася в ньому й українська господарність.

У наступній комедії Куліша «Хулій Хурина» (1926), яка виникла за анекдотичних розповідей у письменницьких кулуарах. Як справжній художник, Куліш зумів на основі цих курйозних історій витворити сатиричну комедію, котра правдиво відбивала конкретну ситуацію в Україні у 20-х роках ХХ ст. П'єса мала виразне антибільшовицьке спрямування. У ній письменник, заглядаючи вперед, не міг не помітити тенденції до моральної та духовної деградації суспільства, побудованого на фальшивих соціалістичних ідеалах. На кожному кроці він стикався з самодурством більшовицького ладу, його жорстокістю, немічністю і загрозливою перспективою щодо українського народу.

Своїм «Народним Малахієм» М. Куліш сказав те, чого не наважувалися говорити інші. Це був стиль новий, український, самобутній, необароковий, з українськими національними традиціями, дистильованими крізь усі

наймодерніші засоби, позначений чуттєвою стихією, спонтанністю і найгострішим інтелектуалізмом. Геніально зроблена перша дія, по-бароковому поєднуючи в цільній системі трагізм і комізм, лірику і гротеск, одвічність і розпад – одною чарівною явою розгорнула перед глядачем вікову Україну. Так з українського ґрунту й життя українське модерне європейське мистецтво винесло найболючішу тему сучасного світу – «Голубої мрії» (соціалізму, комунізму, ідеальної свободи і справедливості) і чорної дійсності (тотального рабства, терору, війни).

Найвагоміше місце у спадщині Миколи Куліша посідає комедія «Мина Мазайло». Твір було закінчено наприкінці 1928 року. Він миттєво викликав зацікавленість і здобув широку підтримку з боку широких верств українського суспільства.

Репліки й афоризми, мізансцени та пасажі комедії різноманітно цитувалися й обговорювалися різними представниками українського суспільства. Образи, характери п'єси «Мина Мазайло» активно проектувалися на сучасну українську дійсність і трактувалися як живі й оригінальні типи з навколишнього життя.

Головний герой п'єси Мина Мазайло з комічною цілеспрямованістю намагається змінити своє прізвище на російське, благозвучніше, що, на його думку, дозволить Мині підвищити свій службовий стан. Драматург художньо правдиво показав у п'єсі мовні 20-конфлікти ХХ століття, зробивши наголос знову ж на необхідності народження української мови, українського менталітету, боротьби за розвиток мови, збереженні національної гідності.

Задум «Патетичної сонати» тісно пов'язаний із давнім наміром Куліша написати «добу війни і революції». Це – боротьба ідей. Час дії – проміжок між лютим і жовтнем 1917 року. «Патетична соната» – це твір про тяжкий пошук Україною своєї долі на роздоріжжях історії.

Лише одна п'єса певною мірою вирізняється серед інших, оскільки її створено на польському фактичному матеріалі й пронизано польським національним колоритом. Йдеться про драму «Маклена Граса», у якій

відтворено кризові процеси в Польщі початку 30-их років. Проте і в цьому творі відлунює українська проекція на трагічні події, що в той же самий час охопили й Україну. Цілком вірогідно, що й драму з сучасного польського життя Куліш писав, маючи на думці долю України та людини в ній.

Ось у цих та інших творах Куліша борсається українська доля, де важливе місце посідає сама Україна з її правдою, завуальованістю. Образ України зображено драматургом у трагедійному ракурсі, що відтворює авторський біль, тривогу, занепокоєність станом України. Україна осмислена митцем як простір страждання, інтелектуальних і воєнних суперечок, як простір зіткнення інтересів різних сил й угруповань. У кожній зі сторін, що діють у п'єсі, свої заповітні мрії щодо України, своя концепція її бачення, свій стиль боротьби за неї і кожен із персонажів узагальнює певну світоглядну й духовну силу, що діяла в Україні під час революції та національно-громадянської війни.

Отже, якими б громадськими чи творчими справами не займався Микола Куліш (а він був письменник, режисер, драматург, громадський діяч, газетяр і редактор, діяч української освіти, педагог), які б акценти та нюанси не з'являлися в його поглядах, він незмінно звертався до проблем розвитку українського життя, поширення української культури та формування національно зорієнтованої свідомості. Не дивлячись на фізичне знищення, на знищення його драматургічної спадщини – в змаганні України з комуністичною Росією за духовну суверенність і власний духовний шлях Микола Куліш блискуче переміг. Він досконало знав і відчував український світ, його дух і найглибші традиції. А вже щодо України сучасної, то ліпшого знавця, ніж Куліш, мабуть, не було серед письменників. Поринути в його твори – це означає жити тим життям, у якому жив, творив, страждав Куліш, подивитися на той український національний світ у всій його глибині і ширині.

Література:

1. Голобородько Я. "...Я все одно буду відбивати і освітлювати національну проблему..." : Світоглядний стрижень Миколи Куліша / Я. Голобородько // Вісник Національної Академії наук України. – 2002. – № 9. – С. 54-59 .
2. Куліш М.Г. Твори: у 2-х т. / М.Г. Куліш. – Т. 2. – К., 1990.
3. Куліш А. Спогади про Миколу Куліша / А. Куліш. // Куліш М.Г. Твори: у 2-х т. – Т. 2.
4. Семенюк Г. Українська драматургія 20-х років / Г. Семенюк. – К., 1992.
5. Смолич Ю.К. Розповідь про неспокій / Ю.К. Смолич. – К., 1968.

Тетяна Колосовська

Художнє відтворення проблеми українізації у комедії «Мина Мазайло»

Анотація: У статті автор наголошує на тому, що в кожній національній літературі є твори з особливим статусом. Одним із таких в українській літературі є комедія Миколи Куліша «Мина Мазайло».

Для Миколи Куліша Харків – це літературні читання, зустрічі, бесіди. У столиці Куліш потрапив до центру духовно-творчого буття. Видатне письменницьке оточення – М. Хвильовий, Остап Вишня, В. Сосюра, Ю. Яновський, П. Тичина, І. Дніпровський, Г. Епік. Дружні й творчі контакти збагачували його художній світогляд. Безпосереднє знайомство з представниками різноманітних мистецьких і художніх напрямів, течій. Плідна багаторічна співпраця з трупю театру «Березіль» і його режисером Лесем Курбасом. Навколо М. Куліша групуються письменники. Вони визнають у ньому одного з найталановитіших, найяскравіших українських письменників.

Куліша обирають другим президентом письменницької спілки ВАПЛІТЕ – чи не найпотужнішої літературної організації в Європі 20-х років XX століття. Він входить до складу редколегії провідного літературного часопису України «Червоний шлях», друкується в альманасі «Літературний ярмарок», пише концептуальну полемічну статтю «Критика чи прокурорський допит?», де обстоює право митця на самобутність і внутрішню незалежність, зустрічається зі своїми читачами й глядачами. У харківський період драматичний талант Миколи Куліша досяг свого апогею. У цей час Куліш був знаним на всю Україну. «Народний Малахій», «Патетична соната», «Маклена Граса» стали новим словом не тільки в українській драматургії, а й у художньому мисленні європейських літератур. На межі 20–30-х років минулого століття для М. Куліша настають важкі, трагічні часи. Його твори, більшість із яких були надзвичайно популярними, зазнають як політичної, так і естетичної критики. Його ім'я роблять символом негативних тенденцій в українській літературі. Драматургові закидають, що його п'єси сповнені ідеологічних вад, що вони зводять наклеп на радянську дійсність. На Першому всесоюзному з'їзді радянських письменників (17 серпня – 1 вересня 1934 року) Миколу Куліша оголосили буржуазно-націоналістичним драматургом. У той час це було одне з найнебезпечніших звинувачень для митців і літераторів. 19 серпня на ранковому засіданні І. Кулик у своїй доповіді про напрями розвитку української літератури схарактеризував М. Куліша як митця, що є представником «виявів націоналізму» в драматургії, та як художника, «більшість п'єс якого є відверто націоналістичними і ворожими нам» і зазначив, що «на них базувалася робота театру «Березіль», коли ним керував Курбас». У грудні того ж року М. Куліш пішов на похорон свого друга Івана Дніпровського. Додому він не повернувся... Обірвався життєвий шлях письменника 3 листопада 1937 року. Його було страчено на сорок п'ятому році життя у радянському концтаборі на Соловках.

У кожній національній літературі є твори з особливим статусом, з особливими резонансом та популярністю. Їх стисло й багатогранно можна схарактеризувати одним словом – легендарні. В українській літературі одним із

таких творів є комедія Миколи Куліша «Мина Мазайло». Комедію було закінчено наприкінці 1928 року. «Мина Мазайло» – комедія типів. Ґрунтовно розроблені дійові особи складають сюжетно-колізійні та концептуально-світоглядні пари. Це Мина Мазайло і Мокій, Рина й Уля, тьотя Мотя й дядько Тарас. Їхні репліки, діалоги, дії формують основний фабульний і конфліктний каркас твору та виступають чинниками й носіями суто комічного начала. Варто наголосити на тому, що «Мина Мазайло» є лірико-соціальною комедією. Суспільне явище українізації та пов'язані з ним різноманітні культурно-духовні, національно-світоглядні тенденції та процеси Микола Куліш поєднує з глибоко розробленою інтимною лінією, з мотивами закоханості й ніжного кохання.

«Мина Мазайло» – це не лише феєрверк художніх типів, концептуальних зіткнень, світоглядних поєдинків, чітко виписаних сцен, дотепних діалогів, епатажних реплік, афористичних висловів, жартівливих умовиводів, трагікомедійних суджень, мовленнєво-фонетичної гри. Це й вишукана у структурно-композиційному відношенні п'єса, що характеризується численними знахідками, «секретами» організації та динаміки комедійної дії. Українізація – короткочасний і малодосліджений період в історії нашої країни. Це була слабка спроба протиставити хоч щось повальній русифікації, яка тривала в Україні кілька століть, починаючи з царських часів і до радянських. Століттями утверджувана думка про другосортність української нації, мови призвела до незворотних процесів. Ті з українців, які хотіли досягти чогось у житті, особливо зробити кар'єру, усіма способами відхрещувалися від свого українства, відмежовувалися від своїх коренів. У цих людей ніхто не намагався виховати почуття патріотизму, ніхто не знайомив їх із правдивою, справжньою історією народу. Тому й вирости такі безбатченки, як Рина, Лина, тьотя Мотя, Мина Мазайло, з однойменної п'єси Куліша. Микола Гурович Куліш обрав для свого твору жанр комедії, бо що, як не сміх, може найдошкульніше вдарити по Мазайлах, які роду свого цураються. Твір іскрометний, пересипаний такими мовними перлами, що запам'ятовуються надовго. Разом із тим не можна не відчувати того болю й смутку автора, який прозирає між рядками, адже саме серед

українців (колишніх, як вони вважають!) знаходяться найзапекліші вороги української мови, національної історії.

Головний герой комедії Мина Мазайло – чутливий і рознервований, багатослівний. Він упертий і сентиментальний, довіряє лише власному серцю. Скільки ж зусиль він, як і мольєрівський міщанин-шляхтич, і як Мартин Боруля Карпенка-Карого, докладає, щоб змінити своє прізвище на російське і більш, на його погляд, благозвучне – Мазенін! Мазайло зазнає великого страху, ледь не непритомніє, поки дізнається у загсі, як можна поміняти прізвище. Іде на сварку і розрив із власним сином Мокієм, який любить «укрмову» і не хоче міняти свого прізвища. Наймає вчительку «правільних проізношень», бере участь у родинній дискусії, до якої підключилися вже й родичі та знайомі. Анекдотичність такої ситуації очевидна, і сам герой уже не помічає, наскільки він жалюгідний і смішний у своїх мріях. Художній геній драматурга, на наш погляд, полягає в тому, що сюжет комедії гострий, напружений, а його герої непередбачувані у своїх вчинках, типові і разом із тим неповторно-самобутні. У своїй комедії М. Куліш зумів гостро висміяти і засудити національну упередженість і зверхність – від «хатнього» українського націоналізму до великоросійського шовінізму. Від часів Миколи Куліша дуже змінилося життя людей, їх побут. Але «Мини Мазайли», на наш погляд, залишилися, і чинять опір впровадженню української мови як державної. То їм не завадило почитати «Мину Мазайла» і подивитися на себе з боку. Великий український поет Т. Г. Шевченко говорив: «Учітесь, читайте, й чужому научайтесь, й свого не цурайтесь». Цього мудрого заповіту нам усім і слід дотримуватися.

Література

1. Куліш М. Мина Мазайло: Посібник для 11 класу / Автор-укладач Паращич В.В. – Харків : Ранок, 2000. – 64 с.
2. УСЕ для школи / Українська література / 11 клас. Випуск 11. – 2001.
3. Семенюк Г. Українська драматургія 20-х років. – К 1992.

Психологічна вмотивованість характерів у драмах М.Куліша

Анотація: У статті автор розглядає Миколу Куліша як живописця характерів в українській драматургії на прикладі п'єс: «97», «Комуна в степах», «Патетична соната», «Мина Мазайло».

Постать Миколи Куліша в українській драматургії особлива. Цей геній доби «Розстріляного відродження» за короткий життєвий вік зробив надзвичайно багато. Завдяки Кулішу українська драма досягла світового рівня.

У центрі художнього світу М. Куліша – особистість з амплітудою душевних коливань і напругою інтелектуальних пошуків. Психологізм і інтелектуальність поглиблюються через сюжет, структурні характеристики.

Живописцем характерів в українській драматургії був Микола Куліш. Коли він працював над п'єсою, то прагнув намалювати живий, колоритний, типовий, ще не відкритий до нього художній образ. Митець ретельно вивчав життя, часто мандрував Україною, намагався побачити й почути, чим і як живуть люди, про що думають, чого прагнуть і як розмовляють. Тому в його творах багата галерея виразних, самобутніх образів.

«97» – так назвав твір драматург, відкинувши врешті кілька інших варіантів: «Голод», «Незаможники», «Гибель одного з комнезаму», «Мусій Копистка», «Десь на селі». Уже сам по собі перелік цих назв визначає тему й героїв п'єси. Драматург дошукувався найбільш точної назви, щоб просто, щиро й тепло сказати про тих нових людей, яких він побачив у житті: «Копистку я малював з одного дядька незаможника, що їхав зо мною степом. Були ми на диспуті (релігія і наука). Ще тоді Перекопом пахло. А дядько той розказував мені своє життя (як він був у Сибіру і в тюрмі) цілісінькі дві години...» Так і замислював собі цю драму письменник, працюючи над нею

у 1923-1924 роках у вихоплені від виснажливої щоденної роботи нічні години. «97» присвячена пам'яті борців незаможників, що трудом лягли на паланках революції і духом своїм «перебороли голод». Виняткова художня переконливість Кулішевої драми полягала в тому, що без зайвої лозунговості він зумів відтворити в ній справді непереможний революційний дух сільських пролетарів-незаможників у звичайних побутових, ніби аж зумисне буденних сценках із життя, зумів показати, як гинуть, але не схиляються перед класовим ворогом знеможені голодом люди, що вперше внаслідок революції відчули свою силу і солідарність, як випростовуються вони і звільняються від вікової рабської покори, бо самі стають господарями свого життя, господарями своєї – народної – держави.

Ідейно-художня вагомість п'єси «97» знаменувала появу нової пореволюційної соціальної драми, заснованої на кращих класичних традиціях реалізму й народності, вона вносила в драматургію якісно інший естетичний зміст, художньо освоювала не знані досі типи людей – отих простих сільських дядьків, мужиків-бідаків, які виступали тепер в історичній ролі – вершителів долі народу.

Таким насамперед ми бачимо голову комнезаму Рибалчанської слободи Мусія Копистку – центральну постать п'єси, що найповніше уособлює в собі всіх тих, котрі «билися на межах революції, далеко від революційних штабів». Це соціально типовий, а водночас – глибоко індивідуалізований образ, психологічно багатогранний, рельєфний. «Намалювати тип справжнього незаможника, Мусія Копистку, – це моя мрія, – писав Куліш. – Мусій вже виходить, він живий, бо я його вихватив, висмикнув із самісінької гущавини дніпровської голоти» (лист від 23.X.1923).

Усе життя наймит і бідак, що й хати власної не мав, він волею народовладдя очолює комітет незаможників, тобто сам став невеличкою ланкою державного керівництва. І це вселяє в нього загострене почуття відповідальності й причетності до всіх навколишніх подій, пробуджує у цього неписьменного, «драного незаможника», як підкреслював сам Куліш,

державне мислення, державний голос. Копистка у вирішальні хвилини сутичок з багатіями (скажімо, у сценах реквізиції церковного золота для обміну на хліб чи самосуд над людоїдами і т.п.) відчуває себе людиною особисто відповідальною за правильність дій як представник нової влади, чітко проводить класову лінію, захищаючи інтереси бідних, дає рішучу відсіч глителям, бо наділений природним розумом і гострим політичним зором і класовою свідомістю.

Коли підбурюваний багатіями натовп загрожує розправою, Копистка не тікає, як радить йому Параска, а бере на себе всю повноту влади, «організуючи» ревком, у якому за голову оголошує себе, а за секретаря підлітка Васю, і тим самим перепиняє наміри верховодів встановити самовластя.

Головний герой п'єси Мусій Копистка – навдивовижу об'ємний, психологічно переконливий живий людський характер. Цей образ і в самій конфліктно-сюжетній структурі п'єси, і ширше – загалом у творчості Миколи Куліша виявився ідейно-організуючим, програмним і, власне, художнім відкриттям усієї тогочасної української драматургії.

На таких самих ідейно-естетичних засадах – реалістичного, глибоко правдивого відтворення боротьби двох сил на селі, де ця «гостра і наточена ідея» та її революційний зміст розкриваються через людські характери і долі, – ґрунтуються ще дві інші п'єси драматурга: «Комуна в степах» (1925) та «Прощай, село» (1933), що разом із драмою «97» становлять своєрідну трилогію про село 20-30-х років у найскладніші, переломні моменти його буття. І в цих творах цікаві самотні образи. «Хотілося, щоб глядач не ляпав у долоні, а мовчки й суворо вийшов із театру і знав, що голод і революція, освітлені в театрі, не перестають бути голодом і революцією. І щоб глядача огорнув і сум, і жаль, і біль, і ненависть, і бажання боротися надалі разом з Копистками та Смиками», – писав Куліш (лист від 20.XII.1924).

Індивідуальна розробка характерів, заглиблення в духовне єство героїв, виліплювання типів було провідним естетичним принципом Куліша –

реаліста: психологізму не можна позбавитись, вважав він. Хочеш, щоб були не схеми, а живі люди, хочеш правди – не одкидай психологізму. Тим-то й запам'ятовуються як живі, реальні особи і Лавро – колишній наймит, червоний боєць, а нині голова комуни й розпорядливий організатор нового життя, і запальний Лука чи закоханий у техніку Яків, «городський пролетарій» сирота Микитко, дотепний циган Муна, баба Лукія, Мотронька, Хима – душа і серце комуни, у яке й цілить підступна куля ворога...

Цікаві людські типи змальовані в п'єсі «Прощай, село» (у виданні 1934 року вона має назву «Поворот Марка»), у якій Куліш звернувся ще раз до теми перебудови села і віками спресованої психології селянина, історичні шляхи якого після революції пролягали через сільськогосподарську артіль. Це Марко – робітник-двадцятип'ятитисячник, що приїхав у рідний край допомогти «односельцям колективізуватися, вибитися на крашу, на соціалістичну путь»; батько його – середняк Роман, який сподівається на якусь особливу «середню путь», бо ж «в газетах писали, що партія і робочий клас середульшості селянської ще довго держатимуться»; близький до нього за позицією бідняк Христан, котрий теж; утримується від вступу до колгоспу; войовнича баба Оксана і її постійний опонент дід Неведник, запальний, честолюбний Семен Пархімча, що вдавався до партизанських методів самовільної «колективізації», яка в нього перетворилася на «суцільну моторизацію»; комсомольці, молодь села.

Велика кількість персонажів у творах Миколи Куліша, їхня хорова багатоголосність завжди поєднується хоча б з миттєвим заглибленням автора в духовний світ кожного, навіть найнепомітнішого з них. Блискучий психологізм драматурга та його геніальний мовний вияв дають змогу в кількох репліках персонажа відкрити всі його рівні людського Я. І якщо соціальний є в ньому поверховим, то за ним відкриваються національний, родовий та особистий рівні. Куліш відобразив трагедію руйнації в людині не лише людяного, а й національного в епоху революції. Трагедійний пафос, що притаманний найвизначнішим творам драматурга, зумовлений

непримиренною суперечністю між живою індивідуальністю з її уявленням про щасливий, справедливий устрій життя і реальним суспільно-історичним абсурдом, у якому людина існує. Звідси ж і невід'ємне романтичне забарвлення Кулішевих драм.

Глибинною ідеєю всіх без винятку п'єс драматурга є показ унікальності окремої людської особистості. Істота головного героя «Патетичної сонати» повсякчас роздвоюється перед жорстоким вибором, створеним гострими зовнішніми подіями. Юга – єдиний серед усіх героїв «Патетичної сонати», хто найдовше у своїх вчинках керується загальнолюдськими почуттями та моральними принципами, не помічаючи, що порушує головні правила страшної революційної гри – «хто не з нами, той проти нас» і «якщо ворог не здається, його знищують». Він носій того самого «абстрактного гуманізму», який визнає за найвищу цінність людське життя. Під впливом зовнішнього кривавого світу та фанатика-революціонера Луки надто м'яка натура Юги поступово змінюється. Ілько Юга, вперше поговоривши з коханою і почувши від неї натяк на взаємність, навіть подумки не в змозі переступити через труп свого суперника. Рятуючи від смерті білого офіцера Андре Пероцького, свого класового ворога, головний герой «Патетичної сонати» стає зрадником за законами політизованої дійсності. Найстрашніше те, що він сам уже свідомо приймає ці закони, зрікається людяності та особистісної позиції, окреслюючи свою внутрішню еволюцію так:

«Ще тоді, як визволив Пероцького, я по стегу ходив. Усю ніч ходив. Була перша в людини розмова в стегу з самим з собою про зраду і про смерть, і висновок: самому вбитися – це не кара. А карою буде те, що дасть мені Лука, суспільство, клас. Піду й скажу. Але я не пішов, бо ще носив у душі ваш відблиск милий, бо ще не знав, що в ясній теплині своїх очей ви носите чорний холод змови» [3, 212].

Кульмінацією колізії героя є останній діалог Ілька з його колишнім ідеалом Мариною, яка не лише перестає бути для Юги мрією, коханою

жінкою, паче того – людиною взагалі. Вона – лише класовий ворог, символ політичної змови на прізвисько Чайка. Ілько виявляє слабкість, хапається за залізно-несхитну вдачу свого друга Луки і віддає йому дівчину на страту, а себе – на суд. Так убивство перестає бути для головного героя «Патетичної сонати» проблемою моральною. Засліплений, він оцінює процес своєї духовної руйнації як особисте сходження.

Перевернутим віддзеркаленням внутрішньої трагедії Ілька є особистісна колізія Марини Ступай, яка більше, ніж Юга, вирізняється усвідомленим вибором власної позиції. Усю істоту Марини опановує ідея національного визволення України, переконання, заради здійснення якого – і Марина це розуміє – потрібна боротьба. Вона усвідомлює, що для подолання страшного історичного фатуму батьківщини не досить закоханості її батька, старого вчителя Ступая-Ступаненка, в історичне минуле. Дівчина – справжня дочка свого жорсткого часу, епохи політичних переворотів і соціальних революцій. Вона використовує для досягнення своєї мети – створення організації – жіночі принади – і в цьому її помилка.

Марина рішуче й остаточно робить особистісний вибір уже в 1-й частині твору. Кохання для неї є засобом здійснення мрій. Вона блискуче грає закохану в Ілька, щоб урятувати потрібного їй Андре. Та коли той після перемоги контрповстання цинічно міняє жовто-блакитний прапор на триколірний, Марина так само холодно й тверезо цікавиться лише справжньою позицією Пероцького, забуваючи про букет для переможця. Головна героїня «Патетичної сонати» зазнає поразки у своїй боротьбі за національно-визвольну ідею ще й тому, що, не знаючи істинних прагнень Ілька і Андре, намагається використати їх як слухняне знаряддя, позбавлене власної думки й волі. Марина стає жертвою своєї ж тактики: й Андре, й Ілько врешті, як і вона, поступаються коханням заради переконань. Зрада певної частки їхнього ества відбувається не лише з провини, а й унаслідок існування в абсурдному, позначеному антигуманними політичними законами світі. Загалом у художній побудові образів героїв «Патетичної сонати»

відчувається відчайдушне прагнення автора зберегти об'єктивність, яка є чи не найсуттєвішою ознакою драми.

П'єса «Мина Мазайло» Куліша належить до вершинних творів української драматургії ХХ ст. Драматург поставив гостру на той час (та й нині) проблему самосвідомості українців. Його п'єса мала сприяти самозбереженню нації, спонукати до роздумів над вадами рідного народу, хворого манкурством, до розуміння темних сторін нашого «я», зокрема рабської психології. Микола Куліш розгадав імперсько-шовіністичну політику більшовизму, спрямовану на знищення української національної культури.

Свою комедію Микола Куліш писав на «живому» матеріалі, який давав процес українізації, запроваджуваної у 20-х роках ХХ ст. Він узагальнював, типізував явища тогочасної дійсності, яскраво й глибоко розкривав закономірності життя, ставив одвічне питання – бути чи не бути українській нації. На сторінках драми ми бачимо, як Мина зрікається свого національного «я», намагаючись «вилушитись» у російську культуру. Цей герой – не літературний привид, а реальна істота, український тип манкурта, нігіліста. Мазайло мав прототипів. Так, дружина письменника у «Спогадах про Миколу Куліша» зазначає: *«Ще працюючи над своїм «Миною» якось зайшов до загсу і там почитав список змінених прізвищ. Між іншими було прізвище Гімненко, змінене на Алмазов. Це так його розсмішило, що він вирішив вставити цей випадок у п'єсу. Перед першою виставою п'єси прийшов до Миколи якийсь молодий чоловік і назвав себе доктором Алмазовим; це був той недавній Гімненко, якому незручно було, щоб публіка зі сцени чула це. Він просив Миколу змінити ці злощасні прізвища іншими. Микола ледве стримувався від сміху, але не згодився на зміни, бо, на його думку, в цьому була сіль п'єси. А п'єса була вже готова до вистави. Обіцяв лише, що, може, пізніше змінить. Бідний Алмазов пішов розчарований до хати, але, замовивши вже наперед квитки(їх трудно було дістати), був на виставі й реготався разом з усіма».*

Мина, тьотя Мотя, Бароново-Козино мали й інших прототипів, які належали як до найвищих московських та харківських елітних верств, так і до звичайних пересічних обивателів. Тому не випадково з постановкою п'єси виникли труднощі. Антоніна Куліш згадує: *«Коли «Мина Мазайло» був готовий, Головрепертком з трудом дав дозвіл на виставу цієї п'єси в «Березолі». Публіка ж прийняла п'єсу з захопленням. Виходячи з театру, люди говорили: «- Ну, мазайленята, збирайтеся до хати!»*.

Читачі розуміють, що в п'єсі діють лише негативні персонажі.

Символом національного нігілізму, манкурства, огидного й потворного, є харківський службовець Мина Мазайло. Він заперечує все українське, готовий знищити рідного сина, щоб не заважав поміняти прізвище: *«Заставлю! Виб'ю з голови дур український! А як ні – то через труп переступлю. Через труп...»* [3, 101].

Мотрона Розторгуєва – сатиричний тип, який яскраво уособлює російський великодержавний шовінізм. Дотепно і в'їдливо виписав цей образ Микола Куліш. Тьотю Мотю Мазайли викликають з Курська телеграмою *«страшного змісту»*: *«Мрія воскресла. Мина міняє прізвище. Мокій збожжеволів з укрмови. Станеться катастрофа. Приїзди негайно»* [3, 79]. Мотрона одразу прибуває в Харків, кинувши свій базар. Шовіністична зверхність, сентенції типу: *«Це ви серйозно, чи по-українському?»* [3, 140].

«...українська мова – це просто австріяцька видумка» [3, 138], *«Да єтого не может бить, потому, што єтого не может бить нікада»* [3, 131] – приголомшують представників супротивного табору. Чорносотенка тьотя Мотя ходить по квартирі мазайлів *«наполеоном»* [3, 126], бо вважає, що вона робить велику ідеологічну справу. Мазайлиха називає її *«спасителькою»* [3, 124].

Символом старої школи є учителька *«правильних проізношень»* Бароново-Козино. Ця музейна фігура позначена скептичним гумором.

Дядько Тарас – тип українського псевдонаціоналіста. Автор тонко іронізує з національної обмеженості свого героя, показує, як гнеться дядько

Тарас під тиском дурноверхої тьоті Моті й погоджується на зміну прізвища, пропонуючи Мазайлу свої варіанти. Він не розуміє, що втрата прізвища веде до знищення національного коріння рідного народу: *«Думалось – Мазайловський, мріялось – Мазайлович, мріялось – Мазайленко з коріння «маз» вийде, а вийшов Мазєнін. П'ять на п'ять було! Ой дурень я, дурень!..»* [3, 161].

Образ Мокія в комедії виконує цікаві ідейно-естетичні функції. Молодий хлопець ретельно вивчає українське мистецтво, шукає виважені критерії для правильної оцінки рідної мови. Свою любов до українського слова драматург віддає саме йому. Проте Мокій, як і всі інші персонажі комедії, захоплений формою, а не змістом проблеми, тому й не може сприйматися серйозно. Він буває смішним і безпорадним, злим і жалюгідним у багатьох сценах п'єси. Національна самосвідомість Мокія зведена до боротьби за її зовнішні ознаки. Отже, доходимо висновку, що позитивних дійових осіб у комедії «Мина Мазайло» немає. З приводу цього відомий український літературознавець з діаспори Ю. Лавриненко зазначає: *«Персонажі схоплені в таких найсуттєвіших і оголених їх рисах, що цілий ряд типів остався в пам'яті глядача, немов маски старого вертепного українського театру»*.

Автор переплітає реальність з фантастичними комбінаціями, наприклад, химерними роздумами-мареннями Мазайла, його екскурсами в минуле і майбутнє. Після застережень дядька Тараса про те, що скажуть на тім світі діди і прадіди їхні про зміну прізвища, з'являються перед Миною Марковичем видіння – дід-запорожець з іржавою шаблею та мазницею, чумак із мазницею і квачем, селянин Авив, невідома постать з телефоном на аеромоторі. Три діди-предки (запорожець, чумак і селянин) сварять Мазайла за зміну славного родового прізвища, а Невідомий із майбутнього радить обміняти прізвища на принципові числа у всесвітній номерній системі. Побутово точний реалізм поєднується в комедії з гротескною символікою, карнавальними формами буття, клоунадою, що свідчить про модерні пошуки

автора. «Мина Мазайло» – це твір про комедійний трагізм людських доль, про широкий спектр безпосередніх і непростих людських характерів.

Драматична творчість Миколи Куліша є одним із найдовершеніших художньо-літературних досягнень трагічної для України епохи 20-30-х рр. ХХ ст. Митець відобразив не тільки людину в революції, а й революцію в людині. Попри існуючий ідеологічний диктат, він залишився вірним найістотнішому закону творчості: художньому розкриттю мікрокосмосу людської душі, в якому, немов у краплі води, відбивається світ. Сюжетним стрижнем Кулішевих драм виступає соціальний конфлікт, що філософськи поглиблюється й переходить до одвічного конфлікту між людським Я і зовнішнім світом. Джерелом революційної активності героїв драматурга виступає їхня внутрішня колізія – суперечність між мріями про щасливе людське життя і жахливою повсякденною реальністю.

Література

1. Микола Куліш: сучасний погляд / Я.Ю. Голобородько. – Х.: Вид. група «Основа», 2004.-144 с.
2. Куліш Антоніна Спогади про Миколу Куліша / Антоніна Куліш. / Куліш М.Г. Твори: у 2-х т. – К., 1990. – Т. 2. – С. 695-753.
3. Куліш М. Твори: у 2 т. – К., 1990. – Т.2: П'єси, статті, виступи, документи, листи, спогади /Упоряд., підгот. текстів, комент. Л.С. Танюка. – 97 с.
4. Матющенко А. «Розмова людини з самим собою про зраду й смерть». / А. Матющенко. // Дивослово, 2004. – № 10.

Напрямок: Від теорії до практики: методика викладання творів

М. Куліша

Галина Дегтярьова

Можливості Інтернету для вивчення постаті та творчості письменника: Микола Куліш

Анотація: У статті розглядаються особливості організації навчального процесу з використанням мережі Інтернет при вивченні в 11 класі теми «Драматургія», подається характеристика форм використання ресурсів Інтернет залежно від технології проведення навчальних занять, подається аналіз Інтернет-ресурсів, корисних для висвітлення творчості М. Куліша.

«Інтернет, на думку І. Морева, – одне з найбільших чудес двадцятого століття. Із повним правом його можна назвати шостим, інформаційним океаном (слідом за чотирма природними і п'ятим – повітряним – океанами Землі)» [3]. Уміння використовувати Інтернет стає сьогодні однією з найвагоміших умов досягнення високого рівня професіоналізму практично в будь-якій галузі діяльності і вже є невід'ємною частиною моделі сучасної освіти.

Застосування послуг, що надаються глобальною інформаційно-комунікаційною мережею Інтернет, в педагогічному процесі безсумнівно можна назвати інноваційною технологією. Але для того щоб доречно і правильно застосовувати весь їх спектр, необхідно правильно уявляти собі дидактичні властивості, переваги й недоліки Інтернет-технології.

Інтернет дозволяє внести в навчання специфічні методи такі, як метод інформаційного ресурсу навчання, асоціативний метод навчання. «Згідно з методом інформаційного ресурсу навчання виступає головним чином як

процес орієнтації в морі різноманітної інформації з метою отримання тієї, яка необхідна тому, хто навчається» [2]. Інтернет дозволяє максимально реалізувати цей метод на практиці: учитель має навчити школярів, як шукати, аналізувати інформацію і як отримувати на її основі нові знання. Таким чином, Інтернет тут є і провідним засобом, й інструментом навчання. В основі асоціативного методу навчання лежить збагачення навчального середовища на базі гіпертехнологій і надання учням можливості вивчати матеріал не в якомусь ієрархічному або взагалі в певному заздалегідь визначеному порядку, а вільно, керуючись асоціаціями, певними уподобаннями. При цьому значна увага приділяється активізації образного мислення. В Інтернеті існує безліч ракурсів, аспектів і позицій освоєння матеріалу. Відповідно до асоціативного методу педагог структурує та організовує навчальне середовище, а шляхи і послідовність роботи в ньому визначаються самими учнями через особисту траєкторію руху за гіперпосиланнями і веб-сайтами.

Для отримання додаткової інформації вчитель може запропонувати учням здійснити дослідження сайтів із тематики, що цікавить або потребує глибшого вивчення. Наприклад, сайтів, де можна відшукати інформацію про епоху, коли жив і творив митець, її культурні та мистецькі надбання; життєпис письменника, його творчий доробок; додаткову інформацію, необхідну для кращого розуміння його творчості; критичні матеріали про твори письменника; документальні фільми про життя митця, художні фільми за його творами тощо).

Розглянемо особливості організації навчального процесу з використанням мережі Інтернет при вивченні в 11 класі теми «Драматургія», що включає 3 уроки:

✓ «Розвиток національного театру (Харківський театр імені І. Франка, «Березіль» Леся Курбаса)), драматургії 1920 – 1930 рр. Микола Куліш. Життєвий і творчий шлях митця. Зв'язок із театром Л. Курбаса. Національний матеріал і вселюдські «вічні» мотиви та проблеми у п'єсах»;

✓ «Сатирична комедія «Мина Мазайло». Особливості сюжету. Розвінчання національного нігілізму, духовної обмеженості на матеріалі українізації (Мина, Мокій, дядько Тарас, тьотя Мотя). Сатиричне викриття бездуховності обивателів, що зрікаються своєї мови, культури, родового коріння»;

✓ «Драматургічна майстерність автора у створенні комічних характерів і ситуацій, у використанні діалогів та ремарок, у мовній характеристиці героїв. Сценічне втілення. Актуальність п'єси в наш час».

Технології проведення навчальних занять визначають форму використання ресурсів Інтернет. Тут може бути кілька варіантів залежно від цілей, які визначає вчитель при проведенні уроку.

Так, при підготовці до першого уроку теми «Драматургія» учням можна запропонувати виконати випереджувальні завдання: підготувати повідомлення про культурне життя, розвиток літератури, освіти та науки, національного театру радянської України в 20-30-х рр. XX ст., зокрема про діяльність театральних колективів в Україні на зламі 20-30-х років минулого століття (наприклад, за такими темами: про «Березіль» Леся Курбаса: «Я обираю березіль...»: як це починалося», «Курбас і «березильці», про Харківський театр імені І. Франка – «Театр нового століття»). Для цього одинадцятикласники можуть скористатися ресурсами мережі Інтернет (які вони можуть відшукати самостійно або отримати конкретні адреси від учителя).

А за матеріалами Державного архіву друку учні можуть на порталі для сімейного перегляду <http://school.xvatit.com>, на сайтах <http://osvita.ua>, http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vkp/2010_11/st_13.pdf, <http://uk.wikipedia.org>, <http://www.ukrlit.vn.ua> відшукати необхідний матеріал про культурне життя у 20-30-ті рр. XX ст., розвиток національного театру, драматургію 1920-1930 рр., зокрема можна он-лайн переглянути фільм «Червоний ренесанс»; про Харківський театр імені І. Франка – на сайтах [www.kievtown.net/ .../national_drama_academical_theatre_of_ivan_franko.htm](http://www.kievtown.net/.../national_drama_academical_theatre_of_ivan_franko.htm); у

Вікіпедії (uk.wikipedia.org/wiki/Березіль), Бібліотеці української літератури (www.ukrlib.com.ua/referats/printout.php?id=651), WWW Енциклопедії Києва (wek.kiev.ua/uk/Березіль_театр) – матеріал про режисерську лабораторію театру «Березіль»; про Леся Курбаса – на сайтах uk.wikipedia.org/wiki/Лесь_Курбас, www.aska-life.com.ua/people/Les_Kurbas.html, <http://timeua.info/240212/55758.html>, www.solovki.ca/camp_20/kurbas_solovki.php, про фотоальбом акторки театру «Березіль», який відшукала харків'янка під підлогою своєї квартири (<http://dozor.com.ua/news/fakti/raznoe/1110681.html>) і який містить рідкісні фотографії Л. Курбаса, про відкриття харківських науковців Харківської державної академії культури про режисера (http://www.ktm.ukma.kiev.ua/show_content.php?id=1330) тощо.

У методиці викладання літератури багато уваги присвячено розгляду життєвого та творчого шляху митця через те, що біографія – це ключ до творчості письменника, а формування образу митця як живої людини, близької учневі, є однією з головних цілей вивчення біографії, проте на практиці, як показують спостереження, саме подання матеріалу, що стосується висвітлення цього аспекту, часто викликає труднощі у вчителя, що призводить до зниження інтересу учнів до предмету. І в цьому випадку нам на допомогу може прийти саме Інтернет, оскільки «використовуючи ресурси мережі Інтернет, можна, інтегруючи їх у навчальний процес, більш ефективно вирішувати цілу низку дидактичних завдань на уроці» [1].

Учитель для більш образного висвітлення біографії письменника може самостійно або з допомогою учнів зробити добірку документальних фільмів про Миколу Куліша. Наприклад, у мережі Інтернет можна відшукати такі фільми on-line: «Микола Куліш. Прощальне літо» із циклу культурологічних програм «Портрет» телекомпанії ГЛАС (<http://www.ex.ua/view/2999762>), «Микола Куліш – розстріляна Україна. Соловки» (<http://www.youtube.com>), «Микола Куліш» із збірки № 4 «Українські митці, репресовані в 30-х роках ХХ ст.» серіалу «Гра долі» (www.hradoli.com/movie.php?id=69). Найцікавіші фрагменти із цих фільмів учні можуть переглянути у ході уроку за умови

підключення кабінету до Інтернету.

Джерелами вивчення біографії М. Куліша можуть стати сайти: Київської міської бібліотеки (http://lib.misto.kiev.ua/UKR/BIOGRAPHY/kulish_m2.txt), що подають матеріали за книгою Н. Кузякіної «П'єси Миколи Куліша», Бібліотеки української літератури (<http://www.ukrlib.com.ua/bio/printout.php?id=180>), «Українська література» (www.ukrlit.vn.ua/biography/kulish.html), де вміщено матеріали з книги Ю. Лавриненка «Розстріляне відродження» (1959) за книгою «Українське слово» (Т. 1., К., 1994), «Лідери нації» (<http://bestpeople.com.ua/persona/268>), «Острів знань» (<http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-bba39ff7d82a>), «Електронна бібліотека Князева» (<http://www.ebk.net.ua/Book/synopsis/biografii/part2/029.htm>), освітній он-лайн ресурс «Літературне місто» (<http://litmisto.org.ua/?p=2310>), «Радіо Свобода» (<http://www.radiosvoboda.org/content/article/24491111.html>) стаття «Винен... бо Куліш» Леся Танюка, режисера театру й кіно, професора Київського державного університету театру, кіно і телебачення імені Карпенка-Карого, «Моє місто – Херсон» (<http://www.mycity.kherson.ua/journal/konstanty11/kulish-m.html>), що містить цікаву інформацію про діяльність М. Куліша у 1917 – 1920 роках одного із дослідників його життя і творчості – Я. Голобородька – доктора філологічних наук, академіка Академії педагогічних та соціальних наук, завідувача кафедри українознавства Херсонського педагогічного університету; на сайті Гіпермаркет Знань (school.xvatit.com/index.php?) можна відшукати розповідь про письменника, його ранні твори, п'єсу «Мина Мазайло»; про Миколу Куліша – драматурга, публіциста, громадського і культурного діяча прочитати на сторінках проекту «Українці в світі. Персоналії» (<http://www.ukrainians-world.org.ua/ukr/.../9539a4766a403921/>); «Літературний ярмарок» вміщує цікавий матеріал про М. Куліша та його творчий доробок, про його дружину – Антоніну Куліш (http://www.lit-jarmarok.in.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=399&Itemid=31); на Херсонському порталі «Artkavun» на сторінці «Теми» в рубриці «Літератори в Таврії» вміщено статтю П. Прядки «Микола Куліш і Олешки:

карби із долі майстра» (<http://artkavun.kherson.ua/mikola-kulish-i-oleshki-karbi-iz-doli-maistra.htm>); для спецпроекту «Сандармох. 75 років розстрілу» і у зв'язку з тим, що у 2012-му році виповнюється 120 років від дня народження Миколи Гуровича Куліша, чиє ім'я асоціюється з Харковом та заголовками його п'єс – «97» або «Мина Мазайло» на сайті http://www.radiosvoboda.org/content/article/_24509525.html розміщена стаття «Куліш і Курбас: спільна творчість і смерть» І. Кремінської, кандидата філологічних наук, доцента кафедри Історія української літератури Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Про Миколу Куліша та його зв'язок із театром «Березіль» можна відшукати інформацію за адресами: <http://www.ukrlit.vn.ua/article/816.html>, www.referatcentral.org.ua/ukrainian_literature_load.php?....

Безпосередній доступ одинадцятикласників у ході уроку літератури до інформаційних ресурсів у режимі on-line за заздалегідь підготовленими адресами (до речі, ці адреси вони можуть дібрати самостійно) є найбільш ефективним і дозволяє учням, використовуючи інформаційні технології XXI століття, виявити свою інформатичну компетентність і не тільки аналізувати матеріали з теми, але при цьому для обґрунтування своїх рішень використовувати додаткові матеріали, крім уміщених у підручнику. Працюючи в комп'ютерному класі в малих групах (2-3 особи), на відповідному етапі уроку протягом 10-15 хвилин можуть здійснити пошукову діяльність в Інтернеті, користуючись рекомендаціями вчителя та переліком вищенаведених сайтів, і дібрати біографічний матеріал, щоб потім презентувати його, висвітлюючи певні періоди життя М. Куліша, його співпрацю з Лесем Курбасом тощо.

На другому уроці за темою «Сатирична комедія «Мина Мазайло». Особливості сюжету. Розвінчання національного нігілізму, духовної обмеженості на матеріалі українізації (Мина, Мокій, дядько Тарас, тьотя Мотя). Сатиричне викриття бездуховності обивателів, що зрікаються своєї мови, культури, родового коріння» в разі необхідності аналізу деяких

епізодів у ході фронтальної роботи можна скористатися текстом п'єси «Мина Мазайло» в електронному вигляді, поданому на сайті «Український цент» (<http://www.ukrcenter.com>) у рубриці «Література» або сайті «Світ слова» (<http://svitslova.com/literatura/teksty/1654-myna-mazajlo-kulish-mykola.html>), спроектувавши його через медіапроектор на дошку.

Крім того, у ході третього уроку учні, акцентуючи увагу на сценічному втіленні п'єси, можуть переглянути on-line фрагменти фільму-вистави за однойменним твором українського драматурга покоління «розстріляного відродження» Миколи Куліша «Мина Мазайло» на Youtube (1 частина – www.youtube.com/watch?v=ohABDBnf3kE, 2 частина – www.youtube.com/watch?v=5V0twnMaHjk), а після перегляду фрагментів обговорити актуальність п'єси в наш час, роблячи посилання на коментарі тих, хто переглянув цей ресурс, наприклад: «Читаєш, дивишся виставу і комок до горла підступає – як же нас обікрадено, забрали в нас таких геніїв, як Куліш»; «Операторам та решті з «Укртелефільму», хто робив це – і їм, звісно ж, дяка. Вони можуть мати втіху, не дарма працювали, коли по 20 із гаком літах воно згодилося – сьогоднішній молоді, як-от ви, якої тоді ще, певно, й на світі не було!». Народний аматорський театр «ГаРмИдЕр» (м. Луцьк) http://www.youtube.com/watch?v=LWyZF7XrpLg&feature=watch_response_rev дає свою відповідь і своє бачення у виставі «Мазайло». Цікавою буде й дебютна робота молодого донецького театру-студії «Слон», яка розмістила трейлер до спектаклю «Квач-не квач» за мотивами п'єси Миколи Куліша «Мина Мазайло» за адресою (<http://www.youtube.com/watch?feature=endscreen&NR=1&v=uETBgnSFgBc>), а відеоролик Київського театру на Подолі «Передчуття Мина Мазайло» (<http://www.youtube.com/watch?v=4VDTHfTF2LM&feature=related>) можна запропонувати школярам спочатку переглянути, а потім – озвучити.

Корисні поради щодо використання можливостей ресурсів Інтернету й завдання для учнів учителі можуть відшукати на сторінках посібника-довідника «Інтернет на уроках української літератури» В. Олефіренка і

С. Олефіренко [4].

Отже, залучаючи інформаційні технології для підготовки й проведення уроків української літератури, ми надаємо учням можливість виявити самостійність і творчий підхід до вибору способів пошуку інформації, уміння знаходити, систематизувати й інтерпретувати інформацію, виділяти головне в інформаційному повідомленні, включати інформацію з Інтернету в систему формування знань, використовувати ці знання, сприймати альтернативні точки зору й висловлювати обґрунтовані аргументи за і проти кожної з них, що є дуже важливо для сучасного інформаційного суспільства.

Література

1. Дегтярьова Г.А. Підготовка вчителя до проведення сучасного уроку в умовах інформатизації освіти / Г.А. Дегтярьова, Т.В. Папернова. / [За заг. ред. Покроєвої Л.Д.]. – Харків : ХАНО, 2011. – 220 с.
2. Інтернет для учителя: [Пособие для системы доп. проф. образования]. – М. : Федерация Интернет Образования, 2005. – 93 с.
3. Морев И.А. Образовательные информационные технологии. Часть 3. Дистанционное обучение: [Учеб. пособие]. / И.А. Морев. – Владивосток : Изд-во Дальневосточного университета, 2004. – 150 с.
4. Олефіренко В.В., Олефіренко С.М. Інтернет на уроках української літератури. [Посібник-довідник для вчителів та учнів 9-11 кл.]. / В.В. Олефіренко, С.М. Олефіренко. – К. : Грамота, 2007. – 208 с.

Комікс. Відоме і нове
(Створення коміксів за творами української літератури
як один із прикладів інтеграції медіаосвіти
у викладання літератури)

Анотація: У статті розглядається такий аспект медіаторчості школярів, як створення коміксів за художніми творами із використанням матеріалів їх екранізацій.

Кожен учитель, незалежно від того, який предмет викладає, повинен вважати, що його предмет – найцікавіший, найважливіший і взагалі... най... Але перед педагогом стоїть надзвичайно важливе завдання переконати в цьому своїх учнів, які часто бувають налаштовані скептично. Сучасних дітей, дітей ХХІ століття, потрібно і зацікавити на уроці, і виховати, і навчити. Звичайно, багато що в цій важливій місії залежить від професійної майстерності, від досвіду, просто від ентузіазму. Адже набагато простіше провести урок, на підготовку якого треба витратити мінімум часу і зусиль. Результативність такого уроку, щоправда, також буде мінімальною. А можна пофантазувати, поцікавитись новинками, виробити свою стратегію і тактику та створити урок, який надовго запам'ятається, стане поштовхом до творчої діяльності твоїх учнів. Знання пріоритетні, але, зрозуміло, що переможцем у цьому житті стане не просто збагачена знаннями людина, а творча, неординарна, харизматична, комунікабельна особистість. І допомогти середньостатистичному випускнику загальноосвітньої школи стати такою особистістю – завдання сучасного вчителя. Інноваційні технології – найнадійніший у цьому помічник.

Ні для кого не секрет, що сучасні діти читають дуже мало, неохоче і не вважають предмети гуманітарного циклу перспективними для створення

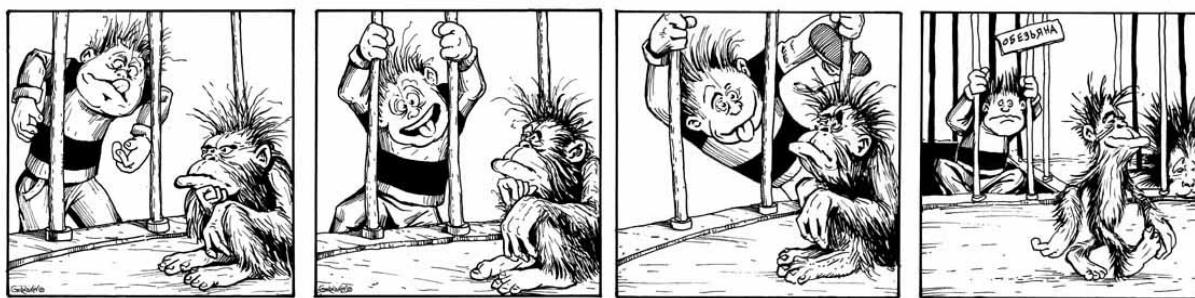
успішної кар'єри. Тому наше завдання – переконати дітей у можливості поєднання їхнього захоплення сучасними медіа і процесу читання, показати перспективи, до яких повинна прагнути освічена людина. Крім того, не варто забувати про вплив медіа на особистість та на їх відносини й аудиторії, що припускають діалогічний взаємозв'язок між медіатекстами і читачами, витоки якого ми знаходимо в «діалозі культур» М. Бахтіна – В. Біблера.

Ураховуючи значний вплив медіа на формування особистості, ми говоримо про необхідність використання їх для досягнення освітніх цілей. У зв'язку з вищесказаним ця стаття є спробою популяризації практично не освоєного виду творчої діяльності, як створення коміксів на уроках української літератури, що, до речі, і є інтеграцією медіаосвіти в такий предмет, як література і спирається на естетичну й культурологічну теорії медіаосвіти, які взаємодоповнюють одна одну. Слід наголосити на тому, що саме уроки літератури орієнтовані на розвиток естетичного смаку, етичних, моральних ідеалів у школярів. Крім того, для аналізу художніх творів варто залучати і теорію розвитку критичного мислення, що доповнює дві попередні концепції сприйняття твору і дозволяє розвинути в аудиторії критичне мислення, зменшити маніпулятивний вплив медіа на школярів і т.ін., а також у ході аналізу тексту створити умови для його глибокого, осмисленого прочитання в «повному обсязі», тобто не тільки самого тексту, а й його підтекстів, закладених і ньому автором. Працюючи з художнім текстом, дитина, як вважає О. Галченков [2], «автоматично» потрапляє в «культурне поле» і розглядає твір з урахуванням приналежності до цієї самої культури. Відповідно, на інтерпретатора поширюються всі закони, що діють в даному «культурному просторі». Практична теорія медіаосвіти передбачає вироблення вмінь використовувати інформаційно-комунікаційні технології для представлення результатів своєї роботи.

Отже, інтегруючи медіаосвіту в навчально-виховний процес, ми розвиваємо медіакомпетентність учнів.

Розглянемо такий аспект медіатворчості, як створення коміксів. Сподіваємося, що цей досвід може стати в пригоді творчому вчителю.

За «Словником іншомовних слів» [7] комікс – це «графічно-оповідний жанр, серія малюнків із короткими текстами, що утворює цілну розповідь». По суті, «коміксом називають твір, у якому є єдність візуальних і вербальних образів, що забезпечує його зв'язність, цілісність і комунікативний ефект» [3]. Перші повноцінні комікси виникли наприкінці ХІХ століття, деякі з них доносили думку без слів і їх відносили до «німих картинок».

Комікси не обов'язково є гумористичними. Сучасний комікс може бути і серйозним, і пригодницьким, і романтичним, і пізнавальним. За об'ємом комікс може складатися як із кількох кадрів, так бути і великим твором. Відомі навіть графічні романи.

В останні роки одержали розповсюдження фото комікси або фотоновели, які фактично є породженням Інтернету. Цей різновид жанру коміксу дуже поширений у Франції, Іспанії, Латинській Америці. Його творці використовують замість малюнків фотографії, екранізації, інсценізації, хоча іноді у фотографії можуть додаватися намальовані герої. Технологія сприйняття фотокоміксу близька до технології сприйняття театральної постановки, у якій вдала мізансцена виражає цілий спектр емоцій.

Комікс називають типово американським і дев'ятим видом мистецтва (після кіно і телебачення). Як відомо, в Америку комікс прийшов зі шпальт європейських газет [5]. Швидко заокеанська земля стала для цього європейського дітища другою батьківщиною і місцем тріумфу. «Золотим віком» коміксів став період з 1956 по 1970 роки [9]. У цей час комікс удосконалюється, усталюються його жанри, тиражі сягають астрономічних величин. Однак витoki прагнення людини зобразити за допомогою малюнка те, що її оточує, сягає аж

ніяк не XX століття, а древніх часів. Пригадаймо наскельні зображення полювань первісного мисливця. Хоч поступово цивілізаційний розвиток призвів до заміни малюнків лаконічними й універсальними буквами, але у випадку з коміксами ми спостерігаємо зворотний шлях: людство від слова стрімко почало повертатися знову до малюнка.

У Радянському Союзі ставлення до коміксу було як до будь-якого прояву буржуазного мистецтва [4]. По-перше, самого терміну «комікс» намагалися уникати, замість нього частіше використовували поняття «історії в малюнках». По-друге, створювалися комікси тільки для дошкільнят. А по-третє, спроби публікації серйозних, пізнавальних коміксів піддавалися критиці, при цьому «небезпечним» був не зміст, а «буржуазна» форма [6].

Щодо витоків коміксу в Україні, то можна з впевненістю стверджувати, що він органічно впливає з наївного українського живопису. Пригадаймо хоча б підписи під портретами козака Мамає. Ось один із них:

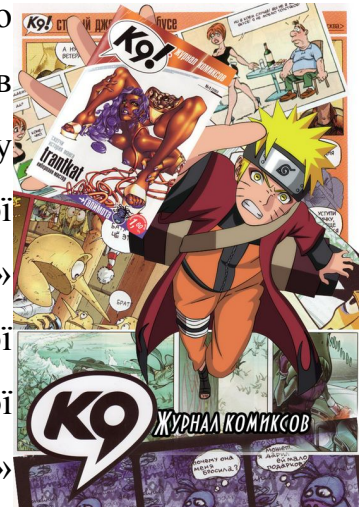
«А що ти на мене дивишся? Хіба не відгадаєш, відкіль родом і як звуть – нічичирк не знаєш. У мене ім'я не одне, а є їх до ката, як попадеши на мого свата. Як хочеш назви, на все дозволяю, тільки крамарем не називай, бо за те полаю. Я ніколи не міряю по аришину, хіба кому із гвинтівки гостинця подарую у спину. Та правда. Стучалось ярмаркувати і з ляхами кожухи на жупани міняти, та й горілочку добре куликати. Гай! Гай! Як я молодий бував, що то в мене за сила була, що, ляхів борючи і рука не мліла, а тепер здається, що і вона сильніша, ніж козак: з ляхами тільки день побитися, плечі і ніхто болять».

Або ж пригадаємо підписи під картинами Марії Примаченко, які самі по собі уже є витворами мистецтва. Наприклад: *«Дивлюсь на підлогу – бачу, то звір, а то людина на коні»*. Чи така назва, яка є віршем-примовкою: *«Хитра лисиця ведмедику каже: «Їж кукурудзу – поправишся», – а собі курочку несе та медок п'є, в ній сила є»*.

Хоча дослідження такого феномену, як підписи під живописними полотнами народних художників-примітивістів – це предмет окремого вивчення, усе ж очевидно є схожість естетичних і психологічних коренів цих

підписів і коміксів [8].

Щодо власне українського коміксу, то, на жаль, він не існує. Журнал намальованих історій, коміксів і манга «К9», що видавався в Україні до 2009 року, на жаль, друкував переважно переклади. Проте з'явилися спроби у коміксах викласти твори класичної української літератури. Так київське видавництво «Грані-Т» 2008 року для популяризації української класичної літератури підготувало серію «Класні комікси», до якої увійшло сім книжок, серед яких «Конотопську відьму» Квітки-Основ'яненка, «Хазяїна» Карпенка-Карого, «Кайдашеву сім'ю» Нечуя-Левицького, «Захара Беркута» Франка, «Ніч перед Різдом» Гоголя, «Мину Мазайла» Куліша, «Москаля-Чарівника» Котляревського.

Отже, комікс – це поєднання візуальних і вербальних образів. Щодо способу передачі вербальної інформації, то в коміксах він специфічний [9]: репліки дійових осіб знаходяться у філактері, або, так званий, «мовній хмарці» чи «мовній бульбці». Погляд читача вихоплює спочатку малюнок, а потім читає слова, вміщені у філактері. Після сприйняття тексту читач знову повертається до малюнка, намагаючись співставити жести, вираз обличчя, зображення на дальньому, загальному чи середньому планах із отриманою із «мовної хмарки»

інформацією, «вмонтовує» даний фрагмент коміксу в сюжетний ланцюжок усього твору. Фактично маємо формулу сприйняття коміксу: візуальний образ – вербальний образ – візуальний образ – узагальнення. Текст у філактері, як правило, дуже лаконічний, переважно це діалогічні репліки, хоча можливий і монолог. Цим, а також наявністю в коміксі трьох мольєрівських єдностей, він наближається до драматичного твору. У коміксі можливі також авторські ремарки, які ми з учнями домовилися розташовувати у філактерах прямокутної форми під ілюстрацією.

Хочемо наголосити, що комікс – це принципово новий, ефективний, на жаль, малодосліджений, а в Україні взагалі не досліджений спосіб організації навчальної діяльності. Перші спроби впровадити комікс в освітній процес у початковій школі роблять російські методисти, беручи на озброєння великий досвід європейських та американських освітян [4]. Але якщо говорити про дидактичний потенціал дев'ятого виду мистецтва, то матимемо на увазі не сприйняття створеного професіоналами твору, а процес його створення учнями 9-11 класів. Методикою створення коміксу та дослідженням значення цього виду творчої діяльності до сих пір не займався ніхто. Тому великого схвалення заслуговує досвід японських методистів, які, розуміючи величезний творчий потенціал цього виду діяльності, учать дітей створювати комікси. Створення коміксу – це перш за все шліфування процесів аналізу і синтезу, вироблення вмінь відділяти головне від другорядного, осмислення елементарних відомостей про фізіогноміку, психологію жесту тощо.

Як же ми працюємо над створенням коміксів? Якщо відверто, то більшість учнів не володіє навичками малювання, але має бажання взяти участь у діяльності, яка вимагає неординарних рішень і ще й потребує залучення до їх розв'язання сучасних технологій. Саме для таких учнів було прийнято компромісне рішення: створюємо комікси на основі ілюстрацій професійних художників або ж фотокомікси, в основі яких фотографії, кадри із художніх фільмів – екранізацій художніх творів, кадри із відеозаписів театральних вистав, які знаходимо в мережі Інтернет. Оцінюючи фотокомікси, звертаємо увагу на те,

як учні, скориставшись відеорядом, створеним іншими користувачами Інтернету, вибудовують свою сюжетно-подієву конструкцію, як встановлюють логічні зв'язки між, здавалось би, неспівставними кадрами, як справляються із монтажними стиками, як, врешті-решт, відображають ідейний задум автора. Крім того, не забуваємо про те, що ставлячи перед учнями завдання створити комікс, ми фактично допомагаємо їм оволодіти спеціальними прийомами запам'ятовування змісту виучуваного твору. Практика показала, що, попрацювавши над коміксом, дитина значно збільшує обсяг того, що запам'ятовує, не сплутує послідовність подій у прочитаному творі навіть через тривалий час.

Спираючись на власний досвід, вважаємо, що в коміксів (фотокоміксів) як виду творчої діяльності значні перспективи і можливості. По-перше, сам по собі комікс і процес його створення відкриває методи чергування візуальної та вербальної інформації з метою полегшення її засвоєння. По-друге, створення коміксу пробуджує бажання моделювати світ, у якому дитина хотіла би жити сама, тобто підштовхує до вибудовування власного майбутнього.

Чи існують правила створення коміксів? Разом з учнями намагаємося створити власні, керуючись інтуїцією та спираючись на елементарні знаннями з психології, фізіогноміки, колористики, кіномови тощо. Намагаємося на всі питання, що виникають у процесі роботи над коміксом, відповісти, користуючись методом проб і помилок: створюємо, помиляємося, виправляємо, редагуємо, шліфуємо, прагнемо до досконалості. Етапи роботи над коміксом подаються у додатку 1.

Надзвичайно цікавим є обговорення й оцінювання коміксів, яке відбувається у групах за розробленою таблицею (додаток 1).

Переконані, що хоча не всі учні стануть у майбутньому художниками, вони ніколи не залишаться байдужими ні до живопису, ні до фотографії, ні до будь-якої друкованої продукції, ні до справжнього кіно, театру, зможуть оцінювати композицію, ракурси, деталі, плани, освітлення, тобто матимуть розвинений смак, відчуття прекрасного, стануть насправді творчими особистостями. І,

звичайно, знатимуть українську літературу.

Ураховуючи, що драматичний твір і комікс (надалі використовуватимемо більш поширений термін «комікс» замість «фотокомікс») – це споріднені жанри мистецтва, які схожі між собою лаконічністю реплік, наявністю ремарок, класичними Мольєрівськими трьома єдностями – місця, часу та дії – логічним є складання коміксу під час вивчення сатиричної комедії Миколи Куліша «Мина Мазайло». Як зазначалося раніше, створенню будь-якого коміксу передую складання так званого сюжетно-подієвого ланцюжка. Але у випадку з п'єсою «Мина Мазайло», пам'ятаючи про специфіку цього невмирущого твору, така робота із текстом буде малоефективною. Адже якщо говорити про сюжетну лінію комедії, то вона не дуже багата на події: рішення Мيني змінити прізвище – візит учительки «правильних проізношень» – приїзд тьоті Моті із Курська – поява дядька Тараса – початок дискусії щодо зміни прізвища – прийняття остаточного рішення щодо зміни прізвища – звільнення Мيني Мазайла-Мазеніна з посади «за систематичний опір українізації». За твердженням Леся Курбаса, змістом п'єси «Мина Мазайло» є не дія, а певна ідея. Такою ідеєю в п'єсі є засудження міщанства, національної упередженості та зверхності. Вона проявляється найменше у вчинках героїв. Ця ідея – у висловлюваннях персонажів, у їх ставленні до процесу українізації, до зміни прізвища головним героєм, але якщо зосередити увагу учнів лише на подіях, то навряд чи вони зможуть зробити висновок, чому ж п'єсу називають філологічною, чому стверджується, що найголовніше в п'єсі – це мовне питання, точніше ставлення до нього персонажів – представників різних ідеологій. І тут на допомогу вчителю може прийти комікс.

Як Ви вже зрозуміли, процес створення коміксу носить моделюючий характер, тобто, створюючи комікс, дитина не просто добирає ті чи інші ілюстрації, а й перетворює вербальний образ у візуальний, а потім останній знову у вербальний, а отже, відшліфовує такі процеси мислення, як аналіз і синтез, вміння відділити головне від другорядного, бачить суть, головну ідею художнього твору. Таким чином, створення коміксу якнайкраще підходить для

роботи над п'єсою «Мина Мазайло», про яку Юрій Лавріненко писав: «Персонажі схоплені в... найсуттєвіших і оголених рисах. ..., немов маски старого вертепного українського театру чи *commedia dell'arte*».

Ставлячи перед учнями завдання створити комікс, підкреслюємо, що перед нами комедія не характерів, а ідеологій, і тому просимо створити не звичні для нас, а тематичні комікси, а саме комікси, у яких були б представлені репліки персонажів, що доводять, наприклад, такі тези:

- П'єса «Мина Мазайло» – філологічний водевіль;
- Утілення теми українізації у п'єсі «Мина Мазайло».

У ході роботи над цим домашнім завданням було запропоновано скористатися фільмом-виставою «Мина Мазайло», який був знятий 1991 року «Укртелефільмом» і відеозапис якого можна відшукати на YouTube. При створенні коміксу учні використовують знання, отримані ще у 9 класі на факультативних заняттях курсу «Українська література у комп'ютерному світі» і самотужки.

Наводимо приклад одного із коміксів, складеного 2012 року ученицею Мариною Ш. (додаток 2). При створенні коміксу старшокласниця скористалася певними репліками, які, з її точки зору, найглибше допомагають розкрити основну думку. Вибір нею саме цих реплік свідчить, що вона зрозуміла: Микола Куліш показує проблему українізації з різних ідеологічних позицій, щоб п'єса стала максимально правдивою, такою, що і в наш час підштовхує глядача / читача до політичних, філософських і життєвих узагальнень, роздумів над долею мови, народу, держави.

Подальше обговорення в класі створеного коміксу доводить, що виконання домашнього завдання саме в формі створення коміксу дає старшокласникам можливість глибоко проникнути в авторський задум, озброює їх глибокими знаннями, що утворюються в результаті мимовільного запам'ятовування, підтверджують здатність учнів критично, творчо й образно мислити.

Отже, процес створення коміксів до художніх творів – один із інноваційних способів інтенсифікації процесу навчання, який дозволяє учням зрозуміти

глибину авторського задуму, озброїти усвідомленням актуальності твору, шліфує процеси формування та розвитку критичного мислення і є прикладом інтеграції медіаосвіти в навчально-виховний процес на сучасному етапі розвитку школи.

Література:

1. Васильева Е.Е. Закономерности запоминания и повторения. / [Электронный ресурс] / Е.Е. Васильева. / Режим доступа: http://www.elitarium.ru/2012/01/27/zakonomernosti_zapominanija_povtorenija.html
2. Галченков А.С. Модель, интегрирующая медиаобразование в уроки литературы в 5–6 классах / А.С. Галченков. // Дистанционное и виртуальное обучение. – 2012. – № 4. – С. 34-41.
3. Горнаков А. Виды и определение комиксов. / [Электронный ресурс] / А. Горнаков. / Режим доступа: <http://rugraph.com/o-komiksah.html>.
4. Комикс в образовании: есть ли польза от дела? (Материалы дискуссии) // Народное образование. – № 9 (1322). – 2002. – С. 131.
5. Комиксы о супергероях как универсальный код современной американской культуры. / [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.krupaspb.ru/search.html?op=2&srchtext=%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D0%BA%D1%81%D1%8B+%D0%BE+%D1%81%D1%83%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B3%D0%B5%D1%80%D0%BE%D1%8F%D1%85+%D0%BA%D0%B0%D0%BA+%D1%83%D0%BD%D0%B8%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%8B%D0%B9+%D0%BA%D0%BE%D0%B4+%D1%81%D0%BE%D0%B2%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B9+%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9+%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D1%8B>.
6. Особенности восприятия комикса дошкольниками. /

[Електронний ресурс] / Режим доступа: www.referatnatemu.com/

7. Словник іншомовних слів. К., Головна редакція УРЕ, 1974.
8. Современный американский комикс как лингвосоциокультурный феномен. / [Електронний ресурс] / Режим доступа: http://www.bibliofond.ru/download_list.aspx?id=512506.
9. Сонин А.И. Комикс как знаковая система: психолінгвістическіе исследования (на материалах франкоязычных комиксов). / [Електронний ресурс] / А.И. Сонин. [Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук]. Барнаул, 1999. – 236 с. / Режим доступа: <http://www.dissercat.com/search?keys=%D0%A1%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%BD%20%D0%90.%D0%98.%20%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D0%BA%D1%81%20%D0%BA%D0%B0%D0%BA%20%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%8F%20%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0%3A%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D0%B2%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5%20%D0%B8%D1%81%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F>.

Додаток 1

1. ЕТАПИ РАБОТИ НАД КОМІКСОМ (ФОТОКОМІКСОМ):

- створення сюжетного ланцюжка;
- добір джерел ілюстрацій в Інтернеті;
- розміщення ілюстрацій у логічній послідовності, моделювання причинно-наслідкових зв'язків між ними;
- створення коміксу в графічному редакторі Microsoft Windows Seven, «Paint» за алгоритмом (додаток 2);
- презентація виконаної роботи, її захист;
- обговорення у групах, оцінювання.

2. ПОСЛІДОВНІСТЬ СТВОРЕННЯ КОМІКСУ

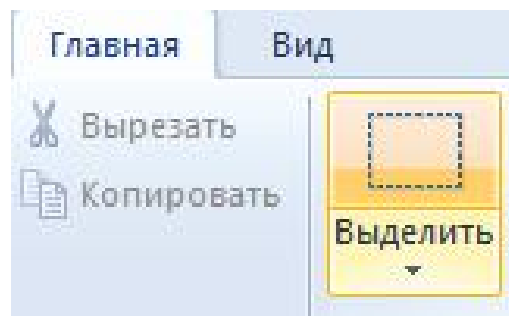
Для безпосереднього створення одного кадру коміксу потрібно зробити декілька нескладних дій у будь-якому графічному редакторі. Ми розглянемо стандартний графічний редактор Microsoft Windows Seven, «Paint».

1. Знаходимо потрібний нам малюнок, кадр із фільму тощо.

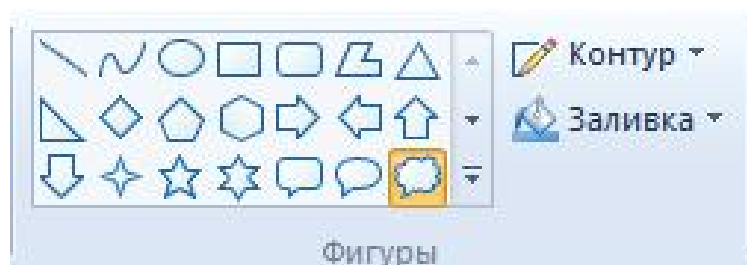
1.1. Зробити кадр із будь-якого відео файлу можна комбінацією клавіш **Alt+PrtSc** (Print Screen).

2. Імпортуємо зображення до нашого графічного редактора за допомогою комбінації **Shift+Insert** (цю дію виконуємо після п. 1.1.) або перетягуємо потрібне до редактора.

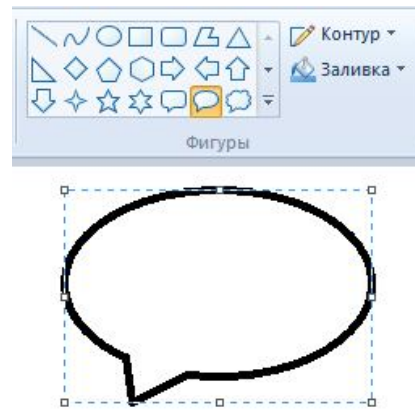
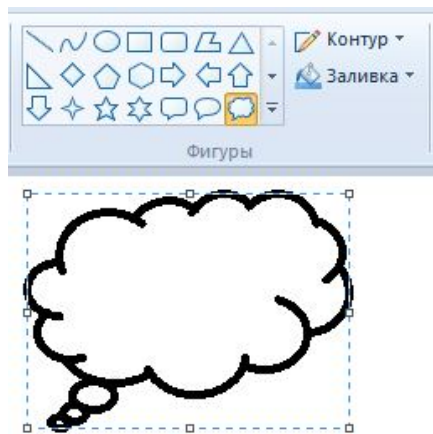
3. Якщо необхідно, то зображення можна обрізати за допомогою кнопки «**Выделить**» на головній панелі.

4. Після отримання потрібного результату переходимо до розміщення «мовних хмарок» (філактерів). Для цього ми обираємо потрібний пункт у розділі «**Фигуры**».

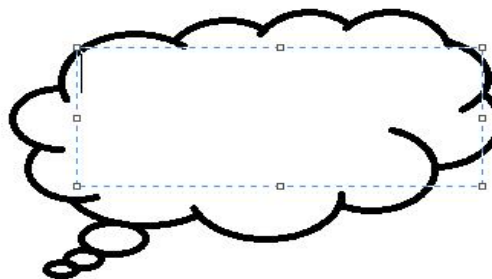

5. Визначаємо місце, де нам потрібно розташувати «хмарку», за допомогою миші обираємо її розмір та стиль.

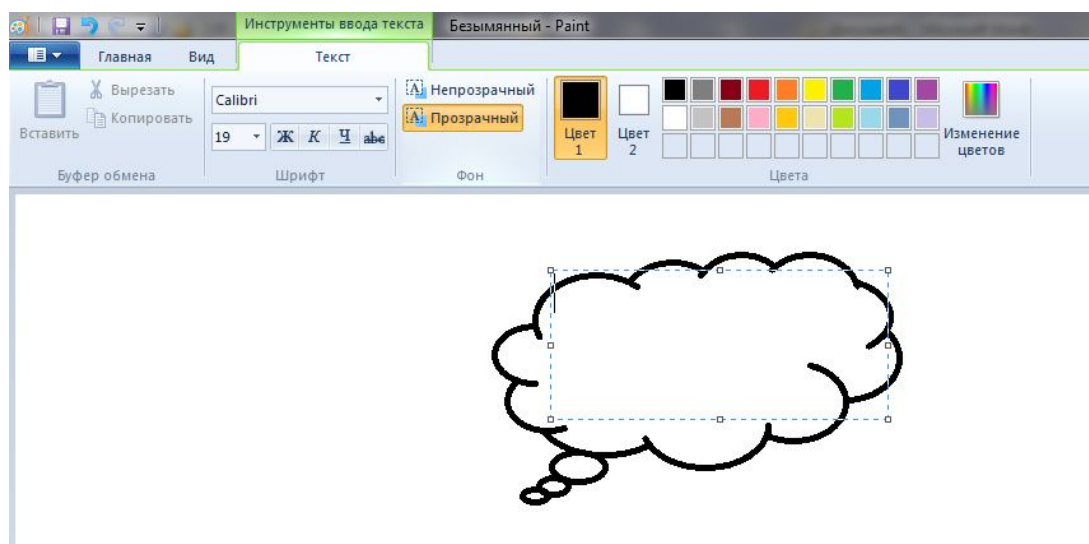

6. Для розміщення тексту обираємо пункт головного меню «Текст», який позначений буквою

7. Після натискання на пункт «Текст» вказуємо розмір потрібного текстового поля.

8. Для вибору потрібного шрифту, стилю тексту або його кольору потрібно натиснути на пункт меню «Текст» та почати набирати.

9. Після завершення зберегти зображення в будь-якому зручному форматі за допомогою кнопки «**Сохранить**» або комбінації клавіш **Ctrl+S**.

3. ТАБЛИЦЯ ОЦІНЮВАННЯ КОМІКСІВ (ФОТОКОМІКСІВ)

Група №	Відповідність обраній темі, глибина її розкриття	Зрозумілість, логічність	Інформативність	Естетичне оформлення	Об'єм	Креативність
	3 б.	2 б.	2 б.	2 б.	2 б.	1 б.

4. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК ДЛЯ РОБОТИ НАД КОМІКСОМ

КОМІКС (англ. *comics*, множ. від *comic* – смішний, комічний) – графічно-оповідний жанр, серія малюнків із короткими текстами, що утворює цільну розповідь.

ФІЛАКТЕР – репліка, оформлена у вигляді «мовної хмарки», «мовної бульки», яка передає мову чи думку персонажа.

ДЕТАЛЬ – зображення конкретного об'єкта крупним планом для привабливості уваги.

КРУПНИЙ ПЛАН – виділення об'єкта з фону для привабливості уваги.

СЕРЕДНІЙ ПЛАН – виділення двох і більше об'єктів.

ЗАГАЛЬНИЙ ПЛАН – зображення місця дії.

ДАЛЬНИЙ ПЛАН – показ дуже малого об'єкта на тлі ландшафту.

РАКУРС – точка зйомки; зображення об'єкта з різних точок зору. Дас можливість всебічно показувати подію, явище чи образ, створюючи монтажну метафору.

ФІЗІОГНОМІКА – учення, за яким характер і психологічні властивості людини можна встановити через її риси обличчя – ніс, губи, брови, вуха тощо.

Утілення теми українізації у п'єсі «Мина Мазайло»

(робота учениці 11-А класу Харківського ліцею № 89 Марини Ш.)

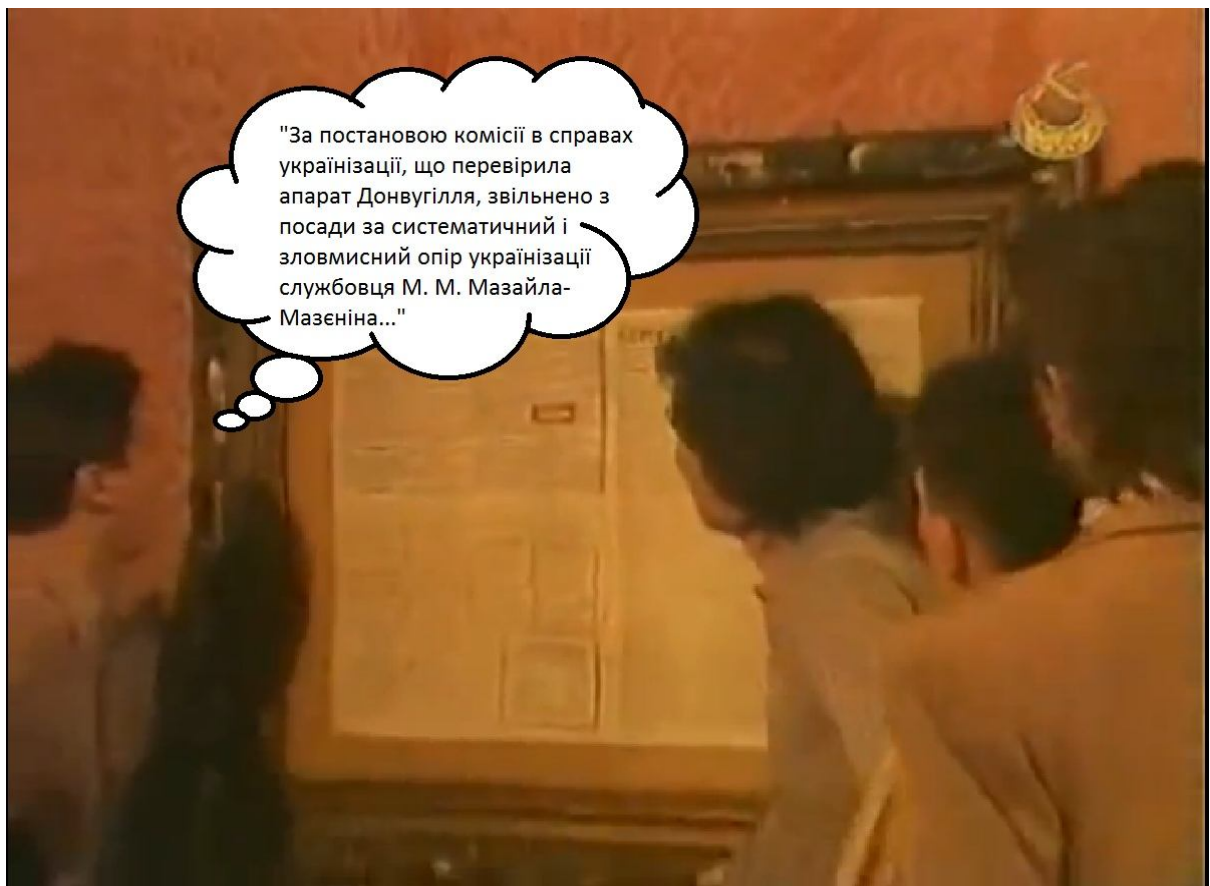

Та в "Днях Турбіних" Альоша, ти знаєш як про українізацію сказав: все це туман, чорний туман, каже, і все це минеться. І я вірю, що все це минеться. Зостанеться єдина, неподільна...

А по-моему. гораздо приличнее бить изнасилованной, нежели українізированной.

Застосування тестових технологій під час вивчення життя і творчості Миколи Куліша

Анотація: При плануванні роботи з тестовими завданнями вчитель повинен урахувати й те, що вони, як правило, відображують інформацію в узагальненій формі, тому сприяють розвитку умінь систематизувати та підсумовувати вивчений матеріал.

Вивчення творчості М. Куліша, ім'я якого довгий час замовчувалося, не тільки відкриває сторінки української історичної та літературної спадщини, але й обумовлене на сьогодні сучасним станом суспільної свідомості, якому необхідна ідея національної консолідації, усвідомлення того, що є народ. Актуальною є творчість М. Куліша й тому, що його творча постать дарувала світові неповторний талант драматурга як одного з творців новітнього модерного українського театру.

При вивченні біографії та літературної спадщини М. Куліша великі можливості для вчителя не лише для контролю, але й для формування системи знань учнів дає використання на уроках і різних їх етапах завдань у тестовій формі. Застосування тестових технологій активізує навчально-виховний процес, є важливим в організації самостійної роботи учнів як у класі, так і вдома, оскільки дає змогу не лише вивчити певний матеріал за творчістю письменника, а й одержати нові результати, дати відповіді на поставлені завдання, поглибити знання.

Драматург Микола Куліш жив в епоху колосальних історичних потрясінь, його письменницька діяльність тривала всього десять років. Життя і творчість М. Куліша, безперечно, є засобом морального та світоглядного виховання учнів, тому робота з тестовими завданнями повинна підпорядковуватися загальним цілям уроку, не бути довільною, схематичною.

Проектуючи місце тестових завдань при вивченні життєвого і творчого шляху драматурга, учителю насамперед важливо подбати про їх варіативність, рівень трудності, частоту застосування на уроках, продумати, на яких етапах уроків доцільно застосовувати тестові завдання. Крім цього, ефективність використання тестових завдань у навчальному процесі залежить від їх якості, змістового наповнення, форматів завдань, які пропонуються учням. Робота з тестовими завданнями дає змогу оперативно здійснити поточний контроль знань учнів, дозволяє виробити навички самоконтролю. Зокрема, за результатами виконання тестових завдань, які учень отримує для самостійного опрацювання, він може здійснити попередній самоаналіз якості вивченого матеріалу. Із цією метою можна запропонувати символи, які відображують ступінь просування учня у вивченні певного матеріалу: + (знаю добре), ? (треба повторити), ! (треба вивчити). При використанні цих позначок усіма учнями класу можна узагальнити результати виконання тестових завдань, наприклад, за біографією М. Куліша, та відобразити (у відсотках) ступінь просування учнів у вивченні даної теми.

На сьогодні існує достатньо велика база тестових завдань з української літератури, що дозволяє вчителю творчо підійти до їх використання в навчальному процесі, визначити рівень та обсяг самостійної роботи учнів на уроці чи в позаурочній діяльності. Однак найчастіше – це зразки типових тестових завдань, які пропонуються учням під час проведення зовнішнього незалежного оцінювання. Тому творча лабораторія вчителя української літератури повинна поповнюватися різними тестовими завданнями, наприклад, на встановлення логічної послідовності, завданнями з короткою відповіддю, із пропуском відповіді, ланцюжковими відповідями тощо. Окремі проблеми застосування тестових завдань у навчальній діяльності на уроках української літератури можуть бути пов'язані з нерозумінням учителем ролі використання тестових завдань у навчальному процесі, коли дітям відповідна діяльність або не пропонується зовсім, або школярі

працюють із тестовим завданнями переважно на уроках тематичного оцінювання. Те ж відбувається, якщо вчитель пропонує роботу з тестовими завданнями, відкидаючи мотиваційний аспект, не дбає про місце тестових завдань у реалізації ідей уроку чи змістове наповнення того навчального матеріалу, що найбільш необхідний і корисний для учнів (мова йде не лише про матеріал підручника та знання текстів художніх творів, а й про додаткові джерела знань).

При плануванні роботи з тестовими завданнями вчитель повинен урахувати й те, що вони, як правило, відображують інформацію в узагальненій формі, тому сприяють розвитку умінь систематизувати та підсумовувати вивчений матеріал. Саме тому завдання в тестовій формі доцільно застосовувати і для ефективної організації самостійної роботи школярів вдома. Зокрема з метою розвитку навичок самоконтролю доцільно пропонувати учням *текстові* тестові завдання з пропуском відповідей, після роботи з якими учень може перевірити правильність відповідей за підручником, хрестоматією, додатковим навчальним посібником або інформацією, розміщеною на картці. У таких завданнях учень отримує фрагменти тексту, у яких пропущені ключові слова. Порівнявши власні відповіді й оригінал тексту підручника, наприклад, біографії М. Куліша, школяр може самостійно визначити, який матеріал йому необхідно вивчити більш детально.

Приклад тестового завдання з пропуском відповідей до вивчення біографії М. Куліша.

1. Запишіть відомості, які пропущені в даному тексті.

Заарештованого у _____ році, згодом засудженого до _____ років ув'язнення, Миколу Куліша разом із _____ на честь двадцятих роковин Великого Жовтня 3 листопада _____ року після повторного суду, було розстріляно в урочищі Сандармох (Карелія): вони всі, як і колись у будинку «Слово», знову були разом.

Матеріал для самоперевірки надається учням на картці після виконання завдання.

Заарештованого у 1934 р., згодом засудженого до 10 років ув'язнення, Миколу Куліша разом із Лесем Курбасом на честь двадцятих роковин Великого Жовтня 3 листопада 1937 р. після повторного суду, було розстріляно в урочищі Сандармох (Карелія): вони всі, як і колись у будинку «Слово», знову були разом.

Додатковий матеріал, який може надати вчитель до цього завдання

*1997-й рік, рік шістдесятиріччя соловецької трагедії і Великого Терору, став у цьому сенсі переломним. Директорові Науково-дослідного центру Санкт-Петербурзького «Меморіалу» В.В. Йофе поталанило, нарешті, розшукати останні страшні документи. Це розпорядження про розстріл 1116 соловецьких в'язнів і рапорт заступника начальника АХУ УНКВД Ленінградської області капітана Держбезпеки Матвєєва про приведення вироку у виконання. Виявлено розстрільні протоколи № 81, 82, 83, 84 і 85 засідань особливої трійки УНКВД Ленінградської області. Капітан Матвєєв за 5 днів власноручно розстріляв із револьвера **тисячу сто одинадцять** чоловік (один із п'ятірки тих, що лишилися, помер у дорозі, чотирьох відправили до Києва й Одеси). Напівзамерзлих в'язнів привозили в машині, клали біля вже викопаних ям, і чекіст Матвєєв стріляв їм у потилицю. Якщо йому здавалось, що розстріляний ще живий, він брав у руки ломик і троцькив лежачому череп. У перший день (27 жовтня) він розстріляв 208 чоловік, у другий (1 листопада) – 210, у третій (2 листопада) – 180, у четвертий (3 листопада) – 265, у п'ятий (4 листопада) – 248. У списку за 3 листопада під номером 177 був зазначений Микола Куліш, під номером 178 – Лесь Курбас. Вони й тут були нерозлучні (Лесь Танюк).*

Інші тестові завдання з пропущеними відповідями.

1. Відновіть зміст тексту, заповнивши пропуски.

Куліш-драматург починається з п'єси _____, яку він задумав ще в

Олешках у _____ році, а завершив у місті _____ у _____ році.

Матеріал для самоперевірки (який може бути запропонований також як пошукова робота): *Куліш-драматург починається з п'єси «97», яку він задумав ще в Олешках у 1923 році, а завершив в Одесі у 1924 році.*

2. Відновіть зміст тексту, заповнивши пропуски.

Такі _____ п'єси _____ М. Куліша, _____ як _____

_____ – це трилогія про українське село 1919 – 1930 рр. і водночас трагічний літопис загибелі українського села. Характерною є вимога видавництва у 1934 р. змінити назву останньої п'єси: у словах п'єси _____ вбачали символ знищення села під час колективізації.

Матеріал для самоперевірки:

«97», «Комуна в степах» (1925, 1931), «Прощай, село!» (1933) – трилогія про українське село 1919 – 1930 рр. і водночас трагічний літопис загибелі українського села. Характерною є вимога видавництва у 1934 р. змінити назву останньої п'єси: у словах «Прощай, село!» – вбачали символ знищення села під час колективізації.

Використання тестових завдань дозволяє активізувати навчальний процес за умови, що завдання будуть спрямовані на підвищення мотивації учня до удосконалення та поглиблення знань. Таким чином, можна сказати, що вчитель, добираючи зміст тестових завдань до вивчення життя та творчості М.Куліша, повинен дотримуватися принципів значущості навчального матеріалу, наукової достовірності, репрезентативності, зростаючої трудности, варіативності, системності, комплексності, взаємозв'язку змісту й форми. Стимулювання навчальної діяльності, необхідне для розвитку в учнів зацікавленості до вивчення нової теми, можна також досягти за рахунок використання цікавих пізнавальних завдань у тестовій формі, до яких учитель (або учень) додає коментарі. Наприклад,

пропонується таке ланцюжкове завдання:

1. У Харкові в 30-их роках Микола Куліш мешкав у будинку, що мав назву

А «Мова»

Б «Слово»

В «Культура»

Цей будинок знаходився в Харкові

1 на вулиці Культури

2 на вулиці Пушкінській

3 на вулиці Сумській

Додаткова інформація, яку може надати вчитель (учень) до цього завдання

У 1930 р. родина М. Куліша, яка мешкала тоді в Харкові на колишній Михайлівській площі (зараз площа Руднева), переїжджає до третього під'їзду на третій поверх до квартири № 33 у славленого будинку «Слово» (зараз це вулиця Культури, 9, а колись – Барачна).

Тестові завдання доцільно використовувати і в груповій діяльності. При цьому тестове завдання повинно бути таким, щоб учні могли обговорювати, аргументувати можливий варіант відповіді. Отже, їх доцільно використовувати на етапі закріплення знань. Так, при вивченні біографії М. Куліша вчителів важливо підкреслити окремі віхи життєтворчості письменника, а при закріпленні вивченого шляхом застосування тестових завдань перевірити, наскільки міцно учні засвоїли навчальний матеріал і як вони в ньому орієнтуються. Зокрема, яскравим фактом біографії письменника була організація М. Кулішем у Херсоні загону з 1500 олешківських утікачів, відомого під назвою «Першого Українського Дніпровського Полку». Згодом Ю. Яновський у романі «Вершники» описав ці події у новелі «Батальйон Шведа», де в образі Данила Чабана вивів самого М. Куліша. Подібну ситуацію можна дослідити при вивченні останніх років творчості письменника, запропонувавши учням створити за цим матеріалом

ланцюжкові завдання, які скомпоновані з різних видів тестових завдань. Приклад одного з них подано нижче.

1. Останній драматичний твір М.Куліша

А «Мина Мазайло»

Б «Маклена Граса»

В «97»

Г «Патетична соната»

Дія цього твору відбувається в

1) українському селі

2) Польщі

3) Харкові

В образі демонського грача у п'єсі виступає

Коментар до цього завдання. 1933-1934 роки в житті М. Куліша та його друзів проникнуті підступаючим трагізмом. Восени 1933 року Кулішеві з Курбасом ще вдалося поставити у «Березолі» «Маклену Грасу». Ця п'єса виявилася останнім доробком письменника, який побачила публіка. Та правляча верхівка прекрасно збагнула підтекст драми, те, що твір не про Польщу, а про Україну, що демонським грачем у ній виступає компартія. П'єсу було невдовзі заборонено.

Цей та інший матеріал може бути запропонований для домашнього завдання або для групової роботи учнів, коли на основі вивчення біографії перша група учнів створює ланцюжкове завдання, друга – завдання на встановлення відповідності, третя – завдання на встановлення послідовності, четверта – завдання з кількома правильними відповідями. Така діяльність добре розвиває логічні та комунікативні здібності дітей, сприяє глибшому розумінню суті навчального матеріалу. Найкращі з цих завдань можна використати під час повторення матеріалу по творчості М. Куліша при підготовці учнів до зовнішнього незалежного оцінювання.

Один із найцікавіших періодів у житті і творчості М. Куліша пов'язаний із Харковом. Як відомо, до цього міста він переселився у серпні 1925 р., але саме тут нарешті дістав можливість зосередитися на літературній праці. Оскільки Харків був тоді столицею України, у ньому вирувало бурхливе життя. Тому, вивчаючи цей період творчості М. Куліша, для вчителя важливо зосередитися на атмосфері гострих політичних дискусій у Харкові, які відбувалися і в літературному середовищі, центром яких стали статті й памфлети М. Хвильового про шляхи розвитку національної культури. Як відомо, М. Куліш був соратником М. Хвильового, а в січні 1927 р. став одним із його наступників як президент ВАПЛІТЕ. Про Хвильового М. Куліш взагалі відзивався якнайкраще: «Це наш натхненник! Він перший нам відкрив очі на Україну».

Оскільки формування образу митця як живої людини, близької учневі, є однією з головних цілей вивчення біографії М. Куліша, який у буремні й непрості 20-30-і роки зміг зберегти своє неповторне «я», школярам після уроку ознайомлення з біографією М. Куліша, коли відбулося певне змістове та емоційне сприйняття постаті письменника, з метою поглиблення та зміцнення знань можна надати можливість самостійно (або як домашнє завдання) розробити тестові завдання до біографії драматурга, що відображали б найбільш важливі віхи життєвого та творчого шляху митця. Таке завдання дасть учням змогу поміркувати над тим, у чому велич, неповторність, індивідуальність М. Куліша. Це можуть бути закриті завдання з однією чи кількома правильними відповідями, ланцюжкові завдання, завдання з пропуском чи доповненням відповідей, завдання на встановлення правильної логічної послідовності та ін.

Ще один вагомий етап у житті М. Куліша, який відобразився і на біографії, і на творчому методі драматурга, і на ренесансі українського театру – це зустріч із Лесем Курбасом та «Березолам». Відбулося взаємозбагачення режисерськими й драматургічними задумами, без чого не може бути істинного театру. Це була творча лабораторія української драматургії, і

Куліш на рівні з іншими був справжнім співтворцем нового українського театру. Цей відрізок біографії можна запропонувати учням вдома викласти через тематичний блок тестових завдань «М. Куліш і Лесь Курбас», а на наступному уроці здійснити презентацію цих завдань, визначити найцікавіші за змістом та за форматами.

З огляду на те, що вчитель може пропонувати учням різноманітні тестові завдання, треба пам'ятати, що це також позитивно впливає на мотиваційний аспект навчання. Наприклад, при вивченні життя і творчості М. Куліша на етапі актуалізації бажано запропонувати учням асоціативні тестові завдання, які дозволяють творчо підійти до відповіді. Приклад такого тестового завдання пропонується нижче (у даному разі це завдання закритого типу з кількома правильними відповідями, що утворюються на основі асоціацій, які виникають в учнів: М. Куліш і митці, причетні до театру; М. Куліш і письменники, які працювали у 20-30-і роки; М. Куліш і письменники, які працювали в Харкові тощо).

1. Установіть асоціативні зв'язки між М. Кулішем та іншими українськими письменниками і митцями

П. Тичина	Лесь Курбас
В. Симоненко	О. Довженко
М. Хвильовий	М. Рильський
М. Куліш	Остап Вишня

Творча лабораторія вчителя безмежна. Але й учнів треба вчити бути будівничими. Тому школярам можна запропонувати такий вид діяльності, як перетворення тестових завдань певного виду в інший, наприклад, тестове завдання з однією правильною відповіддю трансформувати в ланцюжкове. Для цього учні одержують у готовому вигляді першу або другу частину ланцюжкового завдання, скажімо, таку:

Діяльність М. Куліша-драматурга найтісніше пов'язана з

А Дніпропетровським театром ім. Т.Г. Шевченка

Б «Березолем» (Харків)

В театром ім. І. Франка (Київ)

Далі учні самостійно добудовують іншу частину завдання. Даний вид діяльності можна запропонувати і для групової роботи.

Окремим етапом у творчості М. Куліша була робота над сатиричною комедією «Мина Мазайло». На відміну від трилогії про життя українського села 20-х років, ця п'єса відображала нові погляди письменника-драматурга на життя, зацікавлення зростаючою гостротою національної проблеми. «Табір міщанський, трухлявий, огидний, ой як тебе ненавиджу я», – говорив Микола Куліш. Наприкінці 1928 р. він написав комедію «Мина Мазайло», темою якої, за його ж словами, стало «міщанство і українізація». Водночас – це комедія типів, репліки й діалоги яких з одного боку виступають чинниками та носіями суто комічного начала, з іншого – відображують ідейний зміст твору. Отже, при розробці тестових завдань за текстом цього твору треба звернути увагу на афористичність, влучність висловлювань персонажів. Гарними зразками при цьому будуть тестові завдання на встановлення відповідності, доповнення відповіді та ін.

Приклад завдання на встановлення відповідності

1. Установіть відповідність між персонажем твору М.Куліша та реплікою, що йому належить.

1 Мина Мазало	А Їхня українізація – це спосіб виявити усіх нас, українців, а тоді знищити разом, щоб і духу не було...
2 Мокій	Попереджаю!
3 Дядько Тарас	Б ...Дивлюсь – не Харьков, а Харків! Нащо, питаюсь, навіщо ви нам іспортілі город?
4 Тьотя Мотя
із Курська	В Він на тебе словами, віршами, ідеологією, а ти на нього базою, розумієш? Базою...

Г Книжка з золотими берегами. Правда, прекрасно?.. А то іще можна сказати про матерію, що вона з берегами. Фартух дорогий – золоті береги... А то іще кажуть: миска з крутими берегами. Або пустився берега чоловік, по-руському – на проізвол судьби...

Д «Ще як я підходив до загсу – думалось: а що як там сидить не службовець, а українець? Почує, що міняю, так би мовити, його українське – і заноровиться. На зло тобі заноровиться».

Завдання на доповнення відповіді

П'єса М. Куліша, яку не можна перекласти: _____

Завдання на доповнення відповіді можна використати також із метою перевірки тематики та проблематики творів драматурга, знання змісту рядків, якими вони закінчуються чи починаються тощо. Подібні завдання можна запропонувати, взявши до уваги і взаємозв'язок «Хулія Хурини» з традиціями та сюжетними ходами гоголівського «Ревізора», а також органічний зв'язок комедії «Мина Мазайло» з «Міщанином-шляхтичем» Мольєра і «Мартинем Борулею» Карпенка-Карого.

Більшість із тестових завдань на доповнення відповіді можна перетворити на завдання з однією правильною відповіддю і навпаки.

Порівняти:

1. «Міщанство й українізація», за словами самого М. Куліша, є темою твору _____

та:

1. «Міщанство й українізація», за словами самого М. Куліша, є темою твору

А «Народний Малахій»

Б «Маклена і Граса»

В «Хулій Хурина»

Г «Мина Мазайло»

Таким чином, використання тестових завдань дозволить акцентувати увагу на неповторності життєвого шляху Миколи Куліша, спроектувати долю М. Куліша на історичний шлях України, запропонувати учням пояснити життєвий вибір письменника в складних ситуаціях епохи.

Отже, для ефективного використання під час вивчення життя і творчості М. Куліша тестових завдань обов'язковою умовою є їх цільове використання, оптимальність розміщення в загальній структурі уроку, системність і продуманість методів застосування протягом вивчення розділу чи навчальної теми.

Література

1. Аванесов В.С. Композиция тестовых заданий. / В.С. Аванесов. – [Учебная книга]. 3 изд., доп. – М. : Центр тестирования, 2002. – 240 с.
2. Красильникова О. Драматургічні образи Миколи Куліша / О. Красильникова. // Слово і час. – 1994. – № 12. – С. 63-67.
3. Кузякіна Н.Б. «Ув'язнений за суровою ізоляцією...» / Н.Б. Кузякіна. // Київ. – 1993. – № 7. – С. 117-126.
4. Танюк Л. Талан і талант Леся Курбаса / Л. Танюк. // Реабілітовані історією. Харківська область. – К.; Х., 2005. – Кн. 1, ч. 1. – С. 122–138.
5. Чельшкова М.Б. Теория и практика конструирования педагогических тестов: [Учебное пособие] / М.Б. Чельшкова. – М. : Логос, 2002. – 432 с.

«Дай волю думкам»

**(Структурно-логічні схеми як один із різновидів аналізу
художніх творів, вивчення біографії письменника «мовою»
цитат, крилатих фраз, власних висновків)**

Анотація: Пропонується технологія складання СЛС як різновиду абстрактної наочності при вивченні української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах та методику їх використання.

Атмосфера актуалізації й переосмислення життя в Україні вимагає нового педагогічного бачення та зміни парадигми в напрямі виховання й самовиховання творчої конкурентоздатної особистості.

Сучасне навчання потребує нових педагогічних і дидактичних підходів. Аналіз світового досвіду дозволяє визначити ефективні нестандартні технології: інтерактивні, проектні, дослідницькі, проблемні, розв'язання ситуативних завдань тощо. Окреме місце в сучасній педагогіці займає питання використання різноманітних схем, таблиць, опор (схемографічних засобів навчання) у навчально-пізнавальній діяльності учнів.

Розглянемо як застосування структурно-логічних схем (СЛС) на уроках української літератури сприяє ефективному формуванню креативної особистості.

Ідея ---- Цитата ----- Висновок ----- СЛС

Якщо говорити про **структурно-логічні схеми**, то слід зауважити, що серед значної кількості різноманітних методів, прийомів, видів і форм навчальної діяльності, чільне місце посідають наочні методи навчання, опанування яких робить працю вчителя значно ефективнішою. Ще давньогрецький філософ Аристотель зазначав, що «реальне пізнання неможливе без чуттєвого рівня пізнання». Цю тезу було розвинуто у працях

представників різних наукових шкіл у галузі освіти.

Дані останніх наукових досліджень свідчать про те, що використання наочності у вигляді схем у вивченні української літератури сприяє здобуттю нових знань, є засобом узагальнення та міцного засвоєння навчальної інформації, формування умінь і навичок структурування та систематизації навчального матеріалу.

На підставі власного досвіду роботи хочемо зазначити, що структурно-логічні схеми як різновид схематичної наочності можна використовувати на всіх етапах вивчення художнього твору, але найдоцільнішим видається їх застосування на етапі аналізу художнього твору та вивчення біографії митця. Фіксація визначальних віх у ході міркування за допомогою знаків-сигналів на СЛС дає змогу дотримуватися логіки аналізу, ефективніше реалізувати евристичний метод у вивченні української літератури. Робота зі СЛС із зображенням структури твору, композиційних особливостей, розвитку сюжетної дії, системи образів, еволюції характеру героя, конфлікту твору в розвитку, причинно-наслідкових зв'язків між подіями й вчинками героя значно економить навчальний час для детальнішого вивчення поезики твору.

Пропонуємо технологію складання СЛС як різновиду абстрактної наочності при вивченні української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах та методику їх використання.

Засвоєння технологічних процесів неможливе без з'ясування лексичного значення слів, що складають назву різновиду схематичної наочності – СЛС, та оперативної лексики, використаної для опису технології складання та методики використання СЛС. Звернімося до семантики слова «схема». «Короткий тлумачний словник української мови» пояснює, що слово

• **Схема** – це «креслення, що в загальних рисах зображує систему, будову чого-небудь».

За сучасними класифікаціями графічні схеми належать до символічних наочних посібників (в основу класифікації покладено засіб відображення). Схема за допомогою умовних знаків розкриває суттєве, унаочнюючи складні

зв'язки, залежності, внутрішню логіку предметів і явищ, які вивчаються на уроці.

Технологія складання схеми передбачає виділення головної думки, навколо якої групуються смислові елементи, які прямо чи через посередника пов'язані з головною думкою, – це аргументи та ілюстрації. Іноді буває ще й висновок, який найчастіше збігається з головною думкою. Усе це подається на схемі у вигляді знаків-сигналів (цитатних, графічних, словесних, малюнків), розташованих у логічній послідовності.

Отже, структурований, систематизований, закодований за допомогою знаків-сигналів (цитатних, символічних, графічних, словесних) навчальний матеріал може бути укладений у схему, тобто розташований у певній взаємозалежності та логічній послідовності. Різновид схематичної наочності – структурно-логічна схема народжується в поєднанні знаків-сигналів із короткими записами, що допомагають прочитати схему або несуть додаткову інформацію про твір, структура якого або інші зв'язки й залежності загалом або частково представлені на схемі:

- **Структура** – взаємні відношення елементів, які становлять цілість...

Додане до словосполучення **«структурна схема»** визначення **«логічна»** підкреслює:

- **По-перше**, важливу умову протікання технологічного процесу під час створення СЛС (правильність, послідовність, обґрунтованість, відбирання головного, найбільш значущого), використання якої є засобом фіксації логічної структури навчального матеріалу для сприйняття його зором.

- **По-друге**, використання СЛС має сприяти збереженню логіки аналізу художнього твору, тому що на схемі за допомогою знаків-символів фіксуються визначальні віхи, розставляння яких у логічній послідовності за умови наявності вагомих аргументів відбиває процес аналітичної діяльності загалом.

- **По-третє**, оригінальні СЛС концептуального змісту (розроблені до одного твору з урахуванням його специфіки) можуть слугувати структурним

каркасом уроку або системи уроків, тому що представляють систему інформаційних блоків, розташованих у логічній послідовності, зміст яких розглядатиметься протягом уроку або вивчення теми в цілому.

Таким чином, **три компоненти**, що входять до словосполучення «**структурно-логічна схема**», є визначальним для цього різновиду схематичної наочності.

Структурно-логічна схема з літератури має сприяти кращому запам'ятовуванню навчального матеріалу, оскільки до цього процесу підключаються зорові рецептори, які дають можливість «бачити» смислову структуру кожної частини і всього тексту в цілому.

Асоціативний зв'язок між символічними опорами і навчальною інформацією створює можливість використовувати структурно-логічну схему як дидактичний інструмент різкого підвищення готовності пам'яті та в кожному окремому випадку відтворити набуту раніше інформацію. СЛС допоможе вчителю дотримуватися послідовності у викладі навчального матеріалу. Крім того, зняти інтелектуальну напругу в процесі навчальної діяльності.

Система технологічних вимог до складання СЛС:

- СЛС повинна відповідати смисловій структурі навчального матеріалу, складатися із головної думки і службових елементів (аргументів, висновків, які формують її логічні блоки (блок)).
- Якщо СЛС складається з кількох логічних блоків, що відповідають структурі навчального матеріалу, то кожен із блоків повинен бути виразно виділеним, адже на уроці може бути передбачена як групова, так і індивідуальна робота учнів з окремими блоками.
- Варто подолати спокусу включення в СЛС багатьох опор у вигляді знаків-сигналів. Перевантаження схеми ускладнює її розкодування, письмове її відтворення учнями й оперативну роботу з нею.
- Потрібно уникати одноманітності у використанні графічних зображень, щоб схеми розрізнялися між собою. Це полегшує їх

запам'ятовування. Урізноманітнити унаочнений навчальний матеріал можна зміною шрифту, розташуванням логічних блоків, введенням у СЛС елементів малюнка (образу-символу), пов'язаних зі змістом твору, або наданням розташованим блокам певної форми (коло, квітка, кіноплівка тощо).

- Аби виділити особливо важливі знаки-сигнали у СЛС, можна використати різні кольори, але їх не повинно бути багато (2-3), бо зайва розмаїтість дратує зір, а тому погіршує запам'ятовування.

Використання СЛС може бути варіативним, а саме:

- **Використання СЛС у готовому вигляді або у напівготовому.** У готовому вигляді СЛС подається за умови вивчення складного матеріалу та з метою економії навчального часу. У напівготовому вигляді СЛС подається в ході евристичної бесіди або для виконання роботи по її завершенню учнями після уважного прочитання всього твору або його окремого розділу, що має сприяти створенню проблемної ситуації, викликати зацікавленість в учнів.

- **Використання СЛС, що складається учнями самостійно** (вдома або в класі). Самостійно складати схеми учні можуть як у школі на уроці, так і вдома, попередньо одержавши консультацію вчителя з питань технології розробки схеми. Розгляд і аналіз варіантів учнівських схем може скласти зміст навчальної ситуації з актуалізації набутих знань або із закріплення вивченого на уроці.

Працюючи з СЛС, керуємося основним правилом: «Дай волю думкам». І в результаті одержуємо нові схеми, цікаві міркування й бажання спілкуватися, пізнавати нове в літературному океані.

Далі подаємо серію структурно-логічних схем, які можна використовувати на уроках української літератури при вивченні життєвого і творчого шляху Миколи Куліша.

I період життєвого шляху драматурга (I частина)

МИКОЛА КУЛІШ
народився 19 грудня 1892 року

БАТЬКО

усе життя провів у наймах

МАТИ

від важкого життя у наймах
передчасно померла

Мешкав:

- У бідній селянській сім'ї
- У сім'ї приятеля Антона Алейникова
- У притулку для сиріт
- У родині олешківських інтелігентів Невеллів

Це був для нього новий світ:

- Навчився грати на музичних інструментах
- Закохався в Антоніну Невелль
(яка в майбутньому стала його дружиною)

Змалку звідав найми, служив у панських економіях
«Люблю голоту. Усім серцем її люблю.»

Навчання розпочав у 9 років у церковно-парафіяльній школі

«Цей карокий, маленький на зріст, але широкоплечий, кмітливий і впертий чабанець, якого природа наділила прекрасною пам'яттю, дивував учительку своїми запитаннями і відповідями. Був надзвичайно жадібний до книжок.»

1905 р. – на зібрані односельцями гроші продовжив навчання в **Олешківському міському училищі**, звідки його неодноразово відраховували «за організацію кружков молодежи и непочтение к начальству»

1908 р. – вступив до **Олешківської приватної гімназії**, яку згодом було закрито, тому поїхав на Кавказ, де склав екстерном екзамен на атестат зрілості.

1914 р. – вступив на історико-філологічний факультет **Одеського університету**

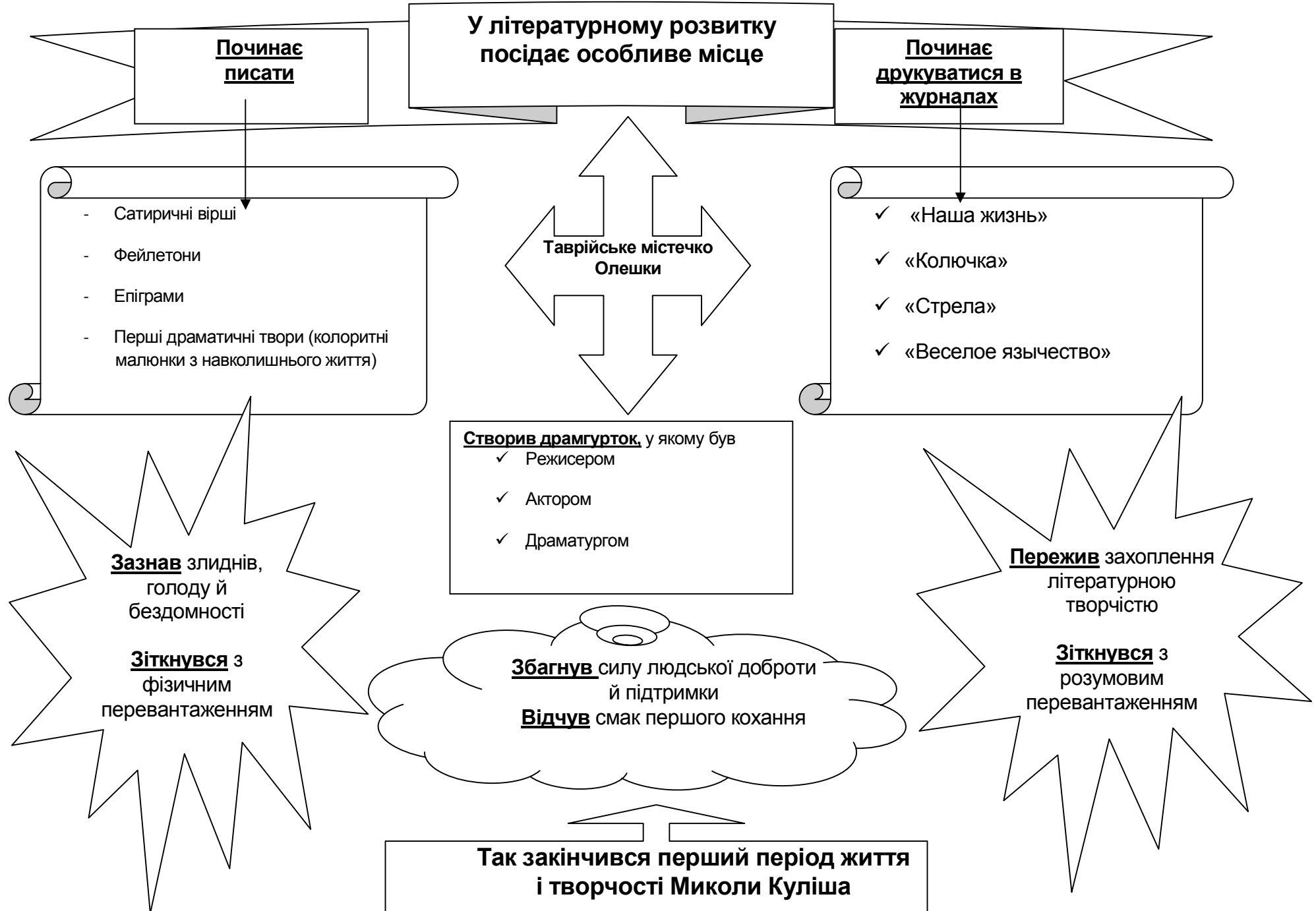
«Був він душею і розумом зовсім неподібний до всіх, кого я тоді знала. Такий простий, щирий, вибачливий і зрозумілий до всього, що є недосконалого в людині. Саме це й полонило моє дівоче серце»

Після смерті матері – 1906 р. поклався:

- На власні сили
- Витривалість
- Почуття гідності
- Свої виняткові здібності

«Романтичний юнак, який жив любов'ю і мріями, що в них відбивалися душі прекрасні поривання»

I період творчого шляху драматурга (II частина)

II період життєвого та літературного шляху драматурга

Головні випробування чекають на Миколу Куліша попереду

Якими б небезпечними й
складними не були перипетії
його долі

1915 – 1917 рр. – після закінчення
Одеської школи прапорщиків
вирушає на фронт.
Три роки проводить на передовій.

1919 Р. – Сформував у Херсоні
Дніпровський селянський полк, з яким
воював проти Денікіна на боці Червоної
армії.

1921 р. – завершив військову службу
начальником штабу групи військ
Херсонського напрямку, а згодом –
військовим керівником Херсонського та
Дніпровського повітових військкоматів.

Несподівано для себе
робить військову кар'єру

За будь-яких обставин намагається бути щасливим

- ✓ Незважаючи на загрозу трибуналу, він
залишає військову частину і їде до Олешок,
щоб заручитися і попроситися зі своєю
дівчиною **Антоніною**.
- ✓ Вже на фронті він знаходить можливість взяти
з нею шлюб.

Творче життя Куліша було досить
коротким, складним і напруженим, але
завжди поряд із письменником була його
дружина, яка у своїх спогадах багато
написала про творчість близької людини.
**«На долю Миколи випало багато
випробувань та страждань – певно
стане на кількох... Але він умів
поєднувати непоєднуване у своїй
душі...»**

Цими подіями був сповнений другий
період життя і творчості драматурга

Вони не могли спинити
літературний потяг
М.Куліша

В армійській газеті друкує свої **вірші**
на громадсько - політичні теми.
Пише **одноактні п'єси** на «злобу дня».

Враження від цього періоду відбилися у
драматичній поемі «Патетична соната»

Перша світова війна відбулася на Кулішеві
пораненням, контузією та посиленням
критичних настроїв (пристає на бік більшовиків,
згодом вступає до партії). **«Йому хотілося
будувати вільну і незалежну Україну, хоч і
на комуністичних засадах»**

Незважаючи на військову
обстановку знаходить час для
художніх вправ і особистого життя

III період життєвого та літературного шляху драматурга (I частина)

Головне місце посідає так довго очікувана Кулішем
літературно-художня діяльність
(усе це переплітається з роботою й особистим життям)

Для шкіл склав українську абетку
(Буквар), назвавши її **«Первинка»**.
Це була перша українська абетка.
Вона будувалася на класиці української
художньої культури.

1921 р. – обіймав адміністративні посади в
Олешках, завідував Дніпровським відділом
народної освіти, редагував газету.
1922 р. – переїхав до Одеси, де працював
інспектором шкіл, став членом письменницької
спілки «Гарт».

Написав літературно-публіцистичний твір
«По весям и селам».
Це нариси й подорожні малюнки
з елементами художньої оповіді,
документалізованих спостережень.

«Для цієї «Первинки» Микола
використав той педагогічний матеріал,
що я збрала, працюючи у школі, – я
мала вже шестирічну практику роботи по
українських школах, – решту ж вибрав із
Шевченкового «Кобзаря», додавши ще й
своїх віршів та коротеньких оповідань»
(А. Куліш).

Перебуваючи на посадах, які вимагали постійних
поїздок по району, М. Куліш на власні очі **бачив**
страшну трагедію голоду 1921-1922рр.
Побачене спонукало письменника до написання
першого твору – драми «97» (закінчує писати в
Одесі 1924 року).

«Микола розповів про наступ голоду
в Таврії та силу життя й людського духу,
що протистояли цьому наступу. Він
доклав неймовірних зусиль, щоб
урятувати багатьох школярів від смерті й
зберегти від розпаду численні маленькі
школи» (А. Куліш).

Про нього ПИШУТЬ

- ✚ Провідні митці, літературознавці
- ✚ Журнали, газети

Із маловідомого автора
стає
ЗНАМЕНИТИМ ДРАМАТУРГОМ

Про нього ГОВОРЯТЬ

- ✚ На творчих вечорах
- ✚ У державних колах

III період життєвого та літературного шляху драматурга (II частина)

Микола Куліш у центрі духовно-творчого буття

У цей період **настають**
важкі трагічні часи

Його твори зазнають

- Політичної й естетичної критики

Його ім'я роблять

- Символом негативних тенденцій в українській літературі

Його починають звинувачувати

- У скептичному тлумаченні сучасності

Йому закидають, що його п'єси

- Сповнені ідеологічних вад
- Зводять наклеп на радянську дійсність

1925 р. – живе у Харкові, плідно співпрацює з режисером театру «Березіль» Лесем Курбасом.
Обраний другим (після М.Ялового) президентом ВАПЛІТЕ – найбільшої на той час літературної організації.
Входив до складу редколегії провідного часопису України «Червоний шлях»

У харківський період відбувається активізація драматичної діяльності створення низки різножанрових п'єс: «Народний Малахій», «Мина Мазайло», «Зона», «Патетична соната», «Вічний бунт»

**ПРИНЕСЛИ
СВІТОВУ СЛАВУ**

Проти драматурга **спрямовується**
ідеологічна кампанія

- У ході якої **стверджується**
- 3 революційних позицій драми «97»

Куліш перейшов

- На ворожі засади п'єс «Народний Малахій», «Мина Мазайло», «Патетична соната»

У 1934р. – на I Всесоюзному з'їзді радянських письменників **відбулося офіційне закріплення** за М.Кулішем **статусу БУРЖУАЗНО-НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО ДРАМАТУРГА**

ЦЕ ВСЕ ВЖЕ БУЛО СХОЖЕ НА **ВИРОК!**

IV період життєвого шляху драматурга

«Зернята сів він гуманності та правди»

8 грудня 1934 р. – під час похорону найближчого друга І.Дніпровського Миколу Куліша прямо з вулиці **енкаведисти** забирають у свій «воронок».

28 березня 1935 р. – на закритому судовому слуханні велику групу «націоналістів», серед них і М.Куліша, **засудили на 10 років спецтаборів.**

Із архівних документів відомо, що «особлива трійка» УНКВД Ленінградської області постановою ч.83 від 09.10.1937р. **засудила видатного драматурга до розстрілу.**

А він – крізь смерть
затрепетав зорі
Щоб животворно й
повнокровно – бути! –
Іде по світу. І за ним
ідуть.

3 листопада 1937р. Микола Куліш
був розстріляний
у лісі під Сандармохом
Медвежогорського району(Карелія)
у складі так званого «Соловецького
етапі в кількості 1111 осіб

На цілий світ «Соната»
неспаленна, а з нею і
«Малахій» і «Маклена»,
Шекспірівські продовживши
стежини, оспівують
відродження натхненне її
величності – ЛЮДИНИ.

4 серпня 1956р. –
Військовою колегією
Верховного суду СРСР
М.Куліша реабілітовано
посмертно за відсутністю

Узагальнення 1.

МИКОЛА КУЛШ

ХТО ВІН?

➤ Громадський діяч	➤ Газетяр	➤ Син таврійського степу
➤ Талановитий військовий	➤ Редактор	➤ Патріот
➤ Діяч української освіти	➤ Публіцист	➤ Працелюб
➤ Соціальний педагог	➤ Прозаїк	➤ Фантазер
➤ Режисер	➤ Полеміст	➤ Мрійник
➤ Естетик і теоретик художньої культури й літератури	➤ Драматург	➤ Життєлюб

ПРОЙШОВ ДОРОГАМИ

❖ Таврійського степу й України	❖ Війн	❖ Духовного піднесення	❖ Відкриття
❖ Навчання	❖ Самовіддачі	❖ Творчості	❖ Переслідувань

НА ВСІХ ДОРОГАХ, В УСІХ ЖИТТЄВИХ ВИПРОБУВАННЯХ
ВІН **ЗАЛИШАВСЯ** ЯСКРАВОЮ ПОСТАТТЮ, ЯКА **ПРАГНЕ**

СПРАВЕДЛИВОСТІ

КРАСИ

ДОБРА

ЛЮБОВІ

«За недовге життя йому довелося пережити ледь не все, що тільки може випасти на долю людини...»

Узагальнення – 2

Микола Куліш

ЛЮБИВ

(зворушливо і ніжно)

- Свій край
- Його людей
- Природу
- Степ

знаходив у
цьому
випадку

Географія становлення літературного таланту

ОЛЕШКИ

ОДЕСА

ХАРКІВ

У харківський період *драматичний*
талант досяг СВОГО АПОГЕЮ

УВІБРАВ У СЕБЕ

ПОЕТИЧНУ БЕЗМЕЖНІСТЬ
І ЕПІЧНУ ВЕЛИЧ
ЗЕМЛІ
на якій

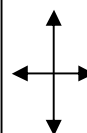
він формувався й
зростає

ДРАМАТИЗМ ЗМІН
І ПОЛІПРОБЛЕМНІСТЬ
СУСПІЛЬСТВА
у якому

проходило його

✚ **НАВЧАВСЯ – і ПИСАВ** (невеличкі твори сатиричного спрямування)

✚ **ВОЮВАВ – і ПИСАВ** (складав коротенькі п'єси, що мали успіх у солдатів)

✚ **ПРАЦЮВАВ – і ПИСАВ** (шукав себе в різних жанрах: від оповідань із життя дітей до циклу педагогічних нарисів та роману)

✚ **ПЕРЕБУВАВ В УВ'ЯЗНЕННІ – і ПИСАВ** (із Соловків, відчуваючи подих смерті, надсилав листи, де відбивав свої настрої, почуття, турботи)

ТВОРІННЯ було для нього не тільки **РАДІСНИМ, ЕМОЦІЙНО-НАСИЧЕНИМ ПРОЦЕСОМ**,
а й **ВНУТРІШНІМ СТАНОМ, ПОСТІЙНИМ ВІДКРИТТЯМ СЕБЕ**

ГОЛОВНИМ СЕНСОМ ЖИТТЯ

Сприйняття й осмислення творів Миколи Куліша

Коло основних проблем Кулішевої

Микола Куліш бачив, відчував
множитья партійна демократія

Яка встановлює дедалі жорстокіший
контроль над усіма сферами
суспільного життя, включно з
духовною

ЛЮДИНА розчиняється в масі,
стає засобом для реалізації
абстрактних ідей

У СУСПІЛЬСТВІ наростає
атмосфера підозрілості й страху

Велика частина
УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ
стає об'єктом переслідувань

- Доля українського села й селянина
- Духовні пошуки інтелігенції
- Пріоритети й цінності нової генерації держслужбовців
- Протестні явища у свідомості й почуттях митців
- Психологічні тенденції в робітничому середовищі
- Розмаїтість світоглядної палітри інтелектуалів
- Духовний стан столичного й провінційного міст
- Аспекти національно-історичного розвитку та перспективи України

У центрі Кулішевої драматургії
перебуває
ТРАГЕДІЯ ОСОБИСТОСТІ
НА ТЛІ СОЦІАЛЬНИХ ЗЛАМІВ І
ПРОТИРІЧ

Навколо Куліша групуються
письменники

- Вони поцінують у ньому
- ❖ Самобутність думки
 - ❖ Свіжість погляду на оточуючі процеси
 - ❖ Уміння відстоювати власні переконання

Вони визнають у ньому
одного з
найталановитіших,
найяскравіших українських
письменників

Він ЖИВ І ТВОРИВ
«БЕЗ БРЕХНІ І ФАЛЬШІ»

I частина

Неповторність творчого почерку Миколи Куліша

Художній метод Куліша
відрізняється
неоднорідністю й
синтезованістю

У ньому знайшли відбиток
якості

- Реалізму
- Етнографічного побутовізму
- Національного вертепного дійства
- Драматургії абсурду
- Натуралізму
- Поточу свідомості
- Експресіонізму
- Символізму

«Попри всі різноякісні складові
його **художній метод** являв
собою цілісність, у якій
акумульовано досягнення
поетик різних літературно-
мистецьких напрямів і течій»

Його спадщина містить

ДРАМИ

КОМЕДІЇ

ТРАГЕДІЇ

Він розвивав жанри

- ✚ Соціально-побутової драми («97», «Комуна в степах»)
- ✚ Побутової комедії («Отак загинув Гуска»)
- ✚ Психологічної драми («Зона», «Закут»)
- ✚ Гротескної комедії-сатири («Хулій Хурина»)
- ✚ Абсурдистської трагедії («Народний Малахій»)
- ✚ Філософсько-інтелектуальної драми («Вічний бунт»)
- ✚ Психологічно-інтелектуальної трагедії («Патетична соната»)
- ✚ Соціальної комедії («Мина Мазайло»)
- ✚ Алгорійно-психологічної драми («Прощай, село»)
- ✚ Соціально-метафоричної драми (Маклена Граса)

ОСНОВОПОЛОЖНИК НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДРАМИ

Драматург міг художньо

ПРОГНОЗУВАТИ

духовно-соціальні процеси

ПЕРЕДБАЧАТИ

їх різноманітні наслідки

ЗМАЛЬОВУВАТИ

не те, що хотів би бачити
навколо,
а те, з чим повсякденно
стикався, що його непокоїло й
хвилювало

УВОДИТИ

до концептуальної формації
та архітекτονіки своїх п'єс

Характерні риси,
композиційно-структурні
прийоми **МОДЕРНОГО**
ДРАМАТИЧНОГО
МИСЛЕННЯ

«Куліш співтворець
інтелектуального
напряму в українській
літературі»

II частина

Неповторність творчого почерку Миколи Куліша

ЗДІЙСНИВ

внесок у розвиток

- ✓ Теорії драматургії
- ✓ Практики драматургії

РЕФОРМУВАВ

драматургічну форму:

- ✓ Композицію
- ✓ Архітектуру твору

надавши їй

- гнучкості - ємності - динамізму

НАПОВНИВ

драматичний твір багатствами

- слова - музики - контрастів
- ритму - кольорів - метафор
- алегорій - асоціацій - узагальнень

ВИКОРИСТАВ

художній потенціал

- ✓ Символів
- ✓ Символічного мислення

(виводило його п'єси на рівень
філософського осмислення
Людини й Буття)

ПРАГНУВ

новини в творчості

- ✓ Нових художніх засобів, прийомів, рішень
- ✓ Несподіваних думок, образів, конфліктів
- ✓ Нової якості драматургічного
світобачення

ШУКАВ і ЗНАХОДИВ

нові напрямки розвитку

- ✓ Мистецтва
- ✓ Літератури
- ✓ Драматургії

ЖИВ

категоріями МАЙБУТНЬОГО ХУДОЖНЬОГО ЧАСУ , а це
привілей Митців світового рівня

Вся драматургічна спадщина Куліша входить до національної літературної
класики, а деякі п'єси складають європейську й світову художню скарбницю

Микола Куліш живописець характерів в українській

У *характерах героїв* п'єс М.Куліш узагальнив характерні «больові точки» свого часу

Працюючи над п'єсою, він ПРАГНУВ НАМАЛЮВАТИ

В творах М.Куліша багата галерея виразних, самобутніх образів

Його герої:

- ❖ Помирають від голоду, розділені ходом історії на «багатих» і «бідних».
- ❖ Перетворюються з учорашніх незаможників на адміністраторів-бюрократів.
- ❖ Переймаються національними проблемами й питаннями.
- ❖ Змінюють не тільки власне прізвище, але й своє національне ество, прагнучи просування в кар'єрі.
- ❖ Пристосовуються до нових умов і бунтують проти конформізму.
- ❖ Шукають смисл свого й загальнолюдського існування.
- ❖ Божеволіють та кінчають життя самогубством.
- ❖ Зраджують, зневірюються й знаходять у собі сили протистояти трагічним перипетіям долі.
- ❖ Розмірковують над соціально-духовною долею України та світу.
- ❖ Кохають і залишаються нещасними в своєму коханні.

- живий - колоритний - типовий - концептуальний
до нього не відкритий
художній образ

для цього Митець

- ретельно вивчав життя
- часто мандрував(їздив, ходив пішки Україною)

намагаючись ПОБАЧИТИ й ПОЧУТИ

- 🚩 Чим живуть люди?
- 🚩 Про що думають?
- 🚩 Як розмовляють?
- 🚩 Чого прагнуть?

Кулішева драматична спадщина
– це концептуальна
ХАРАКТЕРОГРАФІЯ
української національної
історії та ментальності

- Мусій Копистка («97»)
- Малахій Стаканчик («Народний Малахій»)
- Хома Божий («Хулій Хурина»)
- Антип Радобужний («Зона»)
- Ілько Юга («Патетична соната»)
- Тьотя Мотя і дядько Тарас («Мина Мазайло»)
- Овчар («Закут»)
- Семен Пархімча («Прощай, село»)
- Ромео і Байдух («Вічний бунт»)
- Ігнацій Падур («Маклена Граса»)

Кулішеві характери, певною мірою, ІСТОРИЧНІ, бо в них осмислені провідні тенденції національної історії

Творчість Миколи Куліша – це не тільки драматургія характерів,
сцен, ідей, це також і **ДРАМАТУРГІЯ МОВИ**

СЛОВО

в Кулішевій драматургії

чи то стислі
або
гранично
розгорнуті

чи то
монологічні,
діалогічні
або полі -

ВИРІЗНЯЛОСЯ

- Влучністю
- Образністю
- Асоціативністю
- Інтелектуальністю

«Від народження в Куліша
було **єдине призначення**
– велике й непохитне –
ПИСАТИ»

Він надав неабиякої ваги **МОВНІЙ**
відшліфованості, мовно-тропеїчним
якостям своїх п'єс

З підліткового віку й до останніх своїх днів Куліш

СПРИЙМАВ

РОЗУМІВ

АНАЛІЗУВАВ

як **ПИСЬМЕННИК**

Він ДІЛИВСЯ тим, що його

- ❖ Радувало
- ❖ Захоплювало

- ❖ Бентежило
- ❖ Гнітило

3

- емоційного - барвистого - дотепного

С Л О В А

189

«ХУДОЖНИКОМ СЛОВА ВІН НАРОДИВСЯ»

СЛОВО

в його творах *грає*

- ✚ Багатьма барвами й тональностями
- ✚ Гостротою сюжетних ходів
- ✚ Напруженістю розумових пошуків
- ✚ Інтонаціями народної говірки
- ✚ Колоритністю народного гумору
- ✚ Поетичною глибиною світоглядних висновків та узагальнень

СЛОВО
посилює ефект

- достовірності
- переконливості
- глибинності

в зображенні реальних
конфліктів та протиріч

Особливості вивчення драматичного твору в школі (на прикладі п'єси Миколи Куліша)

Анотація: Різні шляхи аналізу передбачають здебільшого одні й ті ж питання, проте щоразу в новій комбінації, зумовленій наголосом на певних образних одиницях твору та елементах емоційно-логічної роботи з ним.

Відмінності між художніми творами за способом відображення в них людських характерів зумовлюють не лише поділ їх за родами, а й визначають істотну специфіку літературного аналізу. Для його успішного проведення треба враховувати як спільні ознаки різних творів та прийоми роботи з ними, так і прикметні риси кожного роду й відповідні їм розумові дії. Вивчаючи драматичні твори, учні мають завважити, що їх провідною ознакою є змалювання дійових осіб, бо це «...один з літературних родів, який змальовує світ у формі дії...»¹.

На відміну від прозових творів, які також мають дієву основу, для п'єси більше властива одна сюжетна лінія й головна подія, герої показані в критичний момент свого життя, а дії у творі стиснуті в часі; звідси й емоційно-чуттєва напруга, якою відзначається цей літературний рід. Події в драматичному творі краще простежити за послідовністю його частин – картин чи дій. Якщо для прозового твору характерна розгалуженість і неквапне розгортання сюжету, широчінь описів, змалювання того, що *відбулося*, то в драмі, як підкреслюють Н. Волошина й О. Бандура, події *відбуваються* в теперішньому часі. На це вказують і дієслова у формі теперішнього часу, що в авторських ремарках².

У драматичних творах майже немає описових елементів тексту, прямої авторської мови, а про всі події читач (глядач) дізнається з розмов дійових осіб.

Такі твори непідготовленим учням важко сприймати, й потрібна

напружена робота їх відтворюючої уяви. Саме тому методисти радять проводити переказ і рольове читання драматичних творів, особливо в середніх класах, досягаючи максимально можливого перевтілення учнів. Н. Падалка і В. Цимбалюк стверджують: «Потрібно привчати школярів, щоб під час читання п'єси вони уявляли себе глядачами, а після читання окремих сцен могли поділитися враженнями від прослуханого. У процесі такого читання є можливість докладно простежити за розвитком драматичної дії, виявити обставини і мотиви поведінки дійових осіб»³.

Різні шляхи аналізу передбачають здебільшого одні й ті ж питання, проте щоразу в новій комбінації, зумовленій наголосом на певних образних одиницях твору та елементах емоційно-логічної роботи з ним. Цим створюються передумови до осмислення учнями загальних основ аналізу драматичних творів як таких. Найчастіше вони відпрацьовують такі прийоми роботи з драматичним твором: пояснення характерів і духовного світу героїв унаслідок аналізу їх вчинків і поведінки, діалогів і монологів, взаємин з іншими дійовими особами через авторські ремарки й завдяки проникненню в підтекст реплік персонажів. Характери героїв розкриваються у зв'язку з конфліктом драматичного твору, паралельно з дослідженням його проблематики, невідривно від художніх подій, у яких розрізняються основні частини сюжету, властиві й прозовим творам. Методисти рекомендують робити й коментарі до того, що відбувається в драматичному творі. Н. Демидова називає три їх види: історико-побутовий, лексико-фразеологічний і літературознавчий, стверджуючи, що метою останнього є допомогти учням відчувати зв'язок між сценами й діями, помітити майстерність драматурга, тоді як завданням історико-побутового коментаря є допомогти учням уявити місце і час дії⁶. Хоча більш розвивальне значення, безперечно, має самостійна пошукова діяльність читачів-учнів, провідником якої може бути технологізоване навчання проблемного характеру.

Готуючись до уроку, на якому вивчатиметься драматичний твір, учителю слід пам'ятати, що його зміст сприймається на основі монологів і

діалогів дійових осіб, адже саме з монологів-роздумів, розмов двох, трьох, кількох героїв п'єси складається зміст драматичного твору.

Виділимо фактори, від яких залежить успішність сприйняття й аналізу драматичного твору в школі:

- уміння учнів під керівництвом учителя визначити особливість, характер конфлікту, визначити основну дію, основні етапи її розвитку, розташування персонажів твору;
- організувати належне прочитання тексту драматичного твору, навіть тоді, коли твір вивчався не текстуально, а в системі певної теми.
- організувати роботу з учнями з метою розвитку відтворюючої уяви.

Як свідчать психологи, у процесі читання драматичного твору в учнів гірше працює відтворююча уява в порівнянні з процесом роботи з епічним чи ліричним твором. Цей факт пояснюється відсутністю авторських відступів, авторських характеристик, описів та ін. Із метою розвитку відтворюючої уваги варто запропонувати учням таку форму роботи над драматичним твором: скласти коментар режисера до окремих картин, дій твору. Спираючись на монологи, діалоги, учні прагнутимуть уявити поведінку героїв, пояснити вчинки героїв, прокоментувати динаміку змін, що сталися протягом тієї чи іншої дії.

Тобто робота учнів буде спрямована на розвиток відтворюючої уяви, мислення.

Це завдання реалізується в питаннях (на прикладі вивчення п'єси М. Куліша «Мина Мазайло»):

- Які можна дібрати декорації до I дії комедії Миколи Куліша «Мина Мазайло»?
- Які почуття, на вашу думку, може викликати у глядачів остання дія цієї комедії?
- Яким ви уявляєте головного героя п'єси?

У кожного учня – власне бачення, свої міркування.

У вступному слові до вивчення драматичного твору доцільно буде використовувати матеріали:

- про історію написання драматичного твору;
- наведення оцінки літературознавців, критиків про того чи іншого драматурга, який вивчається;
- зачитування уривків зі спогадів очевидців; який резонанс мав той чи інший твір, поставлений на сцені;
- демонстрація фотокарток спектаклю, вистави і т.ін. із метою захопити учнів, зацікавити автором, твором.

Перед вивченням драматичних творів М. Куліша в 11 класі доцільно запропонувати таку розповідь:

Переламним в українській літературній драматургії став 1924 рік, коли нікому не відомий як письменник М. Куліш надіслав з Одеси у тодішній столичний Харків свою першу п'єсу «97», прем'єра якої відбулася 9 листопада 1924 року, в театрі ім. І.Франка. Основоположник і режисер цього колективу Гнат Юра писав, «що для театру імені Ів. Франка зустріч із Миколою Кулішем була визначною подією. Із перших днів ми відчували велику потребу в радянській п'єсі про наших сучасників. Але такої п'єси у нас не було. Першим твором, що докорінно змінив усю працю театрального колективу, повернув лицем до сучасності, до найактуальніших проблем життя, стала драма Миколи Куліша «94».

Або:

1929 року, перед прем'єрою п'єси «Мина Мазайло» Лесь Курбас говорив: «Куліш як драматург росте на наших очах. Ми не помилились, коли віддамо йому перше місце серед сучасних драматургів не тільки України, але й усього Союзу». Така висока оцінка була продиктована не суб'єктивними судженнями його найбільшого друга і відомого реформатора українського театру, ще 1925 року Куліша, єдиного з українських письменників, було запрошено до Московського товариства драматургів і композиторів почесними членами, якого були О. Островський, А Чехов.

Або: розповіддю про дружбу і творчість Куліша і Курбаса – двох видатних діячів української культури початку ХХ століття.

1925 року Куліш з Єлисаветграда, де редагував місцеву газету, був відкликаний до Харкова, тодішньої столиці республіки, де повністю віддався письменницькій діяльності. Харківський період творчості позначений тісною творчою співпрацею М. Куліша з видатним режисером і актором, фундатором новітнього українського театру Лесем Курбасом, який переїхав сюди зі своїм театром «Березіль» із Києва. Саме завдяки творчій і життєвій дружбі двох талантів – драматурга Миколи Куліша і режисера Леся Курбаса у II половині 20-х років розпочався в Україні драматичний і театральний ренесанс.

М. Куліш написав близько півтора десятка драматичних творів. На жаль, рукописи п'єс письменника не збереглися. Як із болем згадував актор «Березоля» Й.Гірняк, син Куліша «забув у поїзді на полиці течку з батьковими 14-ма п'єсами, переписаними власноручним, каліграфічним письмом, чітким, як бісер, оригіналами з першої руки... Це сталося 1946 року, в Альпах».

Під час вивчення п'єс у школі обираємо найпоширеніші форми роботи: самостійне читання учнями твору; коментар учителя перед вивченням п'єси про сценічне втілення її; коментоване читання; читання в ролях; створення мізансцен; виразне читання; історичний коментар; зачитування й аналіз діалогів і монологів, вагомих для ідейно-художнього аналізу.

Вивчаючи «Патетичну сонату» М. Куліша, учням варто подати відомості про ліричну драму, з'ясувати роль авторських ремарок, указати на багатоплановість драми, вертепну побудову. Вибравши комедію «Мина Мазайло» для текстурального вивчення з одинадцятикласниками, з'ясовуємо специфіку стилю комедії: легко, грайливо про серйозне та авторське визначення жанру – «філологічний водевіль».

У старших класах, де відтворення фрагментів дій і яв теж потрібне, для «унаочнення» зображеного й вираженого в драматичному творі радимо

визначити ключові проблеми, для обговорення яких сформувані з числа учнів-критиків творчі групи, які собою виразно конкретизують те чи інше питання, підняте драматургом і прийняте до обговорення в класі. Учні зможуть не лише інсценізувати відповідні епізоди з твору, а й структурувати його зміст за ключовими проблемами, тим самим увиразнюючи їх зміст. Робота кожної такої групи відбувається за правилами, властивими проблемно-тематичному аналізу, і характеристика дійових осіб підпорядковується поясненню проблематики конкретної п'єси. Наприклад, аналіз в 11 класі п'єси М. Куліша «Мина Мазайло» доцільно побудувати за учнівськими творчими групами, кількість котрих визначається числом обговорюваних проблем, яких у цьому творі можна визначити принаймні чотири: 1) національної самосвідомості українців; 2) «українізації» українців; 3) функціонування української мови; 4) викриття манкуртів – безбаченків-перевертнів. За групами – їх можна назвати проблемними – розподіляються блоки питань, на які учні мають відповісти собі під час самостійного читання п'єси та які обговорюватимуться на наступному, другому уроці. Тоді представники кожної групи принагідно братимуть участь в аналітико-синтетичній бесіді про прочитане. Таким чином ми орієнтуємо учнів на проблемно-тематичний аналіз.

Незважаючи на те, що тематика Кулішевих п'єс досить різна, можна сказати, що в центрі уваги кожної стоїть проблема трагічного існування людини в нових історичних обставинах, умовах тиску та тоталітаризму, вони наскрізь пройняті розумінням дисгармонії між законами суспільства та потребами особистості, особливо мислячої особистості. Перші п'єси М. Куліша, такі як «97», «Комуна в степах», «Отак загинув Гуска», за специфікою своєї побудови та образності продовжували кращі традиції української драматургії. У них драматург переважно зосереджується на проблемах тогочасного села («97», «Комуна в степах»), зображуючи руйнування українського патріархального типу існування, руйнування природних для генетичного українця стосунків та жахливі сцени, породжені

голодомором, який був спричинений так званою «хлібозаготівлею». Наступна ж соціально-психологічна драма «Зона» засвідчила появу нових героїв-інтелектуалів. Цей новий тип втілюється також в інших драмах, а саме: «Народний Малахій», «Закут», «Вічний бунт», «Патетична соната», «Маклена Граса».

Учитель має донести учням, що тип персонажа-інтелектуала загалом притаманний драматургії Куліша другої половини 20-х років. Це, наприклад, скульптор Ілько Юга, романтик Ромен, скептик Байдух і музикант Ігнацій Падур. І всі ці образи є наскрізь трагедійними. Поєднує їх також те, що кожен із них трагічно не вписується в оточуючу дійсність, переживає свою відірваність від соціуму, і врешті читач доходить висновку, що мислити означає страждати. Можливо, саме до цього висновку і веде читача автор. Чому Куліш зосереджує свою творчу увагу саме на цьому почутті дисгармонії? Логічно у цьому сенсі буде звернутися до точки зору Григорія Костюка, який пише: «Якщо ми хочемо збагнути глибинно покоління 20-х років, якщо ми хочемо знати його віру, його внутрішню трагедію дисгармонійності, його звитяжні шукання нових шляхів, нової людини і, нарешті, його започаткування в теорії і практиці нової доби, яка ще й дотепер не завершена, – то ми повинні якнайглибше вивчити творчість М. Куліша. Саме в ній ми знайдемо таємниці й розгадки цих «м'ятежних» років, що їх вірним, активним творцем і сином був М. Куліш».

Старшокласники повинні усвідомити, що М. Куліш збагатив жанрову палітру української драматургії. Він розвивав жанри соціально-побутової драми («97», «Комуна в степах»), побутової комедії («Отак загинув Гуска»), психологічної драми («Зона», «Закут»), гротескної комедії-сатири («Хулій Хурина»), абсурдної трагедії («Народний Малахій»), філософсько-інтелектуальної драми («Вічний бунт», «Мина Мазайло»), алегорично-психологічної драми («Прощай, село»), соціально-метафоричної драми («Маклена Граса»). Таким чином, діти побачать і те, наскільки різноманітною й актуальною є проблематика драматургії Куліша. Тут і

проблема селянина, якого насильно «колективізують» і морять голодом, і проблема руйнування людської особистості в надмірно складних обставинах, і проблема пристосуванства, і проблема національного самозбереження, і багато інших.

Однак під час аналізу п'єс Миколи Куліша в 11 класі необхідно визначити, що митець зосереджував свою увагу не тільки на тих проблемах, які набули актуальності в його час, але і з тонкою прозорливістю справжнього митця зміг відкрити ті проблеми, які тільки накреслювалися в українському суспільстві. Він виявив уміння проаналізувати глибинні соціотворчі процеси, передбачивши їх можливі наслідки, часом трагічні. Драматургія М. Куліша позначена різноманітними культурно-літературними впливами, як-от реалістичний, побутовістський, національно-вертепний, драматургії абсурду, натуралізму, потоку свідомості, експресіонізму, символізму. І таке поєднання всього світового драматургійного досвіду виводить українську драматургію на рівень загальноєвропейської та світової. Це й необхідно довести нашим учням у процесі вивчення драматичних творів українських письменників. А також слід зосередити увагу на провідній ролі в цьому М. Куліша, оскільки в його драматургії поєдналися впливи експериментів Шекспіра, Гете, Шоу, Беккета, Флобера, Мопассана, Стендаля, його сучасника В. Винниченка та інших.

У сприйнятті драматичних творів важливо спостерегти учням і неоднозначність вражень, які викликає в них одна і та ж п'єса – прочитана і переглянута в сценічному виконанні. Цікаво зіставити своє бачення дійової особи й те, яке пропонується на сцені. Так, випускники багатьох загальноосвітніх навчальних закладів Харківської області дивилися комедію М. Куліша «Мина Мазайло», поставлену театральним колективом Харківського державного академічного драматичного театру ім. Т.Г. Шевченка й мали добру нагоду не тільки глибше засвоїти зміст художніх подій та образів, усвідомити проблемне спрямування твору, а й порівняти його театральну версію зі своїм баченням декорацій, жестів,

міміки, характеру акторів тощо. Як переконують спостереження й радять методисти, учителю треба спеціально звертати увагу учнів на ці відмінності, давати відповідну настанову до перегляду п'єси, наповнити наступне обговорення твору відомостями про спільне й різницю між прочитаним і переглянутим драматичним твором. Корисно буде, вважають Н. Волошина і О. Бандура, влаштувати зустріч глядачів-учнів з акторами, послухати їх розповідь про роботу над роллю. Обмін думками і враженнями між дітьми й «живими» дійовими особами твору посилює інтерес до сценічного мистецтва, поглиблює знання учнів про специфіку драматичного твору, сприяє розвитку їхніх творчих здібностей. Можна порадити їм, як це робить Б. Степанишин, спробувати й собі інсценізувати ряд картин твору або й усю п'єсу, організувати з найбільш зацікавлених учнів літературно-драматичний гурток. Навчання, як і виховання, помітив П. Юркевич, має бути засноване на схильності дітей до наслідування. Вистава, виконана силами гуртківців, виявиться найкращим звітом про діяльність такого творчого об'єднання учнів і справить значний навчально-виховний вплив як на юних акторів, так і глядачів.

Підсумовуючи все викладене вище, можна зробити висновок, що вивчення драматичних творів значною мірою сприяє активізації творчої активності учнів, забезпечує інтеграцію літературних знань і читацьких умінь, а сприйняття художніх колізій і досвід розв'язання драматичних конфліктів збагачують особистісний потенціал школярів, що поглиблює індивідуальну зорієнтованість навчання літератури загалом.

Література

¹ Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – С. 213.

² Наукові основи методики літератури: [Навч.-метод. посіб.] / [За ред. д-ра пед. наук, проф., чл.-кор. АПН України Н.Й. Волошиної]. – К. : Ленвіт, 2002. – С. 98.

³Падалка Н.І. Вивчення драматичних творів. / Н.І. Падалка, В.І. Цимбалюк. – [Посіб. для вчителів]. – К. : Рад. школа, 1984. – С. 13.

⁴Волошина Н.Й. Про зміни в навчальних програмах і технологія вивчення літератури / Н.Й. Волошина. // Українська література в загальноосвітній школі. – 2001. – №1. – С. 2.

⁵Токмань Г.Л. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція. / Г.Л. Токмань. – К. : Міленіум, 2002. – С. 254.

⁶ Проблемы преподавания литературы в средней школе: [Пособ. для учителя]. / Т.Ф. Курдюмова, И.С. Збарский, В.П. Полухина и др.; [Под ред. Т.Ф. Курдюмовой]. – М. : Просвещение, 1985. – С. 123.

Світлана Ламанова

**Розробка уроку з української літератури в 11 класі за темою:
«Комедія М. Куліша «Мина Мазайло». Особливості сюжету.
Розвінчання національного нігілізму, духовної обмеженості на
матеріалі українізації. Сатиричне викриття бездуховності
обивателів, що зрікаються своєї мови, культури,
родового коріння»**

Анотація: Подано розробку уроку з використанням ІКТ.

Мета: розкрити ідейний зміст комедії; з'ясувати особливості показу процесу українізації 20-х рр. у творі; визначити проблематику та актуальність п'єси для нашого часу; удосконалювати вміння характеризувати образи, розвивати аналітичне мислення та мовлення; виховувати патріотичні почуття в сучасній молоді.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань

Обладнання: ноутбук, мультимедійний проектор, презентація до уроку, учнівська презентація «Час невпевненого «загравання» з українством».

*Драматургія мусить весь час
непокоїти, збуджувати, загострювати,
навіть за іншого разу занадто
загострювати деякі проблеми...*

М. Куліш

Перебіг уроку:

I. Організаційний момент.

II. Мотивація навчальної діяльності.

Слово вчителя.

Слайд 1.

На сьогоднішньому уроці ми продовжимо вивчення творчості Миколи Куліша. У центрі нашої уваги п'єса «Мина Мазайло».

Слайд 2.

П'єса, яка з тріумфом ставилася в українських театрах, отримала загальнонародне визнання. За оцінкою М. Хвильового, стала «епохальним для української літератури художнім явищем».

Свою комедію М. Куліш писав на живому матеріалі, який відбив процес українізації, запровадженої у 20-х роках. 1925 року відбувся пленум ЦК КПУ про українізацію в Україні. Погодьтеся, звучить досить парадоксально. Чомусь на думку не спадало, наприклад, русифікувати росіян чи щось подібне чинити з іншим народом. Як же проходила українізація? Про це розкажуть нам наші експерти-історики.

(учнівська презентація «Час невпевненого «загравання» з українством»)

Слайд 3.

М.Куліш зазначав: «Ми маємо обминання в нашій літературі таких важливих пекучих проблем, як проблема національна. Я набираюсь сміливості і заявляю, що в нашій літературі є настрій обійти цю проблему, бо вона...з погляду літературного успіху ...небезпечна. Я не хочу розв'язувати її в білих рукавичках»

У промові, виголошеній на літературному диспуті, М. Куліш зазначав: «Ми маємо обминання в нашій літературі таких важливих пекучих проблем, як проблема національна. Я набираюсь сміливості і заявляю, що в нашій літературі є настрій обійти цю проблему, бо вона ... з погляду літературного успіху ... небезпечна. Я не хочу розв'язувати її в білих рукавичках».

III. Оголошення теми, мети, завдань уроку.

Слайд 4.

Тема уроку: Комедія М.Куліша «Мина Мазайло». Особливості сюжету. Розвінчання національного нігілізму, духовної обмеженості на матеріалі українізації. Сатиричне викриття бездуховності обивателів, що зрікаються своєї мови, культури, родового коріння.

Мета: розкрити ідейний зміст комедії; з'ясувати особливості показу процесу українізації 20-х рр. у творі; визначити проблематику та актуальність п'єси для нашого часу; удосконалювати вміння характеризувати образи, розвивати аналітичне мислення та мовлення; виховувати патріотичні почуття у сучасної молоді

Завдання уроку: розв'язати цю проблему, використовуючи матеріал п'єси.

Підтвердженням слів автора стала п'єса «Мина Мазайло», у якій письменник поставив одвічне питання – бути чи не бути українській нації – і пов'язану з ним проблему меншовартості українців, їхньої національної свідомості.

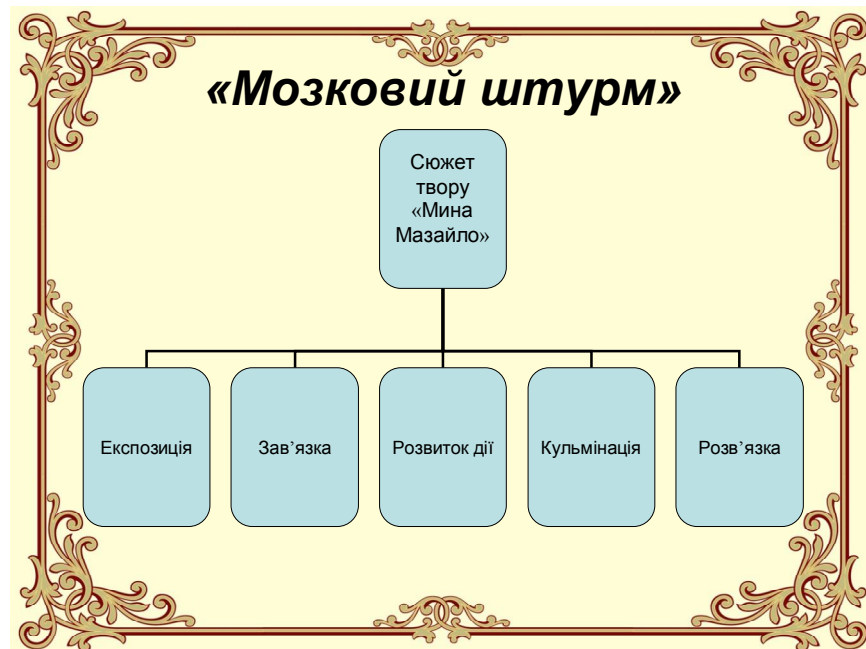
Отже, тема уроку –

Мета уроку – (визначають учні)

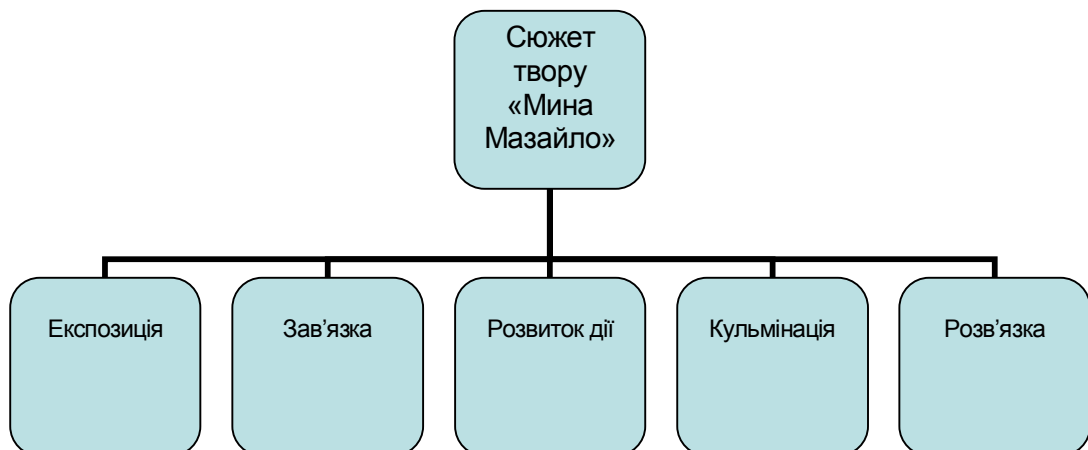
Завдання уроку – розв'язати цю проблему, використовуючи матеріал п'єси.

IV. Актуалізація знань.

Слайд 5.

1. «Мозковий штурм». Пригадаємо сюжет твору, заповнимо схему.

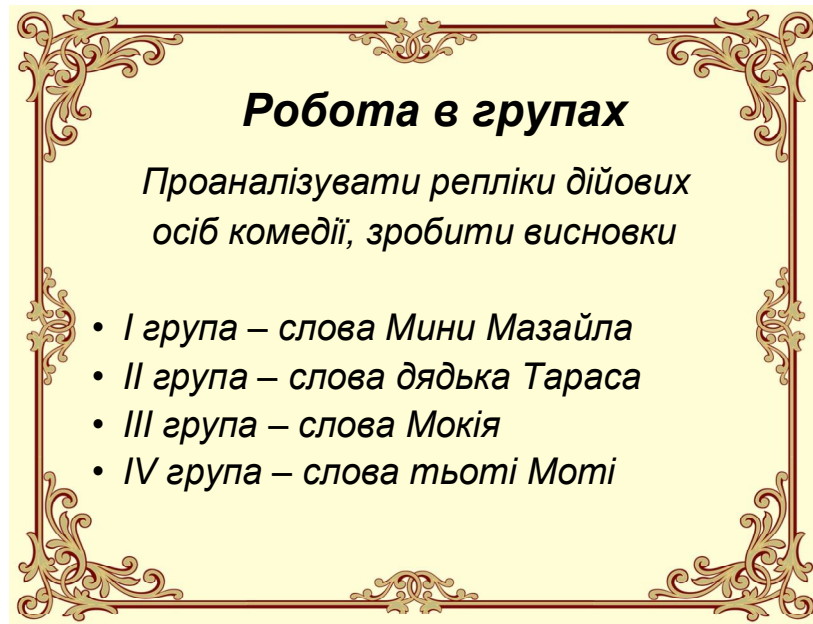

V. Вивчення нового матеріалу:

1. Слово вчителя.

М. Куліш як письменник, суспільний діяч і просто українець не міг залишитися байдужим до змін у суспільстві, намагався про них розповісти. У драматичному творі це було можливим тільки через висловлювання героїв. Знайдіть висловлювання персонажів про українізацію.

Слайд 6.

Робота в групах

Проаналізувати репліки дійових осіб комедії, зробити висновки

- I група – слова Мيني Мазайла
- II група – слова дядька Тараса
- III група – слова Мокія
- IV група – слова тьоті Моті

2. Робота в групах. Проаналізувати репліки дійових осіб комедії, зробити висновки.

I група – слова Мيني Мазайла:

(Серцем передчуваю, що українізація – це спосіб робити з мене провінціала, другосортного службовця і не давати мені ходу на вищі посади).

II група – слова дядька Тараса:

(Їхня українізація – це спосіб виявити всіх нас, українців, а тоді знищити разом, щоб і духу не було... Попереджаю!)

III група – слова Мокія:

(Хто стане нищити двадцять мільйонів одних лише селян українців, хто?)

IV група – слова тьоті Моті:

(Та в „Днях Турбіних” Альоша, ти знаєш, як про українізацію сказав: все

це туман, чорний туман, каже, і все це минеться. І я вірю, що все оце минеться. Зостанеться єдина, неподільна...)

(Зачитуються цитати, робляться висновки)

3. Слово вчителя.

«Мина Мазайло» — це комедія, де висвітлюються різні аспекти такого явища, як українізація. Але це є лише найпершим, найочевиднішим враженням від п'єси, враженням, побудованим за «принципом айсбергу», бо «Мина Мазайло» — це ще й філософський твір про трагікомедійність життя, про комедійний трагізм людських долі, про широкий спектр безпосередніх і непростих людських характерів, про вічну силу кохання.

Слайд 7.

A portrait of Lesya Tanuk, an older man with grey hair and a beard, wearing a dark suit and tie, holding a pair of glasses. The portrait is set within a decorative frame with ornate scrollwork.

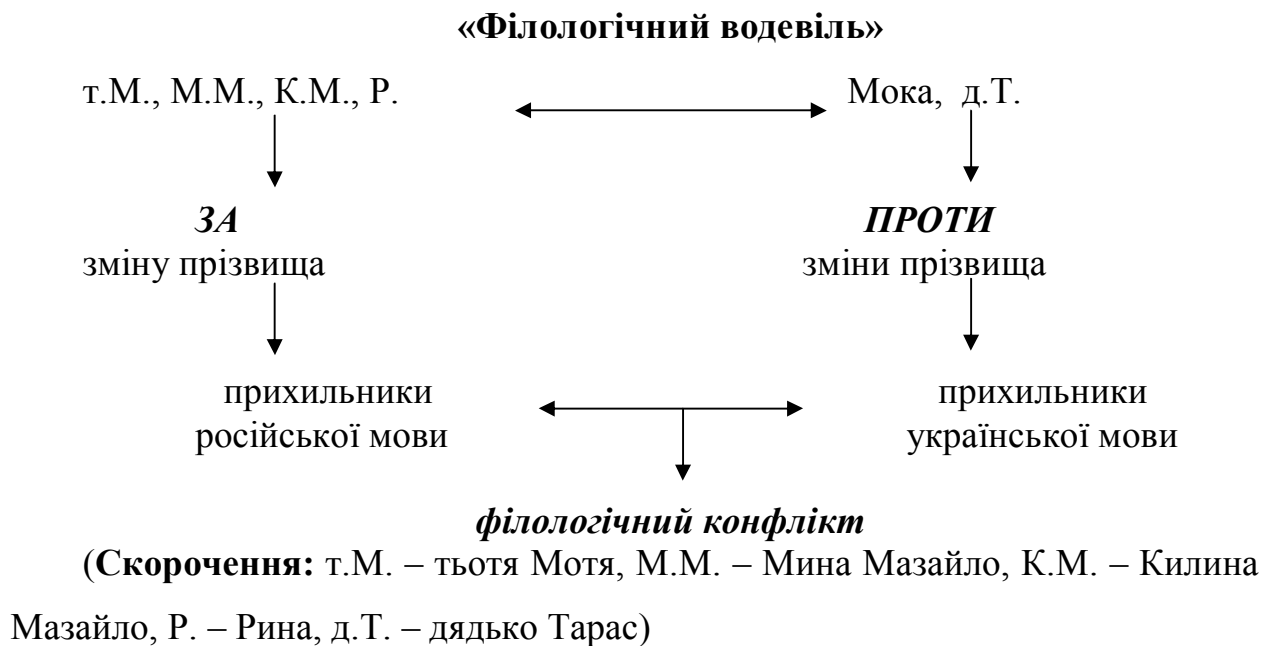
Лесь Танюк зазначав:
«Глядач прочитував
Кулішевий гротеск як
політичну сатиру на
міщанство в цілому, на
філістерство (тобто
обивательську
відсталість) як на
духовне явище, як
уїдливу критику будь-
якої національної
упередженості й
зверхності — від
«хатнього»
українського
націоналізму до
великоросійського
шовінізму»

Мав рацію Лесь Танюк, коли зазначав: «Глядач прочитував Кулішевий гротеск як політичну сатиру на міщанство в цілому, на філістерство (тобто обивательську відсталість) як на духовне явище, як уїдливу критику будь-якої національної упередженості й зверхності — від «хатнього» українського націоналізму до великоросійського шовінізму».

Слайд 8.

4. Робота зі схемою.

- На які групи поділилися представники родини після новини про можливу зміну прізвища?

5. Бесіда:

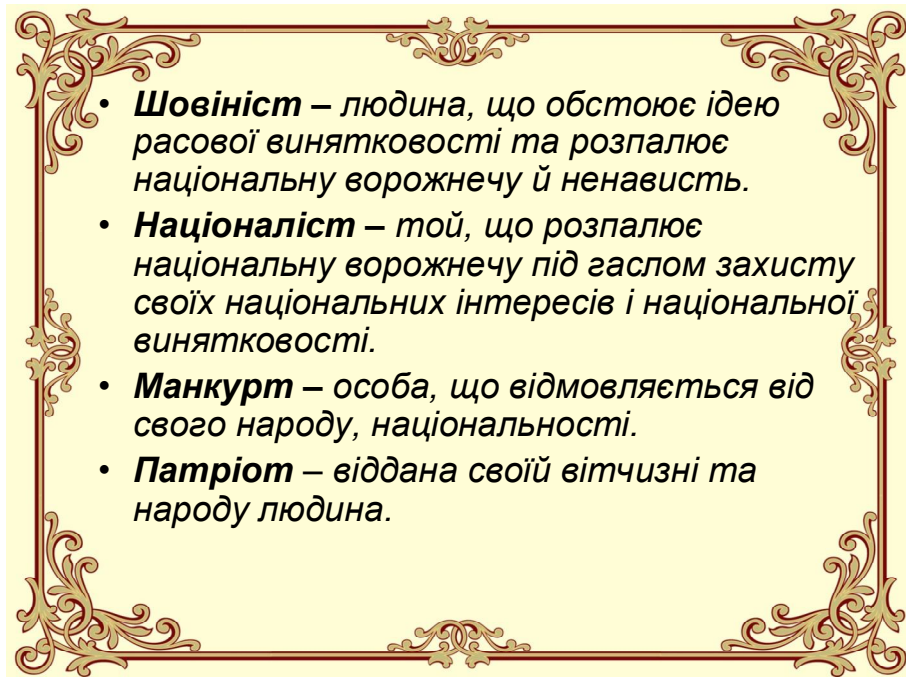
- Суперечка поступово переходить на інший рівень: чия мова краща? Що

б ви відповіли на це питання? Чи коректне воно?

- Кожен повинен знати, любити рідну мову, захищати інтереси своєї нації. Як називаються такі люди? (*Патріоти*)

- Поряд із поняттям патріотизму часто вживають такі слова, як “націоналізм”, “шовінізм”. Чи можете ви пояснити їх значення? А що таке манкурт?

Слайд 9.

- Перед вами витяг із тлумачного словника, у якому наводяться визначення цих понять.

Шовініст – людина, що обстоює ідею расової винятковості та розпалює національну ворожнечу й ненависть.

Націоналіст – той, що розпалює національну ворожнечу під гаслом захисту своїх національних інтересів і національної винятковості.

Манкурт – особа, що відмовляється від свого народу, національності.

Патріот – віддана своїй вітчизні та народу людина.

6. «Займи позицію».

- Кого ж із героїв комедії можна вважати патріотом, націоналістом, шовіністом, манкуртом? Висловіть свою думку, аргументуйте за допомогою цитат.

(*т.М. – шовіністка; д.Т. – націоналіст; М.М. – манкурт*);

(Інценівка діалогу Мока – Уля)

- А що можна сказати про Моку? Чим він зайнятий щоденно? Як називають його інші члени родини? Як поводитьс'я із коханою дівчиною?

- Отже, автор сміється над ним, а не схвалює. Чому?

(*Його боротьба за українську мову – не конкретні дії, а захоплення зовнішньою формою проблеми, але не змістом*)

- Які риси об'єднують цих героїв? (*Бездуховність, міщанство*)

- Які моральні проблеми суспільства висміює автор у своїй комедії?

(*Шовінізм, націоналізм, манкуртство, бездуховність*)

- Чи є у творі позитивні герої?

- Чи можна драму перекласти іншою мовою?

Слайд 10.

Лесь Танюк говорив:
«Філологічний водевіль
– комедія «Мина
Мазайло», яку важко
перекласти на будь-
яку іншу мову, бо
сюжет її збудовано на
зіставленні
української та
російської мов. Саме ця
двомовність і є її
естетичним ключем»

Лесь Танюк говорив: «Філологічний водевіль – комедія «Мина Мазайло», яку важко перекласти на будь-яку іншу мову, бо сюжет її збудовано на зіставленні української та російської мов. Саме ця двомовність і є її естетичним ключем».

VI. Підсумки уроку.

Слайд 11.

Поясніть епіграф до уроку:

*«Драматургія мусить весь час
непокоїти, збуджувати,
загострювати, навіть за іншого
разу занадто загострювати деякі
проблеми...» (М.Куліш)*

1. Бесіда:

- Поясніть епіграф до уроку: «Драматургія мусить весь час непокоїти, збуджувати, загострювати, навіть за іншого разу занадто загострювати деякі проблеми...» (М. Куліш)

- Чи актуальні порушені у творі проблеми?

2. Робота в групах.

«Мозковий штурм». Визначте особливості комедії М. Куліша «Мина Мазайло». (Драму не можна перекласти іншою мовою, у творі немає позитивних персонажів тощо)

VII. Домашнє завдання:

Слайд 12.

Домашнє завдання:

Написати твір-мініатюру
«Скільки в кожного з нас від Мيني Мазайла»

Написати твір-мініатюру «Скільки в кожного з нас від Мيني Мазайла».

Розробка уроку за темою «Презентація дослідницького проекту «Життєва дорога Миколи Куліша – шлях через Голгофу»

Анотація: Автором подається розробка уроку з української літератури, присвяченого вивченню життєвого і творчого шляху М. Куліша.

Мета: ознайомити учнів з творчою біографією Миколи Куліша; розвивати навички пошуково-дослідницької творчої роботи; поглиблювати здатність представляти результати роботи; виховувати в учнів повагу до українських митців.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу

Обладнання: дослідницькі проекти учнів

Перебіг уроку

I. Мотивація навчальної діяльності. Оголошення теми й мети уроку

II. Сприйняття теми й мети уроку

1. Вступне слово вчителя про М. Куліша – драматурга зі світовою славою

Для українського театру Микола Куліш створив цілісну трагедійну форму, увів новітні жанри гумору та сатири, збагатив арсенал зображально-виражальних засобів п'єс. У його творах – увесь спектр людських взаємин, позначений гуманістичним пафосом, намаганням говорити про питання одвічні, загальнолюдські. Наскрізний конфлікт драматургії М. Куліша – людина й час, складні колізії епохи. Увага драматурга зосереджена на трагічності чи трагікомічності існування штучно створеної радянської людини.

2. Представлення учнями результатів пошуково-дослідницької творчої роботи (презентації)

III. Підбиття підсумків уроку.

Формування літературних компетенцій під час вивчення творів М. Куліша через використання технології критичного мислення

Анотація: У статті проаналізовано основні методи технології критичного мислення, за допомогою яких формуються літературні компетенції при вивченні творчості М. Куліша у школі.

Завдання сучасної освіти – відійти від авторитарної педагогіки з її намаганням стандартизувати дитину, позбавити її індивідуальності. У центрі уваги треба поставити особистість конкретної дитини. Особистісно орієнтована педагогіка прагне до виховання вільної людини, здатної до саморозвитку, самореалізації, самоосвіти.

Ці нові підходи до навчання і виховання викликали необхідність гуманітаризації навчального процесу, співпраці педагога й учнів. Лише в процесі спільної роботи над осмисленням ситуації чи проблеми можна отримати якісно новий результат зростання особистості, який ґрунтується не на примусі, а на свободі вибору.

Розглядаючи будь-яку проблему, необхідно забезпечити можливість для роздумів учнів, сумнівів, пошуків істини. Сьогодні світ стає все складнішим, що вимагає вміння вирішувати складні проблеми, критично ставитися до обставин. Для демократичного суспільства вміння критично мислити є визначальним. Мислення – це процес, викликаний потребами, мотивами, інтересами. Основні операції мислення: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, асоціація, уява.

Критичне мислення – це особливості розумової діяльності особистості, зумовлені характером завдань, що стоять перед нею у процесі пізнання соціальної дійсності, самопізнання, взаємодії з іншими людьми [4, 46].

Критичне мислення – це вміння розглядати, аналізувати, оцінювати явища, події, вчинки та характери героїв літературних творів, узагалі тих чи інших осіб у житті; дає можливість пізнавати навколишній світ, орієнтуватися в ситуаціях ставити цілі й знаходити шляхи їх досягнення. Саме застосування методики критичного мислення дозволяє сформувати літературну компетенцію – інтегрований результат навчальної діяльності учнів, який базується на сумі знань, отриманих у процесі літературної освіти, і виявляється у вміннях, необхідних для сучасного життя [1, 146].

Щоб навчити учнів мислити критично, треба, щоб учитель усвідомив необхідність активної участі учнів у процесі навчання і створив творчу атмосферу, яка сприятиме активному залученню учнів до процесу навчання. А для цього потрібно дозволити учням вільно розмірковувати, робити припущення, встановлювати їхню очевидність або безглуздість. Коли діти повірять, що їхні думки цінні, а те, що вони говорять, думають, є важливим не тільки для них самих і кожному з них дозволено сказати: „Я не згоден! Я думаю інакше!”, тоді вони зможуть повністю включитися в процес критичного мислення і стануть готовими взяти відповідальність за власну думку.

Модель уроку згідно з методичною структурою розвитку критичного мислення, складається з 3-х фаз: ревокація (актуалізація, виклик), осмислення (вивчення нового матеріалу), рефлексія (розмірковування) [2, 47].

Отож, розглянемо як на основних фазах уроку реалізуються стратегії критичного мислення під час вивчення творчості М. Куліша.

На початку ознайомлення одинадцятикласників із життєвим і творчим шляхом М. Куліша актуалізуємо їхні знання про події 20-30-х років ХХ століття, а для цього знайомимося з уривком поеми «Розстріляне Відродження» В. Сосюри, у якій згадується багато українських письменників, які стали жертвами сталінських репресій, а серед них

*Душа Миколи Куліша
Крилами б'є у вікно блакитне
Крізь ніч, похмуру й непривітну,
В мою поему поспіша.
Він геній був... І от не стало
Орла духовних тих висот.
Пішов у небуття, як дим...
І Курбас Лесь пішов із ним.
Серця спинились їхні чулі
Од голоду, а чи від кулі...*

«Од голоду, а чи від кулі...» В. Сосюра, як і мільйони його співвітчизників, не міг знати про останні земні кроки, останні хвилини життя, про місце вічного спочинку тих, що загинули, відбуваючи наджорстоке покарання за нескоєні злочини у страхітливих таборах безкрайнього ГУЛАГу. А що ми знаємо про події тих часів, про долю українського драматурга, автора оригінальних драм? Донедавна такі відомості становили державну таємницю, яку ревно охороняв КДБ.

Учні самостійно формулюють тему й мету уроку, після чого, працюючи з різними джерелами інформації, проводять дослідження особливостей життєвого шляху письменника, з'ясовують обставини загибелі видатного драматурга, його літературну діяльність, участь у різних літературних угрупованнях. При цьому застосовуємо метод «Подвійного щоденника». Поділивши сторінку навпіл, ліворуч діти записують ту інформацію, яка їх вразила, здивувала або викликала протест, праворуч дають коментарі: думки, що виникли, питання.

На заключному етапі уроку проводиться огляд «Подвійних щоденників». Учні діляться тим, що вони записали у своїх щоденниках відгуків. Учитель пов'язує подальше обговорення тексту з їхніми відгуками.

На другому уроці «Сатирична комедія «Мина Мазайло». Особливості сюжету. Розвінчання національного нігілізму, духовної обмеженості на

матеріалі українізації» на дошці заздалегідь написані опорні слова, дати. Учні повинні пояснити, яким чином кожен запис пов'язаний із долею М. Куліша, таким чином використовується метод «асоціативного мислення».

«Тимофій Леміш»

Іван Дніпровський

диригент

основоположник

100

психологічна Європа

1919

10-7=3

“Такі”

1928

Після структурованого огляду теми вчитель може запропонувати дітям протягом хвилини подумати: як «філологічна» комедія стала політичною сатирою? Після чого повернутися до свого сусіда й обмінятися міркуваннями.

Ефективним також буде на стадії актуалізації знань використати епіграфи до уроку, запропонувати старшокласникам обрати той, який буде найвдалішим на уроці.

Юрій Шерех: «...Український театр дістав свою найкращу комедію, може, свою єдину комедію, якщо властивістю комедії вважати легкість, грайливість, ритмічність, грацію на підложжі глибокого, але тільки натягнутого змісту».

Віктор Петров: «За своїм змістом ідеологічні п'єси Куліша... були криком враженого почуття українця проти більшовизму і виявом розгубленості перед жахом диктатури пролетаріату... Органи диктатури розчавили письменника, але лишився біль і лишилося мистецтво, що втілило біль і протест розчавленої людини».

Микола Хвильовий: „Тільки епохальні п'єси можуть викликати таку велику дискусію і... тільки обмежені люди не розуміють, що саме такі п'єси і роблять у театрі епоху”.

Крім того, доцільно використати метод «ми знаємо – хочемо знати – дізналися» або «вільне письмо».

На етапі осмислення можна провести диспут «Мина Мазайло – українець чи малорос?». Для полегшення навчальної діяльності учнів можна використати орієнтовний план:

1. Який основний конфлікт комедії М.Куліша "Мина Мазайло"?

2. Чи можна вважати Мину Мазайла українцем за походженням, а малоросом душею? Чому? Як відтворені в комедії експерименти – соціальний (насильницька "українізація") та моральний (Уля повинна закохати в себе Мокія) – розкривають авторський задум?

3. Які проблеми – національні чи загальнолюдські – домінують у комедії М. Куліша "Мина Мазайло"?

4. Комедія М. Куліша "Мина Мазало" і сучасність: ваші роздуми.

Метод «Маркування тексту» застосовуємо при дослідженні історії п'єси та історичного підґрунтя процесу українізації. При цьому, читаючи текст, на полях ставимо: «v» – відомо, «—» – суперечить нашим знанням, «+» – цікаве, несподіване, «?» – незрозуміле.

Визначити жанр твору М. Куліша нам допоможе «Метод ПРЕС». Учитель створює проблемну ситуацію. Діти повинні, користуючись алгоритмом «Я вважаю, ...», «Тому що...», «Наприклад, ...», «Отже, ...», довести свою думку щодо жанрової специфіки драми.

1. Микола Куліш визначив цю п'єсу як комедію.

2. Філологічний водевіль, бо суперечки між персонажами точаться навколо української мови.

3. У той же час сучасні українські літературознавці схилиються до такої точки зору. Типова трагікомедія. Хоч у творі є багато комічних епізодів, використано чимало засобів сміху, усе ж явна трагічність становища української мови та зацькованого народу.

Робота творчих груп над інсценуванням уривків, режисерським коментарем основної ідеї обраного уривку, художнім втіленням і музичним супроводом спонукає до глибшого осягнення авторського задуму, сприяє кращому засвоєнню особливостей драматичного твору.

Під час рефлексії ставимо дітям проблемні запитання:

- У чому бачите ви можливість подолання неповаги до української національної культури?

- Раби – це нація, котра не має Слова. Чи вважаєте, Ви, що слово – визначальний фактор існування нації?

- Що породжує національний нігілізм як явище?

- Які фактори суспільного життя сприятимуть розквіту української мови та культури? Яка роль у цьому належить Декларації про державний суверенітет України, Закону про мову в Україні, товариства української мови імені Т.Г. Шевченка?

Техніка «Лінія цінностей» передбачає висловлювання протилежних суджень, які могли би бути висновком уроку.

Учитель, який зобов'язаний збудити протилежні думки вихованців, висловлює думку, передбачаючи, що з нею ніхто не погодиться, адже технологія передбачає кардинально протилежні судження. За інших умов судження будуть, але не протилежні від заперечення.

Я вважаю, що наші сучасники, як і сучасники Мيني Мазайла, не готові стати справжніми українцями...

Учень: Я вважаю, що наші сучасники готові стати українцями. Вони відстоюють своє право скрізь...

Учень: Я вважаю, що мої сучасники вже готуються бути справжніми українцями, вивчають рідну мову. Для цього їм потрібен час...

Учитель звертається до класу:

Займіть ви свою позицію (метод «Займи позицію»). Із ким ви згодні вже зараз? Чию думку підтримуєте?

Підсумок робить учитель:

Як добре те, що моя висловлена позиція не знайшла своїх однодумців. Як добре те, що Мокій чи Мина Мазайли змусили вас замислитись над найважливішим питанням багатьох поколінь:

Хто ми?

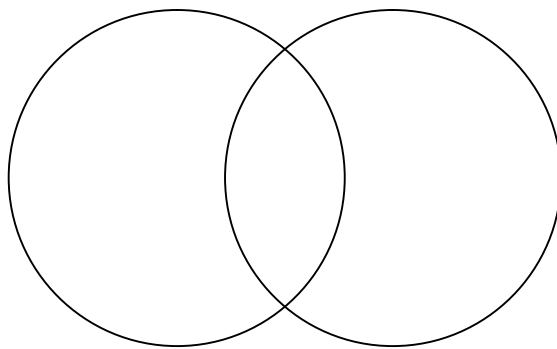
Чиїх батьків, чиї ми діти?

Крім того, на підсумковому етапі можна скласти «Сенкан» «Микола Куліш», «Українець», написати есе «Чи актуальним є поняття «мазайлівщина» сьогодні?»

На стадії актуалізації опорних знань учнів і на стадії узагальнення та систематизації використовується міністратегія «діаграма Вена». Це групова форма роботи.

Мета – навчити учнів порівнювати, аналізувати певні явища, літературних героїв, риси, ознаки творчості письменників. У кожне коло учні самостійно або за поданими запитаннями вписують характеристики порівнюваних явищ. Кожна група обґрунтовує власне бачення діаграми.

Що об'єднує драму «Мина Мазайло» М. Куліша та «Мартина Борулю» І. Карпенка-Карого?

Використання цих методів створює можливість для формування літературних компетентностей. Створюються необхідні умови для різнопланової роботи з інформацією: виділення головного, представлення матеріалу, написання сенканів, есе.

Таким чином, саме методика розвитку критичного мислення дозволяє максимально підвищити ефективність навчально-виховного процесу, дає можливість створити такі умови, коли всі учні залучаються до активної, творчої навчальної діяльності, процесу самонавчання, самореалізації, учаться спілкуватись, співпрацювати, критично мислити, відстоювати свою позицію.

Література:

1. Бєлкіна О.В. Педагогічні умови ефективного формування критичного мислення школярів / О.В. Бєлкіна. // Проблеми педагогічних технологій: Збірник наукових праць. – Луцьк: Волинський Академічний Дім, 2004. – Вип. 2. – С. 145-152.
2. Гудзик І. Розвиток критичного мислення школярів у навчальній діяльності / І. Гудзик. // Українська мова та література. – 2004. – № 10 – С. 45-50.
3. Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. / О. Пометун, Л. Пироженко. – К.: А.С.К., 2004. – 192 с.
4. Когут О.І. Інноваційні методи навчання української мови і літератури. / О.І. Когут. – Тернопіль: Астон, 2005. – 204 с.

Надія Полянська

Твори Миколи Куліша у фонді Харківської державної наукової бібліотеки ім. В.Г. Короленка

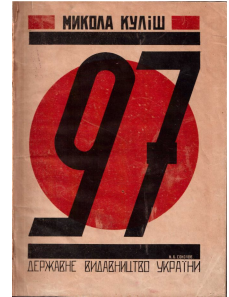
Анотація: ХДНБ ім. В.Г. Короленка має можливість надати користувачам унікальні видання творів М. Куліша, здійснені українською діаспорою.

У грудні 2012 р. виповнюється 120 років від дня народження відомого українського письменника, драматурга-новатора Миколи Гуровича Куліша. М. Куліш – людина трагічної долі, життя якого обірвалося на 45-му році. Він устиг створити драматичні шедеври світового гатунку. Переїхавши у 1925 р. до столичного Харкова, впродовж наступного десятиліття митець пише талановиті п'єси, постановки яких і нині користуються популярністю у глядача. У Харкові проявляється співдружність двох митців: Миколи Куліша та Леся Курбаса. Тут він знаходить духовного наставника М. Хвильового. І більшість прижиттєвих

видань драматурга здійснено теж у Харкові.

У фонді Харківської державної наукової бібліотеки ім. В.Г. Короленка є, на сьогодні вже раритетні, прижиттєві видання та публікації творів М.Г. Куліша 1920 – 30-х років, а також книги, видані після реабілітації письменника, починаючи з 1960 р. і до нашого часу. Цікавими як для дослідників, так і для широкого загалу є видання української діаспори.

Відомо, що визнання до драматурга прийшло після прем'єри на сцені Харківського театру ім. Івана Франка його першої п'єси «Дев'яносто сім» («97»)¹ у 1924 р. У ній зображено класову боротьбу на селі в голодну зиму 1921 – 1922 рр.

Твір вийшов 1925 року у Державному видавництві України і надрукований у 3-й державній друкарні ім. Троцького в Одесі. Його цінність полягає не лише в тому, що це перше видання, а й тому, що в ньому подано відомості про першу постановку п'єси: режисера Гната Юру та художника-оформлювача сцени М. Драка. Видання ілюстроване фотографіями заслуженого артиста Республіки Гната Юри в образі головного героя Мусія Копистки, сцен із вистави. Обкладинку оформив художник-конструктивіст, причетний до одеського відділення об'єднання Юго-Леф, Микола Борисович Соколов. Сам Микола Гурович працював в Одесі з 1923 р. до переїзду до Харкова у 1925 р. і належав до одеської філії письменницького угруповання «Гарт». Драматичний твір «97» користувався неабиякою популярністю і неодноразово перевидався. У фонді ХДНБ ім. В.Г. Короленка зберігається кілька окремих видань п'єси різних років. Особливої уваги дослідників заслуговують харківські видання 1929², 1932³ і 1934⁴ рр. Державного видавництва України та видавництва «Література і мистецтво». Адже вони унікальні не лише як явище в українській літературі, а також і як зразки книжкового мистецтва першої третини ХХ ст.: обкладинки відповідно оформили художники Турганов, В. Єрмілов та М. Котляревський. При побіжному пошукові нам не вдалося знайти відомостей про Турганова та М. Котляревського. Ім'я ж В. Єрмілова широко відоме у світі. Тим паче,

харків'янам: Василь Єрмілов народився, навчався, працював і творив у Харкові. А обкладинки книг, виконані митцем у 1920-30-х роках, вважаються витвором мистецтва. Сам художник називав себе «конструктором книги»⁵.

Крім зазначених чотирьох видань п'єси «97» у Бібліотеці зберігаються пізніші видання цього твору. У 1963 р. у Києві п'єсу видано Державним видавництвом художньої літератури в серії «Бібліотечка самодіяльного театру»⁶. Твір супроводжують детальні режисерські коментарі. Оформлення обкладинки здійснив графік Л.Г. Склітовський, який у 1934 р. закінчив Харківський художній інститут. Через десять років після реабілітації письменника 1966 р. видавництво художньої літератури «Дніпро» у Києві в серії «Бібліотека драматурга та кінодраматурга»⁷ випустило п'єсу накладом в три тисячі примірників. Згодом, 1970 р., знову в Києві у видавництві «Мистецтво» її було видано в серії «Бібліотечка художньої самодіяльності»⁸. Додатком до твору, як і у виданні 1963 р., є режисерські поради керівникам аматорських театральних колективів при підготовці вистави.

Наступним окремим твором у фондів Бібліотеки є комедійка, як її назвав сам автор, «Хулій Хурина»⁹. Вона видана 1926 р. у Харкові видавництвом «УТОДІК» (Українське товариство драматургів і композиторів), головою якого був М.Г. Куліш. Комедія саркастично показувала життя в Україні 1920-х років.

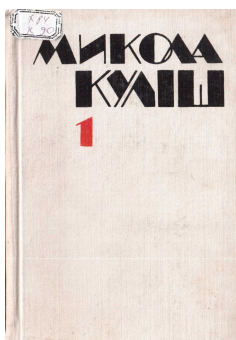
1929 року у Харкові в Державному видавництві України побачила світ, напевно, одна з найвідоміших комедій М. Куліша «Мина Мазайло»¹⁰. Щоправда, спочатку твір було надруковано в шостому числі цього ж року альманаху «Літературний ярмарок», співредактором якого він був. Слідом за п'єсою «97» її було поставлено в багатьох театрах України і, зокрема, в харківському «Березолі» Леся Курбаса. Це була літературна пародія на тодішнє урядове рішення про українізацію населення республіки.

ХДНБ ім. В.Г. Короленка може запропонувати користувачам два окремі видання п'єси М. Куліша про життя села 20-х років ХХ ст. «Комуна в степах» 1931¹¹ та 1932¹² рр. Перша з них вийшла у Харкові в кооперативному видавництві «Рух» з обкладинкою художника П.Д. Жалка-Титаренка, друга – у

Києві та Харкові у видавництві «Література і мистецтво». До оформлення обкладинки останньої причетний художник Б. Білопольський.

Над п'єсою «Прощай, село» М. Куліш працював з весни 1930 р. до лютого 1933. Драматург звертається до теми перебудови села, психології селянина, колективізації. Окремим виданням під назвою «Поворот Марка»¹³ її було надруковано 1934 р. у Харкові видавництвом «Радянська література», майже за півроку до арешту драматурга. Автор обкладинки – художник Є. Глускін. Проте, на сцені вона так і не була поставлена.

Для будь-якого письменника дуже важливим у творчому процесі є публікація певної підсумкової збірки у вигляді «Творів», «Вибраних творів» тощо. На жаль, «Твори» М.Г. Куліша вперше вийшли друком більше, ніж через

30 років після смерті письменника. У ХДНБ ім. В.Г. Короленка представлені два такі видання: 1968 р. київського видавництва «Молодь» у серії «Шкільна бібліотека»¹⁴ та двотомник 1990 р. видавництва «Дніпро»¹⁵. У першому випадку вступну статтю «Червоний заспів української драматургії», примітки написав і впорядкував тексти літературознавець В. Яременко, у другому – вступну статтю «Драма Миколи Куліша», коментар, упорядкування і підготовку текстів здійснив відомий режисер театру і кіно Л. Танюк. Звичайно, двотомник повніший, у ньому вміщена не лише драматургічна спадщина митця, а й статті, виступи, листи, спогади про М. Куліша.

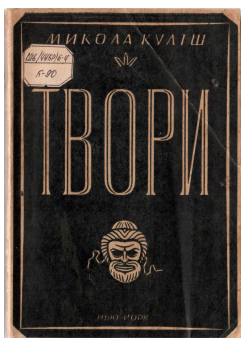
«Вибрані твори»^{16,17} українського драматурга в Бібліотеці представлені двома виданнями харківських видавництв «Веста» і «Ранок» 2003 та 2005 років у серії «Програма з літератури». Упорядкування текстів здійснив і написав передмову «Духовний подіум Миколи Куліша» доктор філологічних наук Я.Ю. Голобородько.

Кілька збірок «П'єси» вміщують найвідоміші та найпопулярніші твори автора. Перша з них вийшла друком 1960¹⁸ р. у Києві у Державному видавництві художньої літератури. Вона вміщувала п'єси «97», «Комуна в степах», «Прощай, село», «Отак загинув Гуска», «Маклена Граса». Упорядкування текстів та

примітки належать М.М. Острику. Вступну статтю «Драматургічна творчість Миколи Куліша» написав Є.І. Старинкевич. Пізніше, 1969 р. у видавництві «Дніпро» вийшла збірка М. Куліша «П'єси. Листи»¹⁹, куди увійшли, ті ж твори, що і в попередню, лише з доданням «Патетичної сонати», листів та автобіографії. Вступну статтю «Революцією народжений» написав Ю. Кобилецький. 1983 р. видавництво «Дніпро» знову видало збірку згаданих п'єс²⁰, післямову до якої «Микола Куліш» написала Д. Вакуленко.

У незалежній Україні збірки п'єс М. Куліша видавалися неодноразово. ХДНБ ім. В.Г. Короленка пропонує читачам дві збірки найпопулярніших драматичних творів письменника видавництва «Наукова думка» 1998 та 2001 рр., видані в серії «Бібліотека школяра»^{21,22}. А також збірку п'єс під назвою «Маклена Ёраса»²³ 2007 р. харківського видавництва «Фоліо» в серії «Українська література» та «П'єси»²⁴ 2008 р. київських видавництв «Школа» та МКП в серії «Шкільна хрестоматія». Більше того, нині є, навіть, «Комікс за мотивами п'єси Миколи Куліша "Мина Мазайло"»²⁵, надрукований видавництвом «Грані-Т» у Києві 2008 р. в серії «Класні комікси».

Безперечно, найпопулярніші драматичні твори М. Куліша можна знайти в сучасних виданнях хрестоматій української літератури, збірках на кшталт «Розстріляне відродження: шедеври української репресованої драматургії»²⁶, «Українське слово»²⁷, «Живиця»²⁸ тощо.

ХДНБ ім. В.Г. Короленка має можливість надати користувачам унікальні видання творів М. Куліша, здійснені українською діаспорою. Так, є «Твори»²⁹, надруковані в Нью-Йорку Українською Вільною Академією Наук у США 1955 р. з коментарями, примітками, біографічними та бібліографічними довідками відомого літературознавця Г. Костюка. Автор обкладинки П. Холодний. «Твори», крім п'єс драматурга, вміщують його нотатки, листи, а також спогади дружини письменника Антоніни Куліш про М. Куліша. Окремою книжкою у Філадельфії (США) 1952 р. у видавництві «Київ» вийшла трагедія «Народний Малахій»³⁰. Ще 1959 р. літературознавець

Ю. Лавріненко уклав і видав у Парижі надзвичайну антологію «Розстріляне відродження»³¹. Автор зібрав біографії та невеликі твори або уривки з них репресованих українських письменників. У цій антології вміщено трагедію Миколи Куліша «Народний Малахій». У наш час в Україні «Розстріляне відродження» перевидавалося неодноразово видавництвами «Смолоскип»³² і «Просвіта»³³ з передмовами чи післямовами М. Насенка та Є. Сверстюка.

П'єси М.Г. Куліша перекладені іншими мовами. У фонді Бібліотеки читач може знайти переклади російською мовою драматичних творів: «97»^{34,35}, виданих у Харкові 1926 р. та у Москві 1957 р., «Патетическая соната. Маклена

Граса»³⁶, надруковану у Москві 1964 р. Збірка «Пьесы»³⁷ 1980 р. містить післямову української дослідниці творчості Миколи Гуровича Н. Кузякіної. Усі московські книги належать видавництву «Искусство». Неабияке значення для дослідників має переклад «Патетичної сонати»³⁸ англійською мовою. Автори перекладу Юрій Луцький і

його дружина Мойра. Юрій Луцький (1919 – 2001) – літературознавець, перекладач, професор університету в Торонто, директор Канадського інституту українських студій у 1976 – 1982 рр., автор праць з історії української літератури та досліджень творчості українських письменників ХХ ст. Книга вийшла друком у США 1975 р.

Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленка є одним із найбільших в Україні фондоутримувачів літератури, у т.ч. періодичних видань, ХІХ – першої третини ХХ ст. У деяких з них містяться праці М.Г. Куліша. Драматичні твори, статті, нотатки, листи письменника були опубліковані в журналах «Наша школа» (видання Одеського губернського відділу народної освіти 1923 – 1925 рр.), «ВАПЛІТЕ», «Гарт», «Літературний ярмарок», «Універсальний журнал», у «Літературній газеті» за 1930-ті роки тощо. Значно пізніше, у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. із його літературною спадщиною читача знайомили журнали

«Радянське літературознавство», «Вітчизна», «Київ», «Прапор» (він же «Березіль») та ін.

Насамкінець, хотілося би додати, що Бібліотека може запропонувати користувачам видання та публікації про життєвий і творчий шлях драматурга. По-перше, нашими колегами з Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О.М. Горького 1992 р. до сторіччя митця укладено бібліографічний покажчик «Микола Гурович Куліш (1892 – 1937)»³⁹ та співробітниками ХДНБ ім. В.Г. Короленка 1993 р. підготовлено покажчик «Український письменник М. Куліш, 1892 – 1937»⁴⁰ у серії «Повернені імена». Обидва посібники якнайповніше подають інформацію про творчу спадщину М.Г. Куліша та літературу про нього. Крім того, можна ознайомитися з працями української дослідниці Н.Б. Кузякіної про літературну діяльність Миколи Гуровича, зокрема «Драматург Микола Куліш: літературно-критичний нарис»⁴¹, «П'єси Миколи Куліша: літературна і сценічна історія»⁴², її публікаціями в періодичних виданнях, а також дослідженнями інших авторів, розміщеними в збірниках наукових праць і наукових записках українських вузів, у журналах «Слово і час», «Дивослово», «Українознавчі студії» тощо. У ХДНБ ім. В.Г. Короленка є окремі видання й автореферати дисертацій сучасних науковців, які студіюють творчість М. Куліша. Наприклад, працю Миколи Кодака «Драматика Миколи Куліша ("Патетична соната")»⁴³.

Також хотілося б акцентувати увагу читача на деяких виданнях спогадів про літературне життя Харкова 1920 – 30-х років. Зокрема, книга сина М. Куліша Володимира «Слово про будинок «Слово»»⁴⁴ подає відомості про багатьох мешканців знаменитого будинку. Окремий нарис-есе присвячений Миколі Кулішеві у книзі Наталки Дукиної «На добрий спомин»⁴⁵, доньки репресованого і незаслужено забутого письменника М. Дукина.

Таким чином, ХДНБ ім. В.Г. Короленка володіє творчим доробком українського письменника Миколи Гуровича Куліша і надає у користування всім шанувальникам його літературного таланту.

Допитливий і бажаючий знати історію української літератури читач може

знайти в ХДНБ ім. В.Г. Короленка багато цікавого.

Література

1. Куліш М. Дев'яносто сім : п'єса на 4 дії / Микола Куліш. – [Одеса] : ДВУ, 1925. – 72 с., іл.
2. Куліш М. 97 : п'єса / Микола Куліш ; [обгортка роботи Турганова]. – 3-є вид., перероб. – [Х.] : ДВУ, 1929. – 132 с.
3. Куліш М. 97 : п'єса / Микола Куліш ; [худож. В. Єрмілов]. – 4-е вид. – [Х.] : Л-ра і Мистец., 1932. – 116 с.
4. Куліш М. «97» : [п'єса] / Микола Куліш ; [худож. М. Котляревський]. – Х. ; К : ЛіМ, 1934. – 112 с.
5. Фогель З. Василь Ермилов / Зиновий Фогель. – М. : Совет. художник, 1975. – 130 с., ил.
6. Куліш М. 97 : п'єса на чотири дії / Микола Куліш. – К. : держ. вид-во худож. л-ри, 1963. – 125 с. – (Б-чка самодіял. театру).
7. Куліш М. 97 : п'єса / Микола Куліш. – К. : Дніпро, 1966. – 107 с. – (Б-ка драматурга та кінодраматурга).
8. Куліш М. 97 : п'єса на чотири дії / Микола Куліш. – К. : Мистецтво, 1970. – 115 с. – (Б-чка худож. самодіяльності).
9. Куліш М. Хулій Хурина : (комедійка) / Микола Куліш. – Х. : УТОДІК, 1926. – 55 с.
10. Куліш М. Мина Мазайло : комедія / Микола Куліш. – Х. : ДВУ, 1929. – 103 с.
11. . Куліш М. Комуна в степах / Микола Куліш. – Х. : Рух, 1931. – 70 с.
12. . Куліш М. Комуна в степах / Микола Куліш. – Х. ; К. : Л-ра і мистец., 1932. – 87 с.
13. Куліш М. Поворот Марка : п'єса на 3 дії / Микола Куліш. – Х. : Рад. л-ра, 1934. – 89 с.
14. Куліш М. Твори / Микола Куліш. – К. : Молодь, 1968. – 338 с., 7 арк. іл. – (Шк. б-ка)

15. Куліш М. Твори. В 2-х т. / Микола Куліш ; [упоряд., підгот. текстів, вступ. ст. та комент. Л.С.Танюка]. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 1 – 2.
16. Куліш М.Г. Вибрані твори / Микола Куліш; [упоряд., авт. передм. Я.Ю. Голобородько]. – Х. : Ранок: Веста, 2003. – 397 с. – (Програма з л-ри).
17. Куліш М. Г. Вибрані твори / Микола Куліш ; [упоряд., авт. передм. Я.Ю. Голобородько]. – Х. : Ранок: Веста, 2005. – 397 с. – (Програма з л-ри).
18. Куліш М. П'єси / Микола Куліш. – К. : держ. вид-во худож. л-ри, 1960. – 278 с., 1 арк. портр.
19. Куліш М. П'єси. Листи / Микола Куліш. – К. : Дніпро, 1969. – 413 с., 1 арк. портр.
20. Куліш М. П'єси / Микола Куліш. – К. : Дніпро, 1983. – 333 с. : портр.
21. Куліш М. П'єси / Микола Куліш. – К. : Наук. думка, 1998. – 302 с. – (Б-ка школяра).
22. Куліш М. П'єси / Микола Куліш. – К. : Наук. думка, 2001. – 368 с. – (Б-ка школяра).
23. Куліш М.Г. Маклена Граса : П'єси/ Микола Куліш. – Х.: Фоліо, 2007. – 318 с. – (Укр. л-ра).
24. Куліш М. Г. П'єси : для серед. та ст. шк. віку / Микола Куліш. – К. : Школа: НКП, 2008. – 335 с. – (Шк. хрестоматія).
25. Комікс за мотивами п'єси Миколи Куліша "Мина Мазайло" : [для серед. та старш. шк. Віку / оброб. тексту : Л. Пархоменко ; худож. : Н. Тарабарова]. – К. : Грані-Т, 2008. – 53 с. : іл. кольор. – (Класні комікси).
26. Розстріляне Відродження : шедеври української репресованої драматургії. – Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2009. – 416 с. : іл.
27. Українське слово. В 4-х кн. – К. : АКОНІТ, 2001. – Т. 1 – 4.
28. Живиця : хрестоматія укр. л-ри ХХ ст.[В 2-х кн.]. – К. : Твімінтер, 1998. – Кн. 1 – 2.
29. Куліш М. Твори. Спогади про М. Куліша – Антоніни Куліш / Микола Куліш. – Нью-Йорк : Укр. Вільна академія наук у США, 1955. –

475 с.

30. Куліш М. Народний Малахій : трагедійне / Микола Куліш. – Філадельфія : Київ, 1952. – 67 с.

31. Лавріненко Ю. Розстріляне Відродження : антологія 1917 – 1933 : поезія – проза – драма – есей / Юрій Лавріненко. – [Париж], 1959. – 980 с.

32. Те саме. – 3-є вид. – К. : Смолоскип, 2004. – 983 с.

33. Те саме. – К. : Просвіта, 2005. – 797 с. – (Шк. б-ка).

34. Кулиш М. Девяносто семь : пьеса в 4-х действиях / Мыкола Кулиш ; пер. с укр. А. Гатова. – Х. : гос. изд-во Украины, 1926. – 72 с.

35. Кулиш Н. 97 : пьеса в 4-х действиях/ Николай Кулиш ; [авториз. пер. с укр. П. Зенкевича, С. Свободиной]. – М. : Искусство, 1957. – 138 с.

36. Кулиш М. Патетическая соната. Маклена Граса : пьесы / Мыкола Кулиш. – М. : Искусство, 1964. – 169 с., 1 л. портр.

37. Кулиш М. Пьесы / Микола Кулиш ; [послесловие Н. Кузякиной]. – М. : Искусство, 1980. – 350 с.

38. . Kulish M. Sonata Pathetique / MykolaKulish ; translated from Ukrainian by George S.N. and Moira Luckyi. – Littleton : Ukrainian Academic Press, 1975. – 110 p.

39. Микола Гурович Куліш(1892 – 1937) : бібліогр. покажч. : до 100-річчя від дня народж. / Херсон. ОУНБ ім. О.М. Горького; [уклад.: Л.М. Андрієнко]. –Херсон, 1892. – 50 с.

40. Український письменник М. Куліш, 1892 – 1937 : бібліогр. покажч. / ХДНБ ім. В.Г. Короленка ; [складач Т.Г. Шерстюк]. – Х., 1993. – 67 с. – (Повернені імена).

41. Кузякіна Н.Б. Драматург Микола Куліш : літ.-критич. нарис / Н.Б. Кузякіна. – К. : Рад. шк., 1962. – 203 с., 1 арк. портр.

42. Кузякіна Н.Б. П'єси Миколи Куліша : літ. і сценіч. історія / Н.Б. Кузякіна. – К. : Рад. шк., 1970. – 455 с., іл., 1 арк. портр.

43. Кодак М.П. Драматика Миколи Куліша («Патетична соната») / Микола Кодак. – Луцьк : Твердиня, 2011. – 110 с.

44. Куліш В. Слово про будинок «Слово» : спогади / Володимир Куліш. – Торонто : накладом вид-ва «Гомін України», 1966. – 68 с. : іл.

45. Дукина Н. На добрий спомин... : повість про батька / Наталка Дукина. – Х. : вид. журн. «Березіль», 2002. – 591 с., 6 іл.

Сусанна Хавіна

**Розробка уроку позакласного читання за темою «Сучасник
поколінь прийдешніх. Микола Гурович Куліш
«Патетична соната»**

Анотація: Автор подає розробку уроку позакласного читання за одним із творів М. Куліша

Тема: Позакласне читання. Сучасник поколінь прийдешніх. Микола Гурович Куліш «Патетична соната»

Мета:

Обладнання: портрет драматурга, виставка творів, тексти, «Соната для фортепіано № 8 (Бетховен)», фільм «Соловки. Тягар мовчання» (1991), мультимедійна презентація супроводжує повідомлення учнів, картки з тестовими завданнями.

Випереджальне завдання: повторити відомості з біографії М. Куліша, знайти невідомі факти.

Хід уроку

I. Мотивація навчання школярів. Організація класу і повідомлення теми і мети уроку

II. Актуалізація опорних знань, умінь і навичок

1. Перегляд фільму «Соловки. Тягар мовчання».
2. Виконання тестових завдань (кожна відповідь – 1 бал).

1. Діяльність М. Куліша-драматурга найтісніше пов'язана з:

- а) Харківським театром ім. І.Франка;
- б) «Березілем»;
- в) Новим театром у Києві;
- г) не пов'язана з конкретним театром.

2. Яка п'єса М.Куліша поклала початок діяльності відомого актора і режисера Леся Курбаса?

- а) «Патетична соната»;
- б) «Прощай, село»;
- в) «Народний Малахій»;
- г) «Хулій Хурина».

3. У якому драматичному творі М. Куліша діють персонажі: Сергій Смик, Мусій Копистка, Іван Стоножка?

- а) «Патетична соната»;
- б) «Прощай, село!»;
- в) «Маклена Граса»;
- г) «97».

4. Кульмінація п'єси «97» М. Куліша – це сцена:

- а) Самосуд над ревкомом та іншими селянами;
- б) поява черниць у хаті Івана Стоножки;
- в) арешт Гирі і Годованого;
- г) привіз хліба, виміняного на церковне золото.

5. Для якого твору М.Куліш спочатку планував такі варіанти назв:

«Голод», «Десь на селі», «Мусій Копистка», «Незаможники», «Гибель одного комнезаму», «Комуна в степах», «97», «Зона», «Прощай, село»?

6. Темою якого твору М. Куліша є, за словами самого автора, «Міщанство і українізація»?

- а) «Народний Малахій»;

- б) «Маклена і Граса»;
- в) «Хулій Хурина»;
- г) «Мина Мазайло».

7. Комедія «Мина Мазайло» М.Куліша написана в:

- а) 1927 р.;
- б) 1929 р.;
- в) 1931 р.;
- г) 1933 р.

8. Чому комедію М.Куліша «Мина Мазайло» називають «філологічною»?

- а) головні герої – філологи за фахом;
- б) конфлікт заснований на різному тлумаченні конкретної філологічної проблеми;
- в) сюжет твору насичений розмовами на філологічні теми.

9. Хто з героїв «Патетичної сонати» «вірять в Петрарку і вічну любов»?

- а) Лука;
- б) Ілько;
- в) Андре Пероцький;
- г) Марина Ступай.

10. «Патетичну сонату» Бетховена в однойменній драмі М. Куліша виконує:

- а) Марина Ступай;
- б) батько Марини;
- в) Ілько;
- г) Андре Пероцький.

11. Хто з героїв «Патетичної сонати» ворожить на «Кобзареві», розмірковуючи над питанням «буде чи не буде Україна»:

- а) Ступай Ступаненко;
- б) генерал Пероцький;

в) Ілько;

г) Марина Ступай.

12. Кому з героїв «Патетичної сонати» належать слова: «Хоч ярмо й червоним стане, а ярмом не перестане»?

а) Насті;

б) Ступай-Ступанську;

в) Овраму;

г) Марині Ступай.

3. Бесіда:

- Пригадайте, що вам відомо з біографії М.Г. Куліша.

- Які твори написав Куліш? («97», «Комуна в степах», «Отак загинув Гуска», «Хулій Хурина», «Зона», «Народний Малахій», «Мина Мазайло», «Прощай, село», «Вічний бунт» та ін.)

III. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу

Повідомлення 1. Цікаві факти біографії

Микола Куліш послужив прототипом образу комісара Данила Чабана з роману Ю. Яновського «Вершники».

Після закінчення громадянської війни М. Куліш повертається до Олешок. У 1921-1922 рр. редагує газету, завідує повітовим відділом народної освіти. 1922 р. Куліш переїздить до Одеси, де очолює губернський відділ народної освіти. З його ініціативи та за його участю було відкрито ряд шкіл, дитячих садків та дитбудинків.

М. Куліш створив перший на той час український буквар, який назвав «Первинкою», а також читанку для початкової школи. Поява цих підручників мала велике значення для розвитку народної освіти. Тоді ж з'являються й оповідання М. Куліша для дітей. Проте як письменник він знайшов себе не в прозі, а в драматургії. У листі до І. Дніпровського, товариша по школі письменника, Куліш писав: «Ніколи я не мав на думці, що виступлю на літературну царину з п'єсою. Коротеньке оповідання, новела мусила бути за первака. А сталося так, що п'єса вилупилась». Мова йде про драму «97»

(1924). Успіх першої п'єси послужив причиною того, що у 1925 р. М.Куліш був відкликаний до Харкова, де він із головою поринув у бурхливе літературне життя, займався творчістю вже як професійний літератор, вів активну громадську діяльність. Він став членом, а пізніше й очолив літературне угруповання «Вапліте», редагував журнал під такою ж назвою, а також часописи «Пролітфронт», «Літературний ярмарок». Куліш тісно сходиться з М. Хвильовим, разом із талановитим режисером-новатором Лесем Курбасом закладає основу нового українського театру.

Повідомлення 2. Короткий зміст творів Куліша

Після драми «97» з'являється п'єса «Комуна в степах» (1924), у якій зображено пошуки селянською бідною нових шляхів у житті. У 20-х роках актуальною стала тема переродження комуністів, зайнятих влаштуванням особистого добробуту, а також тема міщанства, яке намагається якнайвигідніше влаштуватися у новому суспільстві, проникає до керівних, у тім числі й партійних органів. Предметом сатиричного зображення ставали намагання деяких революціонерів побудувати соціалізм зараз же, негайно. У п'єсах «Отак загинув Гуска» (1925), «Хулій Хурина» (1926), «Зона» (1926), «Народний Малахій» (1927), «Мина Мазайло» (1929) якнайповніше розкрився драматургічний талант Куліша: майстерне освоєння різноманітних жанрових форм, новаторський підхід до відтворення вад суспільства у формі сатиричної комедії.

У 1933 р. п'єсою «Прощай, село» М. Куліш завершує створення своєрідної трилогії про життя українського села 20-початку 30-х рр. Микола Гурович у п'єсі «Вічний бунт» (1932) розповідає про складні роки перших п'ятирічок та початку «переведення села на соціалістичні рейки». У п'єсі «Маклена Граса» (1933) Куліш звернувся до життя буржуазної Польщі і розкрив трагічну долю дівчинки-підлітка, яку обставини зробили вбивцею.

Учитель. Сьогодні на уроці ми розглянемо «Патетичну сонату» Миколи Куліша.

Лунає уривок із Сонати № 8 Бетховена (у виконанні учня або у запису)

Повідомлення 3. Про сонату № 8 Бетховена («Патетичну сонату»)

У першій частині показано боротьбу контрастних образів. Звідти бере початок і основна ідея сонати – ідея боротьби людини з долею.

Улюблений бетховенський прийом діалогічних контрастів у «Патетичній» поданий особливо великим планом – як контраст повільного трагедійного вступу (Grave) і пристрасного, напруженого сонатного Allegro, повного гострої, кипучої, не затихаючої жодної миті боротьби.

«Патетична» соната сповнена не тільки «зовнішніх», але і внутрішніх контрастів. Найбільш яскравий приклад – діалог лірично-скорботних і темних, наказових інтонацій у самому вступі. Він сприймається як безпосереднє зіткнення людини зі злими силами.

Головна тема має героїчний характер. У I частині співставляються дві мінорні тональності. Експозицію завершує мажорний варіант головної теми в заключній партії. Це світла кульмінація, до якої звернено весь розвиток.

Розробка зберігає принцип діалогічних контрастів – основний її розділ будується на протиставленні головної теми і теми вступу (її ліричного варіанта). Монолітності розробки сприяє єдина ритмічна пульсація. Цей «бурхливий» ритм не дає ослабнути енергії руху жодної миті. У заключному діалозі «останнє слово» залишається за героїчною головною темою, яка лунає ствердно.

Музика II частини, лірико-філософського складу, сприймається як осмислення подій I частини, як необхідний момент внутрішнього заглиблення. Перше, на що звертаєш увагу – особлива співучість музичного твору, повнота його звучання. Кожен звук мелодії додає особливого значення кожному інтонаційному фрагменту. Тема без орнаментальних прикрас, у ній підкреслюється мужня простота. Ритмічна пульсація не переривається до самого кінця, у поєднанні з посиленням динаміки, вона сприймається як зростання ліричного почуття (вступають нові струнні інструменти).

У фіналі сонати більше народності, жанровості (танцювальний відтінок у головній темі). Своїм упевненим, енергійним характером, вольовими інтонаціями він готує життєстверджуючий висновок.

Учитель. Перейдемо до роботи за змістом твору:

- Яка тема твору? (Темою п'єси є змалювання бурхливих подій після лютневої революції 1917 р. та в період громадянської війни, висвітлення ролі інтелігенції на першому етапі революції).

- Розглянемо основну проблему «Патетичної сонати» М. Куліша (Лесь Курбас: «Драма Куліша трактує філософську проблему цілісності людського космосу та неподільності окремого я: немає на світі таких ідей, за які можна було б заплатити людським життям – чужим чи власним!»)

- Назвіть головних героїв, коротко схарактеризуйте їх (Ілько Юга та Марина Ступай, кожен із яких сповідує вірність своїй ідеї: він – комуністичній, вона – національній. Зустрілися двоє молодих людей – романтик і мрійник, поет Ілько та прекрасна дівчина, талановита піаністка, яка тонко відчуває музику, чудово виконує «Патетичну сонату» Бетховена. Здається, бути б їм щасливими... Та ба, соціальні умови, різниця в політичних переконаннях зробили їх ворогами, й Ілько убиває Марину... Вбиває не в запалі гніву чи знетям від ревнощів – він, мов кат, виконує присуд ЧК... І хто знає, чия доля трагічніша, що краще: умерти – чи все життя нести на собі страшний тягар злочину...»).

Ілько – поет, інтелігент із селян, юнак із ніжною, вразливою душею. Кохання до Марини заволоділо його душею, він пише листи дівчині, в яких освідчується, але не надсилає через свою несміливість і делікатність. Омріяний образ коханої вабить ще й тому, що музика, прекрасно виконувана Мариною, зачаровує його. Ілько – ідеаліст, вірить «у Петрарку і в вічну любов». Марина, як і кожна молода дівчина, чекає коханого «на коні». Але «ідейне» перемагає її душевні почуття, і вона схиляється до Андре, повіривши, що він теж стоїть за Україну. Випадково побачивши сцену освідчення Андре, Ілько в розпачі. Для нього «все померкло, посіріло». Далі

– більшовицьке повстання (дія четверта). Андре потрапляє до рук червоних, Ілько рятує його. Юнак керується перш за все високими гуманістичними почуттями, зраджуючи класові інтереси. У цій дії звернемо увагу на німі сцени, зміни прапорів (картини 11, 13).

Та Андре зраджує слово, яке дав Марині, – виступити за самостійну Україну, й бере участь у білогвардійському повстанні. Надії дівчини зазнають краху. Влада у місті переходить до більшовиків, її заарештовують. Ілько усвідомлює, що його вчинок призвів до тяжких наслідків – до поразки більшовицького повстання: «наскок, руїна, кров і смерть товаришів...» Він сам приходить до Луки, зізнається у скоєному, вимагає суду над собою. Та його провина невелика – Петроцький у поразці повстання нічого не важив, отже, й судити Ілька немає за що. Юнак довідується, що Марину засуджено до страти. Ілько просить дозволу поговорити зі своєю вчорашньою мрією, це «розмова, до певної міри і з собою, щоби вернувся я назавжди і пішов за вами із вами твердим, непомильним кроком...»

Побачення відбувається. Ілько звинувачує Марину, що це вона «напустила офіцерчиків» на місто й розказує, як загинув внаслідок цього безногий робітник Оврам (з «Бачите: був собі у підвалі...» до «пересідаю на коня»). Влучний вислів дівчини про диктатуру пролетаріату, яка годується сумішшю, у якій «більше крові, ніж молока», а також на твердження Ілька: «Моя нація тепер там, де клас. Де клас пригноблених, там і буде моя нація»).

- У чому полягає основний конфлікт твору? (Конфлікт між особистістю з її гуманістичними устремліннями, любов'ю та добротою, що становлять, власне, сутність людини, і суспільством, яке в екстремальних умовах ставить її в такі ситуації, коли людина мусить зректися своїх кращих якостей, власних чеснот).

- У чому полягає авторський задум? (Авторський задум був незвичайним, художньо втілити його у творі, психологічно переконливо розкрити найпотворніші глибини душі було дуже складно, й наважитись на це міг лише митець могутнього обдаровання).

- Що лежить в основі композиції? (В основі композиції – звучання геніальної «Патетичної сонати». Марина «грає й повторює вступ, оте повне зоряного пафосу глибоке й могутнє Grave (повільний музичний темп патетичного, урочистого характеру). Таке звучання сонати підкреслює піднесеність, поетичність і силу почуття ліричного героя до дівчини. У завершальному епізоді, коли Ілько вбиває Марину, йому «вчувається, що весь світ починає грати спочатку на геліконах, баритонах, тромбонах Патетичної симфонії, що згодом переходить на кларнети флейти, скрипки». Ця музика знаменує злам у світогляді, в почуттях хлопця, відмову його від високого, чистого кохання заради ідеї. Звучання «Патетичної сонати» не є своєрідним додатком до драматичної дії, її супроводом, це органічна й дуже важлива складова частина твору).

- Характеристика інших героїв. (Носієм національної ідеї в п'єсі, крім Марини, виступає її батько, старий учитель Ступай-Ступаненко... Батько – наївний мрійник, щиро любить Україну, хоче жити й працювати для рідної землі, але більше захоплюється романтикою минулого. Марина ж – цілком свідомий і активний борець за національну ідею, вона керує антибільшовицьким підпіллям, а потім повстанням. Її смерть, як і смерть Ступая, є художньо виправданою. Ніжній, духовно тонкій, музично обдарований молодій дівчині не зовсім личить роль досвідченого підпільника, керівника повстання. Втім, у контексті п'єси та її аналізу це не так уже й важливо, її супротивниками є насамперед більшовицьке підпілля, пізніше – повстанці, уособлені в образах Луки, Оврама, Тамара, Судьби та інших. Виписані вони досить схематично. Табір білогвардійців подано в образах підступного офіцера Андре та його батька генерала Пероцького.

Здається, що ідея більшовизму перемогла: носії національної справи – Марина й Ступай – гинуть, Ілько цілковито переходить у табір більшовизму).

IV. Підсумки уроку

1. Бесіда:

- Як же слід розмірковувати про кінець твору? (Перемога антигуманної ідеї, класового над особистим, вузьких більшовицьких інтересів над загальнолюдськими ідеалами?)

Висновок. Ю. Шерех говорив, що зображене в «Патетичній сонаті» суспільство «глушить людське... вбиває дитячі радості й дитячу віру, що є вічне і не міняє суті від зміни форм». У трагедії винні обоє. Ілько заради класових інтересів, інтернаціоналізму, диктатури пролетаріату, зрікся кохання. Дівчина відвернулася від свого судженого, бо вона – Чайка, керівник народного повстання, чекає коханого не в країні вічного кохання, а в «країні, де на дверях два замки іржаві висять, московський і польський». Чайка хоче ці замки позбавити... Марина морально перемагає, вона достойно й гідно гине, забравши з собою власну мрію.

Микола Куліш відтворив широку картину морального виродження представників радянської влади, які в безглуздому прагненні вислужитися перед Москвою втрачають свою індивідуальність, відриваючись від власного кореня. Драматург сміливо і з мужністю патріота спрямував свою сатиру проти тих, хто фальшивою значимістю дискредитував саме поняття влади.

2. Інтерактивна вправа «Мікрофон»

У життєписі письменника, його особистості мене вразило...

3. Підготовлений учень читає *вірш* М. Братана «Доля», присвячений пам'яті М. Куліша.

Колискові степи – український Техас.
Як назве їх в романі Яновський потому,
Тут почато життя, життя – і простори, і час,
Що скінчились тобі у краю крижаному.
Крутозламна доба, бунтівний грозівий
Звирував, сколотив і степи, і відроги.
Води рік і морів, і небесний сувій,
На якому записані наші дороги.
Світ на правду і лжу своє серце розсік.

Нам не треба було вибирати, де стати,
Може, був не з народження ти більшовик,
Та ніколи не йшов у кати й герострати.
У засліплій пурзі чули десь Соловки,
Як гуляла крізь біль Патетична соната,
Зупинилось життя, і дорога й роки.
І не стало Творця і Солдата.
Може скаже земляк поміркований мій,
Що було, те було, – не роз'ятрюймо рани.
Так до нині ж виспівують за упокій,
З переляку захриплі невдячні краяни.
Та не вірить у згин колисковий Техас:
У роду Кулішів є безсмертний Микола.
І триває життя, і відлунює час
Патетичну сонату млинового кола.

V. Завдання додому (одне на вибір учнів)

1. Написати твір-роздум: «Патетична соната» – авторська сповідь».
2. Підтвердити або спростувати думку: «Нема на світі ідей, за які можна заплатити людським життям – чужим, а не власним».

Література:

1. Голобородько Я. Їх стратили в один день: (Л. Курбас, М. Куліш) / Я. Голобородько // Літературна Україна. – 1997. – 6 листопада.
2. Іванченко М. Цей невгамовний Куліш / М. Іванченко. // Вітчизна. – 1989. – № 5. – С. 154-159.
3. Івахта Т.Ф. Микола Куліш-драматург доби / Т.Ф. Івахта. // Українська мова і література в школі. – 2001. – № 2. – С. 34-35.
4. Ільєнко І. Тінь журби української / І. Ільєнко. // Урядовий кур'єр. – 1992. – 25 грудня.

5. Кореневич М. Маска справжня і уявна / М. Кореневич // Слово і час. – 2000. – № 11. – С. 32-37.
6. Красильникова О. Драматургічні образи Миколи Куліша / О. Красильникова. // Слово і час. – 1994. – № 12. – С. 63-67.
7. Кузякіна Н.Б. Несподіваний сюжет: Із слідчої справи Миколи Куліша / Н.Б. Кузякіна. // Київ. – 1991. – № 11. – С. 130-135.
8. Кузякіна Н.Б. «Ув'язнений за суровою ізоляцією...» / Н.Б. Кузякіна. // Київ. – 1993. – №7. – С. 117-126
9. Ляхова Ж. «Слухаю музику людської душі...» / Ж. Ляхова. // Слово і час. – 1994. – № 11-12. – С. 54-57.
10. Попович-Семенюк М. Філософія кохання Миколи Куліша / М. Попович-Семенюк. // Слово і час. – 1993. – № 9. – С. 45-50.
11. Ставицька Л. Про символіку драм Миколи Куліша / Л. Ставицька. // Українська мова та література. – 1997. – № 24. – С. 5.
12. Танюк Л. Микола Куліш / Л. Танюк. // Вітчизна. – 1989. – № 1. – С. 69-74.

Інформація про авторів

Безпала Марія Сергіївна, учитель української мови та літератури Харківської спеціалізованої школи I-III ступенів № 16 Харківської міської ради Харківської області.

Верхогляд Світлана Іванівна, учитель української мови та літератури Кегичівського ліцею Кегичівської районної ради Харківської області.

Волошенюк Оксана Валеріївна, директор Міжнародного благодійного фонду «Академія української преси».

Гоженко Вікторія Володимирівна, учитель української мови та літератури Первомайської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 7 Первомайської міської ради Харківської області.

Данько Ольга Михайлівна, учитель української мови та літератури Кегичівського ліцею Кегичівської районної ради Харківської області.

Дегтярьова Галина Анатоліївна, доцент секції методики викладання мов і літератури кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін Комунального вищого навчального закладу «Харківська академія неперервної освіти», кандидат педагогічних наук.

Зінченко Наталія Степанівна, учитель української мови та літератури Люботинська ЗОШ I – III ступенів № 5 Харківської області.

Клімова Світлана Василівна, методист Центру моніторингу якості освіти Комунального вищого навчального закладу «Харківська академія неперервної освіти».

Колосовська Тетяна Миколаївна, учитель української мови та літератури Харківської загальноосвітньої школи I – III ступенів № 140 Харківської міської ради Харківської області, спеціаліст вищої категорії, учитель-методист.

Коляда Тетяна Володимирівна, учитель української мови та літератури Валківського ліцею ім. О.С. Масельського Валківської районної ради Харківської області.

Кохан Лариса Володимирівна, старший викладач кафедри української та російської мов як іноземних Харківської національної академії міського господарства, учитель української мови та літератури вищої категорії, учитель-методист, Заслужений учитель України.

Кротова Ірина Василівна, методист Центру аналізу та прогнозування розвитку освіти Комунального вищого навчального закладу «Харківська академія неперервної освіти».

Ламанова Світлана Вікторівна, учитель української мови та літератури вищої категорії Харківської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 124 Харківської міської ради Харківської області, старший учитель.

Мажнікова Людмила Василівна, учитель української мови та літератури Харківської спеціалізованої школи I – III ступенів № 156 Харківської міської ради Харківської області, спеціаліст вищої категорії, учитель-методист, відмінник освіти України.

Марченко Наталія Володимирівна, учитель української мови та літератури Харківської гімназії № 65 Харківської міської ради Харківської області.

Мельник Наталія Олександрівна, учитель української мови та літератури Люботинська загальноосвітньої школи I-III ступенів № 3 Харківської області.

Овдієнко Олена Миколаївна, учитель української мови та літератури Чугуївського навчально-виховного комплексу № 6 імені тричі Героя Радянського Союзу І.М. Кожедуба Чугуївської міської ради Харківської області.

Пилипчук Тетяна Валеріївна, завідувач науково-експозиційного відділу Харківського літературного музею.

Полєшко Олена Георгіївна, учитель української мови та літератури вищої категорії Харківського ліцею № 89 Харківської міської ради Харківської області, старший учитель.

Полянська Надія Іванівна, завідувача відділом «Україніка» Харківської державної наукової бібліотеки імені В.Г. Короленка.

Седунова Олена Андріївна, театрознавець, журналіст, член Національної Спілки театральних діячів України та Національної Спілки журналістів України,

завідувачка літературною частиною Харківського академічного драматичного театру імені Т. Шевченка.

Скоробагатько Олександра Тимофіївна, учитель української мови та літератури Чугуївської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 1 імені І.Ю. Рєпіна Чугуївської міської ради Харківської області.

Студенцова Наталія Іванівна, учитель української мови та літератури вищої категорії Харківської гімназії № 47 Харківської міської ради Харківської області, учитель-методист, Відмінник освіти України.

Хавіна Сусанна Яківна, учитель української мови та літератури, ХСШ № 170 Харківської міської ради Харківської області, спеціаліст вищої категорії, учитель-методист.

Ярещенко Артур Петрович, професор кафедри управління Комунального вищого навчального закладу «Харківська академія неперервної освіти», член-кореспондент УЕАН, доктор філософії у філологічних науках МКА, кандидат філологічних наук.

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, присвяченої 120-річчю від дня народження, «Микола Куліш: драматургія долі й культура творчості» (м. Харків, 9 - 12 грудня 2012 року) / За заг. ред. канд. пед. наук Л.Д. Покроєвої. – Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2013. – 244 с.

Збірник містить матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, присвяченої 120-річчю від дня народження, «Микола Куліш: драматургія долі й культура творчості» (м. Харків, 9 - 12 грудня 2012 року). У матеріалах розглянуто актуальні питання вивчення життєвого шляху та творчої спадщини Миколи Куліша, актуалізовано увагу на проблемах виховання національної свідомості та естетичних смаків у молодого покоління на прикладах творів письменників.

Для широкого кола наукових співробітників, педагогічних працівників, громадських діячів, культурологів.

Матеріали

**Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції,
присвяченої 120-річчю від дня народження,**

**«Микола Куліш:
драматургія долі й культура творчості»**

м. Харків, 9 - 12 грудня 2012 року

Технічний редактор: Семисошенко С.В.

Підписано до друку; 28.02.2013 р.

Харківська академія неперервної освіти
61057, м. Харків, вул. Пушкінська, 24,
тел./факс (057) 731-21-31,
E-mail: onmibo@ukrpost.ua
Web-сайт: www.edu-post-diploma.kharkov.ua